

Редакційна колегія:
 КІРЄЄВ О.І. (голова),
 БУРЯК С.В., БАЖАЛ Ю.М., ГАЙДАР Є.Т.,
 ГАЛЬ В.М., ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С., ГЕЄЦЬ В.М.,
 ГРЕБЕНІК Н.І., ГРУШКО В.І., ДОМБРОВСЬКИ Марек,
 ІЛАРІОНОВ А.М., КРАВЕЦЬ В.М.,
 КРОТЮК В.Л., КРЮЧКОВА І.В.,
 ЛАНДИНА Т.В., МАТВІЄНКО В.П.,
 МЕЛЬНИЧУК М.О., МІЩЕНКО В.І.,
 МОРОЗ А.М., ОСАДЕЦЬ С.С.,
 ПАЛАМАРЧУК А.Б., ПАСІЧНИК В.В.,
 ПАТРИКАЦ Л.М., ПЕТРИК О.І.,
 ПОДОЛЄВ І.В., РАЄВСЬКИЙ К.Є.,
 РИЧАКІВСЬКА В.І., САВЛУК М.І., САВЧЕНКО А.С.,
 СЕНИЦЬ П.М., СМОВЖЕНКО Т.С.,
 ФЕДОСОВ В.М., ХОФФМАНН Лутц,
 ШЕВЦОВА О.Й., ШЛАПАК О.В.,
 ШУМИЛО І.А., ЮЩЕНКО В.А.,
 ЯРЕМЕНКО С.О., ЯЦЕНЮК А.П.

Номер підготовлено редакцією
 періодичних видань НБУ

Головний редактор
ПАТРИКАЦ Л.М.

Заступник головного редактора
КРОХМАЛЮК Д.І.

Відділ з випуску журналу "Вісник НБУ"
 Начальник відділу **ПАПУША А.В.**

Заступник начальника відділу **РУДКО І.М.**

Редактор з питань бухгалтерського обліку, розрахунків
 та інформаційно-програмного забезпечення
КОМПАНІЄЦЬ С.О.

Редактор з питань валютного регулювання
 та міжнародних банківських зв'язків **БАКУН О.В.**

Відповідальний секретар **ЛІПІНСЬКА С.М.**

Головний художник **КОЗИЦЬКА С.Г.**

Літературний редактор **КУХАРЧУК М.В.**

Дизайнери **ПЛАТОНОВА Н.Г., ХАРУК О.В.**

Коректори **СІЛЬВЕРСТОВА А.І., ГОРБАНЬ Н.В.**

Оператор **ЛИТВИНОВА Н.В.**

Реклама і розповсюдження:

ГРЕБІШКОВ В.І., ГРИЦЕНКО М.Р.

Фото **НЕГРЕБЕЦЬКОГО В.С., МІЛЕВСЬКОГО Л.А.**

Черговий редактор
ПАПУША А.В.

Адреса редакції:

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
 тел./факс: (044) 524-96-25
 тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 525-38-25
 E-mail: litvinova@bank.gov.ua

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України
 09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Засновник і видавець:
 Національний банк України.

Адреса: вул. Інститутська, 9, Київ-8, 01008, Україна

Журнал рекомендовано до друку

Вченою радою Київського національного
 економічного університету

Публікації в журналі Вищою атестаційною комісією
 України визнано фаховими

Видається у комплекті з додатком "Законодавчі
 і нормативні акти з банківської діяльності"
 Передплатний індекс 74132

Дизайн

Редакція періодичних видань НБУ

Надруковано з готового оригінал-макета
 відділом видавничого обслуговування

Господарсько-експлуатаційного управління НБУ

Адреса друкарні:

просп. Науки, 9, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8. Друк. офсетний.

Фіз. друк. арк. 9.0

Умовн. друк. арк. 9.0. Обл.-вид. арк. 10

Тираж 2000 прим.

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
 посилання на "Вісник Національного банку України"
 обов'язкове. Редакція може публікувати матеріали
 в порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
 Відповідальність за точність викладених фактів
 несе автор, а за зміст рекламних матеріалів —
 рекламодавець.

© Вісник Національного банку України, 2005

Вісник Національного банку України

11/2005

**Щомісячний науково-практичний журнал
 Національного банку України**

Видається з березня 1995 року № 11 (117) ♦ Листопад 2005

Здано до друку 28.10.2005 р.

ЗМІСТ

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

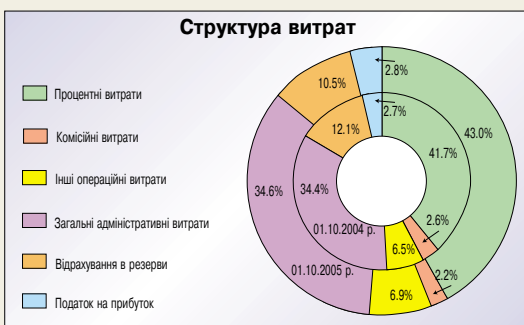
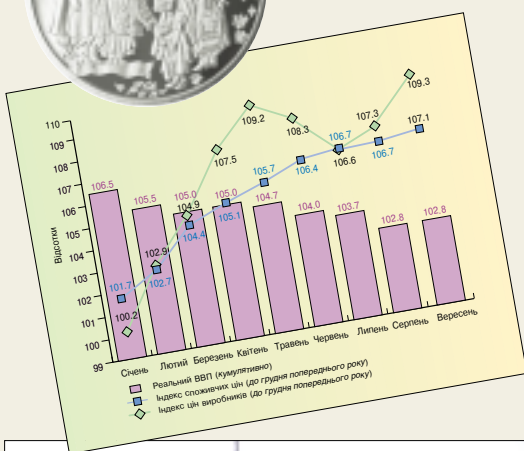
Шаповалов А.	3	Стратегічні напрями курсової політики України у рамках моделі сталого економічного розвитку
	23	Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за вересень 2005 року)
	24	Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за вересень 2005 року)

БАНКИ УКРАЇНИ

Рудко І.	7	Стабільність + розвиток + довіра = банк
Смовженко Т.,
Другов О.	34	Проблеми та перспективи розвитку банківської системи в умовах євроінтеграції України. Організаційний аспект
Овдій Ю.	57	Організаційне забезпечення процесу бюджетування в банку
Бабенко В.,
Білик О.	60	Аналіз ефективності діяльності банківських установ на основі кусково-лінійної регресійної моделі
	65	Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені за період із 1 вересня по 1 жовтня 2005 р., а також зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 вересня по 1 жовтня 2005 р.
	68	Динаміка фінансового стану банків України на 1 жовтня 2005 року
	70	Основні показники діяльності банків України на 1 жовтня 2005 року

МАКРОЕКОНОМІКА

Гриценко А.,
Кричевська Т.	8	Монетарна стратегія: шлях до ефективної грошово-кредитної політики. Стаття перша. Необхідність і передумови формування монетарної стратегії як форми комунікації центральних банків

- 67 Основні макроекономічні показники розвитку України у вересні 2000—2005 років

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

- 18 Про введення в обіг ювілейної монети "100-річчя з дня заснування Інституту виноградарства і виноробства імені В.Є.Таїрова"
- 19 Про введення в обіг ювілейної монети "300 років Давиду Гурамішвілі"
- 19 Про введення в обіг ювілейної монети "Дмитро Яворницький"
- 20 Про введення в обіг пам'ятних монет "Покрова"
- 20 Про введення в обіг ювілейної монети "100 років Чернівецькому музично-драматичному театру ім. О.Кобилянської"

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

- Кравець В. 21 Інтернет-платежі в системі безготівкових розрахунків

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

- Гладких Д. 26 Структура банківських кредитів і залучених коштів як дзеркало економічного здоров'я держави
- 47 Кредитні бюро — нові можливості для розвитку банківського бізнесу
- 71 Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у вересні 2005 року

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

- Мищенко В., Набок Р. 38 Роль іноземного капіталу в банківському секторі країни

БАНКИ, ПРАВО, КОНСУЛЬТАЦІЇ

- Карманов Є. 44 Банківський кодекс України — об'єктивна необхідність

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

- Кірсєва К. 48 Удосконалення системи регулювання банківського капіталу шляхом запровадження ринкової дисципліни у вітчизняній банківській системі
- Жидко К. 63 Нові вимоги Базельського комітету до визначення капіталу, адекватного ризикам

ФОНДОВИЙ РИНОК

- Брігченко І., Перепелиця Р. 52 Оцінка кредитоспроможності емітента корпоративних облігацій
- 56 Ринок державних цінних паперів України у вересні 2005 року

АНОТАЦІЇ

- 72

Стратегічні напрями курсової політики України у рамках моделі сталого економічного розвитку

Останнім часом на різних рівнях активізувалися дискусії щодо того, який режим валютного курсу є найприйнятнішим для України та якою має бути його величина сьогодні й у середньостроковій перспективі. Із цього приводу є безліч думок — одні експерти критикують політику підтримки стабільності номінального валютного курсу та обстоюють запровадження плаваючого режиму, за якого обмінний курс визначався би виключно під дією ринкових сил, інші критикують будь-яке коливання курсу, наголошуючи на втратах для економіки та виступаючи за підтримку курсової стабільності й надалі. Стосовно обмінного курсу гривні щодо долара США, то оцінки його рівня коливаються в дуже широкому діапазоні — від значного зміцнення гривні до її девальвації — із середніми між цими крайнощами значеннями 4.5—4.8 гривні за долар США. Аби відмежуватися від міфів валютно-курсової політики, необхідно простежити передумови її формування та взаємозв'язок з економічними процесами.

Добре відомі розрахунки Світового банку щодо паритетів купівельної спроможності на основі зіставлення вартості широкого кошика товарів і послуг у різних країнах. Згідно із цими розрахунками у 2002 році (останні наявні дані) вартість товарів та послуг, для придбання яких у Сполучених Штатах Америки необхідно було витратити один долар, становила в Україні близько 0.9 гривні. Нині, якщо взяти до уваги різницю в зростанні цін в Україні та США, курс гривні за паритетом купівельної спроможності може становити від 1.1 до 1.5 гривні щодо долара (залежно від того, який ціновий індекс обрати для обчислень). Проте такі розрахунки аж ніяк не можна трактувати як орієнтир для валютного курсу. Використання паритету купівельної спроможності виправдане при порівнянні рівня життя у різних країнах — для розрахунку ВВП (чи доходів) на душу населення,

оскільки дає змогу порівняти рівень економічного розвитку не в умовних грошових одиницях, а через реальну можливість придбання та споживання товарів і послуг. Валютний же курс, окрім вартості споживчого кошика у різних країнах, формується під впливом багатьох інших чинників: рівня інтегрованості країни із зовнішнім світом, пропорцій її економічного розвитку, структурних відмінностей економік різних держав, рівнів продуктивності праці, міжнародних потоків капіталу тощо.

Припустимо, що завтра в Україні впроваджується курсовий режим вільного плавання. Як тоді зміниться курс гривні щодо долара США? Сумнівно, що навіть у середньостроковій перспективі він досягне рівня, який визначається паритетом купівельної спроможності. Навпаки, з огляду на погіршення кон'юнктури на світових ринках для основних виробників експортної продукції в Україні — металургійних і хімічних підприємств, — цілком можливо, що виникне ринковий тиск у бік девальвації національної валюти.

Аби з'ясувати, який же режим валютного курсу є найприйнятнішим для нашої країни та яким має бути його рівень, необхідно спочатку розглянути умови, за яких формувалася валютно-курсова політика у взаємозв'язку з макроекономічними процесами, визначити її роль та місце в економічному розвитку.

На початку становлення ринкової економіки в Україні рішення щодо підтримки стабільності номінального курсу гривні відносно долара США у кризових умовах макроекономічної нестабільності, недовіри до національної валюти, скорочення виробництва, повального імпорту споживчої продукції та недостатності її внутрішнього виробництва, відсутності ринкової структурованості української економіки дало змогу стабілізувати ситуацію, дало економіці “номінальний якір”. В умо-

**Анатолій
Шаповалов**

Перший заступник Голови
Національного банку України

Валютно-курсова політика нині є однією з найважливіших складових монетарної політики НБУ. Рівень валютного курсу прямо чи опосередковано впливає на всі економічні процеси в країні, і реакція суспільства на будь-які події, пов'язані зі змінами у валютно-курсовій політиці, є значно сильнішою, ніж, наприклад, на зміну облікової ставки чи проведення Національним банком інших операцій. Тож ознайомитися з точкою зору члена правління НБУ стосовно кола зазначених питань буде цікаво не лише банківським працівникам.

вах недовіри до національної валюти економічні суб'єкти отримали можливість планувати свою діяльність, інвестиції та виробництво у прив'язці до валютного курсу, що став тим елементом стабільності, без якого бізнес не має змоги планувати та реалізовувати власні програми розвитку.

Водночас нагадаємо, що вперше курсової стабільності вдалося досягнути лише у 1996—1997 рр. Усі попередні спроби підтримувати на певному рівні валютний курс були невдачними, адже дестабілізуючим фактором виступала бюджетна політика, що потребувала емісійного фінансування значного дефіциту бюджету. У 1996—1997 рр. дефіцит бюджету, хоч і залишався значним (5—6% ВВП), був відносно меншим порівняно з показниками першої половини 1990-х років, і, головне, не фінансувався безпосередньо емісійними коштами НБУ, а переважно через участь нерезидентів на внутрішньому ринку ОВДП. Це створило ілюзію фінансової стабільності, яка, природно, за невиваженої бюджетної політики та відсутності глибоких змін у реальному секторі економіки довго утримуватись не могла і цілком логічно завершилась валютною кризою 1998 року.

Прийняття економіки до нових умов тривало близько двох років, упродовж яких гривня девальвувала відносно долара США майже у три рази. Починаючи з 2000 року у валютно-курсовій політиці повернулися до принципу підтримки відносної стабільності номінального курсу гривні щодо долара США. Проте за однієї і тієї ж форми це була якісно інша політика.

По-перше, курс гривні, що підтримувався, виявився не завищеним, як раніше, а заниженим. Це надало значні цінові переваги вітчизняним експортерам, які на тлі поліпшення світової кон'юнктури на традиційні товари українського експорту змогли швидко наростити обсяги виробництва. Занижений курс гривні сприяв також і розвитку імпортозамісуючих виробництв. За стабільного валютного курсу як “номінального якоря” та наявності цінових переваг вітчизняні підприємства змогли вкладати кошти у розвиток виробництва, нарощуючи його обсяги. Замість хронічного дефіциту рахунку поточних операцій платіжного балансу починаючи з 1999 року встановилось його стійке додатне сальдо.

По-друге, якісні зміни відбулись і в реальному секторі економіки. Уряд

започаткував низку структурних реформ, спрямованих, зокрема, на встановлення прозорості енергетичного сектору, боротьбу із взаємозаліками та бартером, що дало змогу надати українській економіці ринкових рис — переорієнтувати її на пошук нових, продуктивних видів отримання прибутку через розвиток виробництва замість отримання вигоди за рахунок різноманітних схем.

По-третє, радикальних змін зазнала і бюджетна політика. У 2000—2003 рр. рівень дефіциту бюджету не перевищував 1% ВВП (а в окремі роки спостерігався навіть профіцит), причому фінансувався він переважно за рахунок надходження коштів від приватизації, не створюючи, таким чином, тиску, що призводив до порушення макроекономічної стабільності.

Дані стосовно динаміки обмінного курсу гривні щодо долара США у розглянутий нами період та окремих показників, що характеризують тогочасну бюджетну та економічну ситуацію, наведено у таблиці.

Слід визнати, що політика підтримки відносної стабільності номінального курсу гривні щодо долара США на дещо заниженому рівні на певному етапі економічного розвитку зробила свою справу — дала змогу швидко наростити обсяги виробництва, переважно в орієнтованих на експорт секторах економіки; на базі експорту продукції з низьким ступенем обробки здійснити швидке первинне накопичення капіталу, необхідне для подальшого розвитку ринкової економіки; забезпечила “номінальний якор” для економіки, давши підприємствам змогу планувати та розвивати свою діяльність; накопичити Національному банку валютні резерви та ремонетизувати економіку.

Таким чином, одна і та ж валютно-курсова політика була успішною або програвною залежно від умов: бюд-

жетної політики та структурних змін у реальному секторі економіки. Це підводить нас до висновку: **не можна розглядати валютно-курсову політику саму по собі як самоціль чи універсальні ліки від усіх економічних хвороб. Її дієвість та адекватність тій чи іншій ситуації залежить насамперед від розумного поєднання із заходами податково-бюджетної та загальної економічної політики держави.**

З іншого боку, поштовх економічному розвитку та первинному накопиченню капіталу, наданий заниженим курсом гривні, мав і зворотний бік медалі. Адже можна сказати, що все це стало можливим тому, що Україна постачала на світові ринки продукцію за низькими цінами за рахунок дешевої робочої сили, сировини та інших ресурсів. Між тим, політика дешевої робочої сили має визнаватися суспільством як неприпустима розкіш для країни із низьким рівнем життя населення та постійним скороченням його чисельності. Іншими “побічними ефектами” такої політики стали:

— значне зростання зовнішньої залежності економіки;

— нерозвинутість внутрішнього ринку;

— значна доларизація економіки — не лише формальна, у балансах підприємств і заощадженнях населення, а й неформальна, через встановлення цін та орієнтирів діяльності в іноземній валюті.

Накопичення Національним банком валютних резервів, хоч і було необхідним, теж мало зворотний бік медалі — адже ті невеликі відсотки, що отримує Національний банк за розміщення своїх резервів, жодним чином не йдуть у порівняння з недоотриманими потенційними можливостями розвитку економіки, втраченими через недооцінений курс. Адже позитивне сальдо рахунку поточних операцій можна розглядати і як інве-

Окремі показники економічного розвитку України у 1996—2004 роках

Показники	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
Середньорічний курс гривні щодо долара, грн./долар США	1.8295	1.8617	2.4495	4.1304	5.4402	5.3721	5.3266	5.3327	5.3192
Дефіцит зведеного бюджету, % ВВП (“+” — профіцит)	-4.9	-6.6	-2.2	-1.5	0.6	-0.3	0.7	-0.2	-3.4
Сальдо рахунку поточних операцій, % ВВП	-2.7	-2.7	-3.0	3.0	3.9	3.7	7.5	5.8	10.5
Реальний ВВП, % до попереднього року	90.0	97.0	98.1	99.8	105.9	109.2	105.2	109.6	112.1

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 5.

стиції в економіку зарубіжних країн за рахунок відмови від власних інвестицій та споживання.

Саме те, що курс іноземної валюти де-факто став основним “номінальним якорем” для економіки, а всі економічні суб’єкти — і підприємства, і населення — звикли до стабільності валютного курсу та не мали ні відчуття необхідності хеджування валютного ризику, ні інструментів такого хеджування, і зумовило бурхливу реакцію всіх секторів економіки на незначне за світовими мірками коливання обмінного курсу — в межах 2—5%.

Між тим таке коригування було зумовлене не примхами Національного банку, а об’єктивними процесами, що відбуваються в українській економіці та у світі. По-перше, значні темпи зростання української економіки, що спостерігалися з 2000 року, не могли не вплинути на зміну співвідношення між зростанням продуктивності праці в Україні та у світі. За останні п’ять років реальний сектор української економіки зазнав значних якісних змін, тоді як співвідношення вартості національної та іноземної валют майже не змінювалося, що призводило до поступового посилення тиску ринкових сил на курс. По-друге, сам долар, на який орієнтували вартість національної валюти, протягом останніх років суттєво втратив свої позиції на міжнародних ринках. І, по-третє, на початку 2005 року значно посилювався тиск на курс через стрімке збільшення припливу в Україну іноземного капіталу. Зміна внутрішніх і зовнішніх умов унеможливила утримання курсу гривні на старому рівні, адже дисбаланс на валютному ринку швидко нарастив. Здавалося, що новий рівень обмінного курсу щодо долара США дає змогу стабілізувати ситуацію на валютному ринку. Ось і Рада Національного банку вже змінила прогностичний показник середнього курсу на 2005 рік із 5.27—5.31 до 5.10—5.15 гривні за долар США.

Проте встановлення нового рівня валютного курсу хоч і дає змогу збалансувати ринок, є тимчасовим заходом, адже ніхто не може гарантувати незмінність внутрішніх і зовнішніх умов у майбутньому. Крім того, фактичне продовження політики підтримання стабільності номінального обмінного курсу (хай і на новому рівні) не відповідає на головні питання — як подолати вади орієнтованої на експорт економіки, поставити економічний розвиток у залежність переважно від внутрішніх факторів, а не від коливань

зовнішньої кон’юнктури, як подолати доларизацію економіки та підвищити таким чином ефективність грошово-кредитної політики? Адже зрозуміло, що стійкий економічний розвиток і зростання добробуту населення можливі лише за умови постійного збільшення доходів населення, розвитку внутрішнього ринку, перетворення його на визначальний фактор економічного зростання. Звичайно, ланцюжок “збільшення доходів населення — формування внутрішнього попиту — пристосування підприємств і збільшення виробництва вітчизняних товарів — отримання прибутку” є довшим та складнішим циклом розвитку, ніж просте отримання прибутку за рахунок експорту. Але орієнтований на сировинний експорт екстенсивний шлях розвитку себе фактично вичерпав, і майбутнє — лише за інтенсивними шляхами.

Нині потужності капіталомістких і матеріаломістких виробництв завантажені майже повністю. Подальший розвиток потребує суттєвих інвестицій. Мало того, намагання України повернутися хоча б на рівень 1990 року щодо створення доданої вартості, відійти від статусу “сировинного придатку” і забезпечити стійкі та високі темпи економічного зростання у довгостроковій перспективі потребує створення потужної та міцної внутрішньої економіки.

Це поняття включає зростання добробуту населення, впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку країни, розвиток малого та середнього бізнесу, що забезпечать основу для побудови міцного та стійкого внутрішнього ринку. Значне місце в цьому аспекті посідає курсова політика, яка на фоні забезпечення дотримання макроекономічної стабільності має створити сприятливі умови для інвестування (внутрішнього та зовнішнього) в економіку країни, збільшення платоспроможного попиту як з боку населення, так і з боку суб’єктів господарювання, зростання обсягів заощаджень і накопичення національного багатства.

Здавалося б, досягти цього дуже просто — необхідно впровадити режим плаваючого валютного курсу та перейти до таргетування інфляції. Встановлення рівноважного курсу під дією ринкових сил само по собі приведе до необхідного балансу між інтересами експортерів і розвитком внутрішнього ринку, перерозподілу ресурсів і факторів виробництва в економіці. Таргетування інфляції, яке забезпечить підтримання стабільного низького та передба-

чуваного рівня інфляції, створить умови для зниження ставок кредитування (через усунення ризику нестабільності цін) і сприятиме розширенню кредитування та збільшенню інвестицій. Звичайно, все це цілком слушне та справедливе міркування. Але для практичного впровадження цієї теоретичної побудови необхідно здійснити заміну “номінального якоря”: від валютного курсу як гаранта макроекономічної стабільності перейти безпосередньо до контролю рівня інфляції.

Значне збурення всіх секторів економіки під час відносно невеликого коливання валютного курсу засвідчило, що економічні суб’єкти до зміни “номінального якоря” ще не готові. Проблема навіть не в тому, що з’являється валютний ризик — активи та пасиви можна перевести у національну валюту, а в разі неможливості чи недоцільності такого переведення застрахуватися від нього (ринку інструментів хеджування валютного ризику може розвинути досить швидко — якщо є попит, то з’являється і пропозиція), а в тому, що ні інфляція сама по собі не може на сьогодні виступати “номінальним якорем”, ні економічні суб’єкти не готові сприйняти її у цій якості.

Річ у тому, що сьогодні інфляція має насамперед не монетарний, а структурний характер. Усе ще існують суттєві диспропорції на основних товарних ринках, викликані постійною зміною структури економіки та браком належної інфраструктури для їх функціонування (ринки сільськогосподарської продукції, житлово-комунальних послуг тощо), значною монополізацією цих ринків (ринки промислової продукції, палива, зв’язку, транспортних послуг, сільськогосподарської продукції тощо) та недосконалою системою їх організації (ринки послуг охорони здоров’я, відсутність виваженої політики імпортозаміщення тощо).

З одного боку, структура економіки постійно змінюється, внаслідок чого змінюються і відносні ціни в економіці — наприклад, сільськогосподарська продукція дорожчає відносно промислової продукції, наближаючись до рівня співвідношень у ЄС та на світових ринках. Цей процес є об’єктивним, і його не варто штучно стримувати будь-якими, у тому числі монетарними, засобами: Україна все одно має пройти через це на шляху інтеграції в європейський спільний ринок та світову економіку.

З іншого боку, чинником зростання цін є і недосконала конкуренція на

багатьох ринках, неринковий характер ціноутворення, наприклад, на транспорті й у житлово-комунальній сфері.

Усе це призводить до того, що економічні суб'єкти не вірять у здатність уряду та Національного банку контролювати інфляцію, та, широко кажучи, Національний банк на сьогодні такої можливості повною мірою і не має. Не додав оптимізму й останній приклад розгортання інфляції, спричинений проведенням надто експансивної бюджетної політики у другій половині минулого року, коли передвиборче збільшення соціальних виплат, не підкріплене відповідними змінами у реальному секторі економіки, поставило під загрозу саме збереження макроекономічної стабільності.

Проте це не означає, що такий шлях розвитку неможливий у принципі, й Україна приречена залишатись експорто-орієнтованим "сировинним придатком" розвинутих економік. Ось тут варто згадати наш попередній висновок щодо необхідності розгляду можливостей формування валютно-курсової політики виключно у взаємозв'язку з економічною політикою уряду та податково-бюджетною політикою.

Розглянемо можливий розподіл сфер відповідальності уряду та НБУ у реалізації цього амбітного завдання.

Майбутня валютно-курсова політика має будуватись на принципах прозорого та поступового переходу до режиму плаваючого валютного курсу. Досвід інших країн свідчить, що цей перехід можливий через запровадження валютного коридору. Спочатку цей коридор, у межах якого Національний банк не втручатиметься у дію ринкових сил та дозволить вільне встановлення курсу під їх впливом, буде доволі незначним — до 3—5%. При виході курсу за межі коридору Національний банк здійснюватиме інтервенції з метою повернути курс до встановлених рамок. З одного боку, такий механізм забезпечуватиме збереження переваг стабільного валютного курсу з огляду на наявність "номінального якоря" для економіки, адже економічні суб'єкти будуть упевнені, що курс не вийде за визначені межі. З іншого боку, економічні суб'єкти поступово привчатимуться до думки, що курс може змінитися, причому у будь-який бік — як девальвації, так і ревальвації. Це стимулюватиме дедоларизацію економіки, розвиток ринку інструментів хеджування валютного ризику. Рік у рік межі коридору, а отже, і дозволе-

ного коливання курсу, розширюватимуться й у кінцевому підсумку будуть усунуті взагалі, що означатиме перехід до валютного режиму вільного плавання. Умовами такого переходу мають стати поступова валютна лібералізація, розвиток і зміцнення банківської системи та фінансових ринків; це також важливе завдання уряду, яке значною мірою належить до сфери відповідальності Національного банку.

Процес переходу може тривати і три, і п'ять, і більше років. Як швидко можна подолати цей шлях, сказати важко: це залежить виключно від того, коли інфляція стане контрольованою й економіка зможе сприймати її як "номінальний якорь"; коли внутрішній ринок достатньо зміцніє, щоб визначати економічний розвиток. Іншими словами, успіх залежить від того, чи відповідатимуть змінам у валютно-курсовій політиці розвиток реального сектору економіки, зміни у податково-бюджетній політиці. Ось тут на перший план і виходять ті економічні реформи, які належать до сфери відповідальності уряду.

Бюджет, з одного боку, має стимулювати збільшення заробітної плати і соціальних виплат у розмірі, достатньому для постійного нарощування внутрішнього попиту. З іншого боку, він має не лише не перешкоджати розвитку підприємницької ініціативи, а й передбачити нові механізми стимулювання випуску продукції у тих сферах, де очікується найбільше зростання попиту. Тобто уряд, аналізуючи стан ринків і прогножуючи їх розвиток, має пересвідчитися, що може бути забезпечене збільшення пропозиції, адекватне зростанню споживчого попиту, адже інакше замість розвитку внутрішнього ринку можемо отримати лише зростання цін. Також бюджет має передбачити можливості для створення інтервенційних запасів товарів, ціни на які є найбільш нестабільними, що дасть змогу регулювати баланс попиту і пропозиції на цих ринках ринковими важелями.

Само собою зрозуміло, що бюджет має бути реально збалансованим і не допускати виникнення загроз зі свого боку для підтримання макроекономічної стабільності.

Реформи у реальному секторі економіки мають бути спрямовані на підвищення ефективності діяльності підприємств, продуктивності праці. Майбутнє економіки України саме за підприємствами, здатними орієнту-

ватись у ринкових умовах, підтримувати конкурентоспроможність, навчитися керувати грошовими потоками та ризиками, у тому числі валютними, а не за тими суб'єктами господарювання, які для підтримки свого існування потребують постійних "ін'єкцій" знеціненої національної валюти як своєрідного наркотику.

Особливу увагу державна політика має приділити розвитку конкуренції на всіх ринках, особливо в енергетичній сфері (сприяючи до того ж зменшенню зовнішньої залежності через диверсифікацію джерел постачання енергоносіїв, зменшення витрат енергії, розвиток видобутку власних енергоресурсів та розробку альтернативних джерел енергії), на ринку транспорту, зв'язку, в житлово-комунальній сфері, на ринку нерухомості, на ринку сільськогосподарської продукції тощо.

Значне місце серед реформ має посідати й питання розвитку сільськогосподарства та налагодження ефективного функціонування сільськогосподарського ринку. Адже збалансований розвиток сільського господарства є запорукою стабільності цін на ринку продовольчих товарів. Крім того, формування ринку сільськогосподарської землі має значний потенціал для розвитку вітчизняного фінансового ринку, іпотеки, завдяки якій сільське господарство зможе отримати ресурси для свого розвитку.

Важливим також є проведення реформи житлово-комунальної сфери та інших адміністративно регульованих послуг, аби зробити механізми ціноутворення в них не лише ефективними, а й прозорими, передбачуваними та залежними не від суб'єктивних рішень, а від реальних економічних процесів.

Таким чином, реформи податково-бюджетної та економічної політики мають забезпечити насамперед формування міцного внутрішнього ринку, завершення основних структурних змін в економіці України з тим, щоб її структура, інституційні характеристики та стан конкуренції відповідали вимогам ринкової економіки, спільного європейського ринку, до якого прагне Україна, створення економіки, основою якої були б конкурентоспроможні підприємства ринкового типу. Лише за таких умов можна ставити питання щодо успіху нової моделі валютно-курсової політики, орієнтованої на плаваючий валютний курс, та переходу до таргетування інфляції.

□

БАНК-РОЗВИТОК-2005

Тенденції/

СТАБІЛЬНІСТЬ + РОЗВИТОК + ДОВІРА = БАНК

5–7 жовтня у Києві, в Міжнародному центрі конгресів та виставок, відбувся II Міжнародний форум “Банк — розвиток — 2005”. Організатори — Національний банк України, Асоціація українських банків, Українська виставкова компанія “Зовнішнєспобізнес” і громадська організація “Агентство фінансових ініціатив”.

Структуровано форум складався з конференції “Стратегія розвитку банківської системи України: проблеми та завдання”, семінару “Практичні аспекти формування, ведення та використання кредитної звітності в банківському, картковому бізнесі”, а також спеціалізованої виставки банківських технологій “Банк-Ленд”.

Замість вступу. Два роки поспіль своєрідні “сезони фінансової моди” збирають банкірів для обговорення тенденцій і перспектив розвитку фінансового ринку країни. Отож, як впливало з доповідей учасників II Міжнародного форуму “Банк — розвиток — 2005”, основною рисою вітчизняного банківського сектору залишається стабільність. Актуальним для фінансової моди буде також стиль “розвиток”, посилений сучасними картковими технологіями, фінансовим лізингом, іпотечним кредитуванням, сек’юритизацією активів, скорінгом тощо. Хіт сезону — бюро кредитних історій.

Основна частина. Загальновідомо, що економічна складова суспільного добробуту значною мірою залежить від стану банківської системи країни. Саме тому особливого значення нині набувають питання її подальшого розвитку, пошуку оптимальної моделі діяльності, визначення основних пріоритетів та “больових точок” фінансового ринку країни. У цьому контексті виступ на форумі першого заступника Голови НБУ **Анатолія Шаповалова** можна назвати програмним. І хоча успіхи фінансового сектору безперечно (динамічний розвиток банківської системи упродовж останніх шести років сприяв її значному зміцненню та збільшенню впливу на реальний сектор економіки, зростанню довіри суспільства до банків тощо), **Анатолій Васильович** замість констатації досягнень логічно надав перевагу аналізу проблемних питань. Зокрема — недостатньому рівню концентрації та консолідації банківського капіталу, слабкості корпоративного управління і недостатній прозорості банківської системи. На думку промовця, завданням номер один сьогодні є підвищення рівня концентрації та консолідації банківського капіталу при забезпеченні його високої якості, чому сприятимуть:

- поліпшення фінансового стану суб’єктів господарювання як основи забезпечення міцної клієнтської бази та джерел зростання статутного капіталу банків;

- збільшення припливу іноземного капіталу;

- зростання прибутковості банків шляхом підвищення ефективності їх діяльності;

- розширення сфери обслуговування і відповідна диверсифікація дохідної бази банківських установ.

Перший заступник Голови НБУ акцентував також увагу на додатковій капіталізації державних банків та економічній доцільності перетворення комерційних банків із закритих акціонерних товариств у відкриті, підвищенні прозорості й достовірності банківської інформації (у тому числі й рекламної), управлінні банківськими ризиками, вдосконаленні чинної системи оподаткування (особливо стосовно встановлення пільгового оподаткування доходів, спрямованих на приріст капіталу) тощо.

Щодо питання податків, яке піднімали й інші промовці, то, як запевнив із трибуни форуму голова Державної податкової адміністрації України **Олександр Кіреєв**, основним завданням нині є створення рівного конкурентного поля для всіх банків. Із фінансовими організаціями, які занижуватимуть свої доходи чи ухилятимуться від сплати податків, перекладаючи податковий тягар на інших, розмова буде жорсткою, — наголосив **Олександр Іванович**. Банки насамперед повинні фінансувати економіку, надавати кредити за ринковими цінами і поповнювати бюджет. При цьому основний лейтмотив діяльності податківців — коректність банків при сплаті податків, конкурентна рівність і дотримання чинного законодавства. За таких обставин і в державі не буде претензій до банків, і довіра населення до фінансового сектору, про що говорив заступник міністра економіки України **Володимир Ігнащенко**, зростатиме. А це, у свою чергу, формуватиме позитивний імідж країни в очах інвесторів та сприятиме додатковим капіталовкладенням у вітчизняну економіку.

Тему розвитку небанківського фінансового сектору країни як передумову зростання чесної конкуренції на фінансовому ринку на форумі проаналізував голова Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України **Віктор Суслов**.

Перспективи розвитку карткових технологій в оптимізації бізнес-процесів учасникам форуму характеризував виконавчий директор НБУ з питань платіжних систем та розрахунків **Віктор Кравець**. Особливості залучення фінансових ресурсів вітчизняними банками на міжнародних ринках аналізував голова правління АКБ “Укрсоцбанк” **Борис Тимонькін**, який наголосив на поліпшенні зовнішньої кон’юнктури запозичень та переході українських банків від простих до складних форм залучень. Структурне фінансування як можливість залучення довгострокових ресурсів розглядав заступник голови правління КБ “Українська фінансова група”, голова ради Агентства фінансових ініціатив **Андрій Кияк**. Президент Української національної іпотечної асоціації **Ігор Юшко** висвітлював питання іпотечного кредитування в Україні з точки зору нарощування прибутковості банків і вирішення соціальних проблем. До іпотечного кредитування причетне й Бюро кредитних історій, на особливостях роботи якого, як і на аспектах інформаційного захисту фінансового бізнесу, акцентувала увагу віце-президент Асоціації українських банків, генеральний директор Першого всеукраїнського бюро кредитних історій **Антоніна Паламарчук**. Практичні інтерактивні заняття стосовно роботи з продуктами кредитного бюро провів регіональний менеджер “Кредитінфогруп” **Томаш Денемарк**.

Замість висновку. Учасники конференції збагатилися як теоретичними знаннями щодо перспективних напрямів розвитку банківського сектору в середньостроковій перспективі, так і практичним досвідом інтерактивних занять. Тобто II Міжнародний форум “Банк — розвиток — 2005” виконав задеклароване ним основне завдання: пошук шляхів розбудови в Україні стійкої, прозорої й конкурентоспроможної банківської системи, яка сприятиме довгостроковому економічному зростанню країни та її інтеграції у світовий економічний простір.

Ірина Рудко,
“Вісник НБУ”.

**Андрій
Гриценко**

Заступник керівника апарату Ради Національного банку України — керівник експертно-аналітичного центру з питань грошово-кредитної політики. Доктор економічних наук, професор

**Тетяна
Кричевська**

Старший науковий співробітник Інституту економіки і прогнозування Національної академії наук України. Кандидат економічних наук

Концепції

Монетарна стратегія: шлях до ефективної грошово-кредитної політики.

Стаття перша. Необхідність і передумови формування монетарної стратегії як форми комунікації центральних банків

Нині в Україні особливої актуальності набула проблема розроблення стратегії грошово-кредитної політики, яка відповідала б довготривалим перспективам соціально-економічного розвитку країни. Пропонуємо вашій увазі наукову працю, виконану на замовлення "Вісника НБУ" відомими в Україні вченими. Вони умовно поділили її на дві частини. У першій узагальнюються теоретичні основи та світовий досвід розроблення і впровадження монетарних стратегій. Продовжуючи цю тему у другій статті, опублікування якої планується в одному з найближчих випусків "Вісника НБУ", автори, крім іншого, поділять свої міркування щодо основних підходів до розроблення монетарної стратегії в Україні.

СЕРЕДНЬОСТРОКОВА МОНЕТАРНА СТРАТЕГІЯ ЯК СПОСІБ ПЕРЕХОДУ ВІД НЕКЛАСИФІКОВАНОГО РЕЖИМУ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ДО ТАРГЕТУВАННЯ ІНФЛЯЦІЇ В УКРАЇНІ

Україна вступає в новий етап розвитку, який більшою мірою має характеризуватися стабільністю і визначеністю економічної політики. Для цього склалися необхідні об'єктивні і суб'єктивні передумови. До об'єктивних належать:

- ♦ створення в основному ринкових засад функціонування економіки і формування відповідних взаємозв'язків між макроекономічними та монетарними змінними;

- ♦ підготовка умов до поступового переходу від відновлювально-трансформаційного типу зростання до розвитку на інвестиційно-інноваційній основі;

- ♦ майже шестирічне достатньо динамічне економічне зростання (яке, щоправда, характеризувалося значними коливаннями) після десятирічного падіння економіки.

До суб'єктивних:

- ♦ формування основних суб'єктів мікроекономіки та їх взаємозв'язків із суб'єктами державної економічної влади;

- ♦ створення кадрового потенціалу, що акумулював достатній досвід і

спроможний вирішувати нові завдання в ринкових умовах;

- ♦ досвід формування і проведення макроекономічної і монетарної політики в складних умовах ринкових перетворень.

За таких передумов зростають вигоди до економічної і монетарної політики, зокрема до їх обґрунтованості й ефективності. У зв'язку із цим постає завдання розроблення і реалізації нових підходів у сфері монетарної політики.

У нашій країні з 1999 року діє Закон "Про Національний банк України", яким визначено головні підходи до формування і здійснення грошово-кредитної політики. Відповідно до нього Рада НБУ розробляє основні засади грошово-кредитної політики і здійснює контроль за їх виконанням. Правління НБУ проводить грошово-кредитну політику згідно з визначеними Радою НБУ засадами. Основні засади охарактеризовано названим законом як "комплекс змінних індикаторів фінансової сфери, що дають можливість Національному банку України з допомогою інструментів (засобів та методів) грошово-кредитної політики здійснювати регулювання грошового обігу та кредитування економіки з метою забезпечення стабільності грошової одиниці України як монетарної передумови для економічного зростання і підтримки високого рівня зайнятості населення" [1]. "Тимчасовим положенням про зміст, порядок розробки Основних засад гро-

шово-кредитної політики та здійснення контролю за їх виконанням” визначено змінні індикатори, які характеризують основні засади і затверджуються Радою НБУ. До них належать: інфляція, динаміка монетарної бази, грошової маси та обмінного курсу.

Рада функціонує 5 років. Накопичено певний досвід формування основних засад. На практиці з’ясувалися також і недоліки законодавства та нормативно-правових актів, виявилися основні суперечності та проблеми, що можуть бути предметом окремого аналізу. У цій же статті торкнемося лише тих проблем, які мають стратегічне значення і потребують першочергової уваги.

Передусім ідеться про стратегічні підходи до формування основних засад грошово-кредитної політики.

Нинішня практика включає в себе застосування як формальних норм і правил, зафіксованих у Законі “Про Національний банк України”, “Регламенті Ради НБУ”, “Тимчасовому положенні про зміст, порядок розробки Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за їх виконанням”, так і неформальних, які склалися в результаті реальних взаємовідносин органів монетарної влади, пов’язаних із розв’язанням наявних проблем та суперечностей і не регламентованих нормативно-правовими актами.

Показники, що затверджуються Радою НБУ, не можуть водночас відігравати і роль цілей грошово-кредитної політики, оскільки кожен із них для досягнення встановленого значення потребує відповідної до конкретних умов зміни інших, які відіграють у такому випадку роль інструментів досягнення мети. Цю невідповідність на формально-інституційному рівні досі не подолано, тож кожного року відповідні проблеми вирішувалися неформально.

Основним орієнтиром вважалася інфляція. Режим регульованого плавання обмінного курсу (в умовах перевищення пропозиції валюти над попитом на неї і здатності економіки поглинати значне зростання пропозиції грошей внаслідок викупу валюти Національним банком без відповідних інфляційних ефектів, що пов’язано з відносно низьким рівнем монетизації економіки) давав змогу утримувати стабільність валютного курсу і використовувати його як інфляційний якір. Монетарна база і монетарна маса розглядалися як показники, що коригуються з інфляцією та обмінним курсом, але ніхто ніколи не наголошував на них як

на таргетах. Ці показники практично виконували роль прогнозу. До того ж інфляція значною мірою залежала від немонетарних факторів (підвищення регульованих цін і тарифів, подорожчання нафтопродуктів, зменшення пропозиції певних продуктів, скажімо, м’яса, тощо).

Рада Національного банку щоквартально розглядала виконання Основних засад, аналізувала стан економіки, грошово-кредитної сфери та адекватність дій Правління НБУ. В разі необхідності вносилися зміни до Основних засад. З приводу коректив щоразу провадилися певні дискусії, але ніколи суттєвих протиріч і конфліктів не виникало.

З точки зору формальної класифікації монетарних режимів грошово-кредитна політика в Україні не є ні монетарним таргетуванням, ні таргетуванням обмінного курсу, ні таргетуванням інфляції. Дослідники характеризують таку політику як неklasифікований монетарний режим [2] або як режим з імпліцитними орієнтирами. На практиці в Україні імпліцитно здійснювалося розгорнуте таргетування стабільності грошової одиниці (а не її окремого прояву: стабільності споживчих цін, обмінного курсу, зростання монетарного агрегату тощо), яке означає постійний моніторинг і контроль за рівнями інфляції (дефляції), девальвації (ревальвації), динамікою відсоткових ставок, їх співвідношеннями і, за необхідності, непрямий вплив на них засобами грошово-кредитної політики [3].

У 2002 році в Основних засадах уперше було передбачено завдання щодо поступової підготовки до таргетування інфляції. Для переходу до цього режиму необхідно вирішити ряд складних завдань: забезпечити операційну незалежність центрального банку; прийняти систему достатньо гнучкого курсоутворення; налагодити координацію роботи центрального банку та уряду; підвищити ефективність управління грошово-кредитним ринком, передусім — відсотковими ставками; розробити систему інформаційного обміну всередині центрального банку, з міністерствами та відомствами, суб’єктами ціноутворення, а також — із фінансовими ринками, широкою громадськістю, що збільшує ефективність прогнозування інфляції, управління ціновими очікуваннями та іншими процесами.

Ці завдання достатньою мірою ще не виконано. Для цього, за нашими розрахунками, потрібно ще три-чо-

тири роки наполегливих і цілеспрямованих зусиль. Як з боку Національного банку, так і з боку Кабінету Міністрів України. Нині необхідним став перехід до визначення основних засад грошово-кредитної політики на базі середньострокової монетарної стратегії, яка безпосередньо підготувала б підґрунтя для впровадження режиму прямого таргетування інфляції. Таку стратегію можна було б розробити на 2007—2009 роки.

Може виникнути запитання: чому не з наступного року? На нашу думку, протягом 2006 року даватимуться взнаки політичні впливи парламентських виборів і наслідки певних диспропорцій в економічній політиці, які виникали протягом останнього часу, що створювало додаткові ризики економічному зростанню та фінансовій стабільності. Тож протягом 2006 року слід було б зосередитися на стабілізації та на підготовці умов, необхідних для запровадження зазначеної стратегії.

Очікується, що починаючи з 2007 року політика уряду буде більшою мірою виважена і послідовна, що разом із прогнозованими діями Національного банку створить суб’єктивні можливості для реалізації середньострокової стратегії. Об’єктивні передумови цього пов’язані з достатнім рівнем розвитку в нашій країні ринкових засад економіки та монетарної сфери, що, сподіваємося, буде також підтверджено офіційним визнанням України країною з ринковою економікою.

Підготовка до розроблення і реалізації середньострокової монетарної стратегії передбачає узагальнення існуючого світового досвіду та предметне врахування особливостей економічного розвитку України. Перше питання, яке потребує вивчення при формуванні монетарної стратегії, — комунікація центральних банків.

КОМУНІКАЦІЯ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ В ІНСТИТУЦІЙНІЙ АРХІТЕКТОНІЦІ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ: ІСТОРІЯ І ТЕОРІЯ ПИТАННЯ

Формування монетарної стратегії обумовлює необхідність системного підходу до грошово-кредитної сфери та її місця в забезпеченні економічного розвитку суспільства. Це актуалізує питання інституційної архітектури монетарної політики. Загалом вона вивчає закономірності інституційного устрою суспільства, його конструктивні особливості, взаємозв’язки частин

і цілого, загальну естетику побудови суспільних інститутів. Інституційна архітектура монетарної політики відповідно включає в себе систему обмежень і вимог у вигляді правил, норм, законів, процедур, установ та організаційних структур, за допомогою яких формуються та реалізуються монетарні цілі, спрямовані на забезпечення стабільного функціонування грошово-кредитної сфери як умови динамічного і збалансованого розвитку економіки [4].

Серцевину проблем інституційної архітектури монетарної політики утворюють питання визначення правил і норм поведінки центральних банків у фінансовому і макроекономічному середовищі. Це знайшло відображення в спеціальній літературі у формі розгляду проблеми комунікації (в широкому розумінні цього поняття) центральних банків із суспільством. Зазначена проблема нині є однією з найбільш досліджуваних західними вченими, які вивчають монетарну політику.

Дослідження питань, про які йдеться, беруть свій початок ще з кінця 60-х років XX ст., коли одним із елементів макроекономічного аналізу стали очікування економічних агентів. М.Фрідман (Friedman) (1968 р.) та Е.Фелпс (Phelps) (1967—1968 pp.) будували свої теорії природного рівня безробіття на основі скоригованої на очікування кривої Філіпса, у якій взаємозв'язок між фактичною інфляцією та безробіттям залежить від очікуваної інфляції.

Аналіз очікувань значно поглибив Р.Лукас (Lucas) (1972—1973 pp.). Він переосмислив вплив економічної політики на взаємозв'язки між макроекономічними змінними і довів, що макроекономічний аналіз, побудований лише на дослідженні цих взаємозв'язків, може призводити до помилкових висновків. Зазначеним вченим було також доведено, що наслідки макроекономічної політики не можна аналізувати без чіткого мікроекономічного фундаменту; лише детальне моделювання поведінки окремих економічних агентів (споживачів, фірм) дає можливість отримувати достовірні висновки щодо реакції приватного сектору на економічну політику.

Р.Лукас будував свою модель аналізу на гіпотезі раціональних очікувань, відповідно до якої економічні агенти роблять найкращі з можливих за наявної інформації (включаючи знання про принципи функціонування економіки) прогнози майбутніх економічних подій. Одним із висновків теорії раціональних очікувань стала критична оцінка цілого

вито неочікуваної економічними агентами стимулюючої політики.

Так звана “критика Лукаса”, що швидко здобула визнання, націлила уряди держав на вирішення нового амбіційного завдання — *оптимізації “дизайну” макроекономічної політики, який виконував би функцію інтегратора економічної політики та її сприйняття економічними агентами.*

Критика Лукасом кейнсіанської теорії за її концепцію екзогенного регулятора близька до позиції неоінституціонального напрямку економічної науки, погляд котрої спрямовується на самого регулятора, який стає не безкорисливим державним менеджером, а просто одним із гравців в економічному і політичному житті суспільства. У 50—60 роках XX ст. теорія суспільного вибору запропонувала альтернативний традиційному підхід до формування і реалізації політичних рішень. Традиційна модель, яку називають теорією суспільних інтересів, узагальнена й структурована Я.Тінбергеном (Tinbergen) (Нобелівським лауреатом з економіки 1969 року) [5] і Г.Тейлом (Theil) [6], зображає політику як “доброзичливого соціального плановика”, що турбується виключно про суспільний добробут. Згідно із цим підходом єдиним інтересом уряду є спрямування економіки на досягнення найкращого з можливих станів її розвитку; відповідно аналіз економічної політики зводиться до розв'язання суто технічної задачі з максимізації певних параметрів (обсягів, пропорцій) за даних обмежень.

Теорія суспільного вибору (представниками якої є Дж.Б'юкенен (Buchanan), Д.Гіббс (Hibbs), Д.Мюллер (Mueller), М.Олсон (Olsen), К.Рогофф (Rogoff), А.Сайберт (Sibert), Ф.Хайек (Hayek) та інші) виходить з того, що державні інституції, приймаючи політичні рішення, прагнуть максимізувати власний добробут, інакше кажучи, вона вимагає в процесі аналізу економічної політики враховувати опортунізм органів влади чи їх окремих підрозділів. У моделюванні політико-економічних відносин теорія суспільного вибору розглядає органи державної влади як ендогенну частину політичної й економічної системи. Вплив функціонування такого ендогенного уряду на ділову активність у країні проявляється в наявності так званих політичних ділових циклів.

Неоінституціональна теорія розглядає конфлікти інтересів у монетарній політиці: між емітентом, який може одержати квазіренту від надмірної емісії, та утримувачем грошей, між органами монетарної і немонетарної вла-

ди і навіть усередині самої монетарної влади. Ця теорія акцентує увагу на проблемі довіри в економічних взаємодіях, складовою частиною яких є і монетарна політика. Прагнення відокремити її від політичних ділових циклів породило пильний інтерес до центрального банку як інституції. В цьому контексті з'явилася низка емпіричних досліджень Р.Бейда (Bade) і М.Паркіна (Parkin) (1982 р.), В.Гріллі (Grilli), Д.Маскіндара (Mascindaro) і Г.Табелліні (Tabellini) (1991 р.), А.Алесіні (Alesina) (1988—1989 pp.), А.Цукермана (Cukierman) (1991—1993 pp.), Т.Лібєка (Lybek) (1999 р.) та інших, у яких було проаналізовано рівень незалежності центральних банків і виявлено негативну кореляцію між ним і рівнем інфляції у тій чи іншій країні. Під впливом цих досліджень у багатьох країнах було внесено зміни в законодавство в напрямі посилення автономії центральних банків, що, власне, і стало першим кроком на шляху оптимізації дизайну монетарної політики.

Ф.Кюдланд (Kydland) та Е.Прескотт (Prescott)¹ започаткували новий напрям в аналізі формування очікувань: вони виявили проблему часової непослідовності політики уряду, що виникає в умовах раціональності очікувань економічних агентів, впливу очікувань на макроекономічні показники та за відсутності обмежувачих зобов'язань уряду щодо майбутньої політики. У своїй статті “Правила проти дискреції: непослідовність оптимальних планів” (“Rules rather than discretion: the inconsistency of optimal plans”) Ф.Кюдланд та Е.Прескотт довели, що причиною неоптимальності політики уряду стає не конфлікт цілей держави та її громадян і не широка можливість політиків реагувати на непередбачені шоки, а недовіра до уряду, що виникає, коли він не обмежує себе в зобов'язаннях щодо майбутньої політики [7]. Зазначені вчені довели, що ефективність політики зростає зі зростанням послідовності політики і її відповідності оголошеним планам.

Виявлення ролі суспільних очікувань сприяло формуванню нової таксономії для вивчення монетарної політики. Англійський економіст А.Лейонгудфуд (Leijonhufvud) запровадив категорію “монетарного режиму”, яка, прийшовши на зміну “монетарному стандарту”, розширила методологічні можливості як інституційного, так і економіко-математичного

¹ Лауреати Нобелівської премії з економіки 2004 року.

аналізу грошово-кредитної політики.

Нагадаємо, що монетарний стандарт — це сукупність інституцій і механізмів управління грошовою пропозицією за допомогою їх прив'язки до стабільного засобу обміну. Це поняття застосовували щодо різних типів металевих стандартів (золотого, срібного, біметалічного), які визначали механізми емісії грошей та її обмеження.

Монетарний режим, за визначенням А.Лейонгуфвуда — це *“по-перше, система очікувань, що обумовлює поведінку суспільства. По-друге, це послідовний характер поведінки монетарної влади, що підтримує ці очікування”* [8]. За даною концепцією монетарний режим точніше можна визначити як систему інституцій і механізмів, які забезпечують досягнення монетарних цілей і рівноваги шляхом генерування стабільних очікувань суспільства щодо дій суб'єктів монетарної влади та очікувань останніх щодо реакції суспільства на свої дії.

А.Лейонгуфвуд виокремив два види монетарних режимів: дискреційний і конституційний. За конституційного режиму зростання грошової маси обмежують правові норми. За дискреційного такі обмеження відсутні — відповідні рішення приймає монетарна влада. А.Лейонгуфвуд наголошував, що конституційний режим (його ще називають правилом) має передбачати умови недотримання цього режиму, що забезпечує необхідну гнучкість політики і надає суспільству впевненості у тимчасовому характері відхилення від правила та у відновленні режиму через певний період після настання форс-мажорних обставин.

Застосування гіпотези часової неспіковості для монетарної політики показало, що за умов дискреційної політики намагання уряду максимізувати функцію корисності щодо інфляції і безробіття не дає оптимального результату: спроби реалізації неочікуваних стимулюючих дій — відходу від оголошеного “плану” політики — приречені на невдачу в умовах відсутності довіри суспільства до цього “плану”. Майбутні інфляційні наслідки такого стимулювання економічні агенти закладають уже в сьогоденні контракти, що в кінцевому підсумку призводить до зростання інфляції без підвищення зайнятості та без зростання обсягу виробництва. У наукових публікаціях пропонується цілий спектр інституційних способів розв'язання проблеми часової послідовності монетарної політики: побудова стійкої антиінфляційної репутації центрального банку (Барро

(Barro) і Гордон (Gordon) (1983 p.); Табелліні (1985 p.); Дріффіл (Driffill) (1985 p.); проведення монетарної політики на основі правила (Кюдланд і Прескотт); делегування монетарної політики незалежному, більш консервативному, ніж суспільство в цілому, центральному банку (Рогофф, 1985 p.); спеціальна система матеріального стимулювання керівників центральних банків (Уолш (Walsh), 1995 p.).

КОНСТИТУЦІЙНІ МОНЕТАРНІ РЕЖИМИ ЯК ФОРМА КОМУНІКАЦІЇ

Конституційні монетарні режими, що більш чи менш жорстко обмежують діяльність центрального банку у сфері монетарної політики, — одне з вирішень проблеми часової неспіковості монетарної політики, яке з'явилося на практиці ще до появи відповідних теоретичних праць. Серед таких монетарних режимів — таргетування обмінного курсу, монетарне таргетування та пряме таргетування інфляції.

Таргетування обмінного курсу передбачає підтримання стабільності обмінного курсу щодо певної резервної валюти або кошика валют. Суспільство оцінює це як благо, якщо відповідна іноземна валюта широко використовується як рахункова одиниця для багатьох операцій та виконує функцію засобу заощадження. За таких умов і стабільність обмінного курсу має так званий сигнальний ефект і асоціюється зі стабільними внутрішніми цінами. У монетарної влади також з'являється можливість викликати довіру до себе завдяки доступності оперативної інформації про виконання нею своїх зобов'язань. *Валютний курс, по суті, є найбільш очевидним і легко контролюваним з боку громадськості зобов'язанням монетарної влади.*

Щоправда, можна поставити під сумнів безпосередній зв'язок стабільності обмінного курсу і внутрішніх цін, адже можлива ситуація, коли валютні інтервенції чи інші засоби регулювання валютного ринку виявляються інфляційними. Проте в довгостроковому вимірі такий зв'язок існує. Це проявляється у так званому дисциплінарному ефекті фіксації обмінного курсу. Якщо в якійсь країні спостерігається вищий рівень інфляції, ніж у країні, до валюти якої зроблено прив'язку, попит на внутрішні товари зменшується, а на імпорт — зростає. Це призводить до рецесійних ефектів і зниження рівня цін (чи темпу інфляції). Зрештою, краї-

на постає перед необхідністю прийняти такий же темп інфляції, як і в країні, до валюти якої здійснено прив'язку. Зауважимо, що таку логіку розвитку подій застосовувати для оцінки монетарних процесів у перехідних економіках слід дуже обережно, інакше можна просто не дожити до того часу, коли рівні інфляції у країнах зрівняються.

Ще однією важливою рисою режиму підтримання стабільного валютного курсу є можливість раціональних економічних агентів оцінити спроможність монетарної влади дотримуватися відповідних зобов'язань, використовуючи інформацію про наявні валютні резерви центрального банку, динаміку імпорту й експорту, структуру зовнішнього державного боргу. Здійснюючи таргетування валютного курсу, держава зобов'язується підтримувати вартість одного активу, тому суспільству легше повірити в це, ніж у здатність контролювати інфляцію, яка залежить від цін багатьох активів.

Звичайно, є низка факторів, які кидають тінь на ефективність таргетування обмінного курсу як монетарного режиму. Серед них, по-перше, неможливість проведення суверенної грошової політики, відповідна залежність від іншої країни. Є ризик, що, зіткнувшись із потужним дисциплінарним ефектом, держава відмовиться від таргету. По-друге, якщо країна з огляду на специфіку структури економіки вразлива до зовнішніх шоків, це підриває довіру до всіх цільових орієнтирів, особливо — до зовнішніх. По-третє, стабільний номінальний валютний курс перешкоджає наближенню реального валютного курсу до реального ефективного валютного курсу. Це призводить до квазіподаткування та до неефективного розміщення ресурсів [9]. Окрім цього, виникає ще й така проблема: фіксація ціни іноземної валюти перекладає валютний ризик із приватних агентів на державу, що також спричиняє неефективне розміщення ресурсів. Таргетування валютного курсу часто є перехідним монетарним режимом, адже структурні зрушення в економіці вимагають змін реального обмінного курсу.

Сутність режиму монетарного таргетування полягає в тому, що центральний банк, виходячи із цільового показника інфляції, оцінок потенційного зростання виробництва і динаміки швидкості обігу грошей у рамках кількісного рівняння обміну, визначає цільовий темп зростання грошових агрегатів і оголошує його громадськості. Основними перевагами монетарного таргетуван-

ня як монетарного режиму є:

1) “суверенність” — центральний банк обирає цільовий показник інфляції, найприйнятніший для даної країни, і має змогу коригувати політику відповідно до внутрішніх коливань обсягу виробництва;

2) тісний зв’язок з інструментами монетарної політики, тобто високий рівень контролю з боку центрального банку;

3) монетарні агрегати доволі швидко вимірюються, відповідно звіти про виконання монетарних таргетів надходять до громадськості з короткими лагами — приблизно протягом кількох тижнів. Це посилює відповідальність центрального банку, громадський контроль і є своєчасним сигналом щодо можливості дотримання цільових показників інфляції.

В індустріальних країнах монетарне таргетування набуло значної популярності безпосередньо після колапсу Бреттон-Вудської валютної системи і на початку 1980-х років. У ці періоди понад 40% зазначених країн практикували оголошення цільових монетарних орієнтирів. У країнах, що розвиваються, до середини 1980 років монетарне таргетування майже не використовувалося, а до середини 1990-х оголошення цільових орієнтирів грошової маси застосовувалося приблизно у кожній десятій із них [10].

Монетарне таргетування стало якісно новим етапом у комунікації центральних банків та суспільства.

За режиму таргетування обмінного курсу номінальним якорем для суспільних очікувань був актив, екзогенний відносно суспільства й органів влади. Його надійність високо оцінювалася суспільством.

За монетарного таргетування цим якорем став приріст грошової маси, тобто ендегенний показник, залежний від монетарної влади. Цей показник навіть неможливо безпосередньо внести в контракти.

Перший монетарний таргет було оголошено в Німеччині 5 грудня 1974 року у вигляді заяви Бундесбанку про те, що “він розглядає зростання грошей центрального банку на 8% як прийнятне для виконання цілей стабільності”. Майже в той же час монетарні таргети оголошено в Швейцарії, а в 1975 році — в США та Канаді.

Головним мотивом запровадження монетарного таргетування в Німеччині було започаткування після падіння Бреттон-Вудської системи нового режиму, що передбачав переорієнтацію монетарної політики на внутрішні цілі.

Ще один важливий мотив — необхідність роз’яснення суспільству ролі монетарної політики в макроекономічній політиці держави. З одного боку, Бундесбанк визнавав свою головну роль у політиці макроекономічної стабілізації, яку на нього уряд своєю декларацією від 18 січня 1973 року переклав із органів, відповідальних за проведення фінансової політики, що виявилася нехильною до рестрикційних заходів в умовах інфляції. З іншого боку, монетарні таргети засвідчували, що Бундесбанк бере на себе і відповідальність за інфляцію, щоправда лише в частині, пов’язаній зі здійсненням монетарної політики, зокрема з надмірним монетарним розширенням. Третім мотивом стало бажання уникнути політичного тиску і запровадити більш послідовний і стійкий курс монетарної політики [11].

З теоретичної точки зору ефективність монетарного таргетування залежить від стабільності зв’язку монетарних агрегатів із цільовими змінними (інфляцією та номінальним доходом). Однак економетричні дослідження, проведені в Німеччині, де монетарне таргетування успішно здійснювалося понад 20 років, засвідчили, що цей зв’язок не завжди тісний [12]. Мало того, починаючи з 1975 року в Німеччині виконувалося лише 12 із 23 щорічних монетарних таргетів. Їх порушення особливо характерні для початкового періоду, який Бундесбанк назвав експериментальним. Успішність монетарної політики Бундесбанку на практиці оцінювалася не точністю виконання проміжних цілей — власне монетарних таргетів, — а виконанням кінцевої мети монетарної політики: протягом 1974—1997 рр. щорічна інфляція в Німеччині в середньому становила 2.75%, що вдвічі менше відповідного показника в інших індустріальних країнах [13].

За період монетарного таргетування економіка Німеччини пережила різні фази ділового циклу — періоди загрози інфляції і спаду, — проте суспільство не посилювало ці тенденції, не заклало песимістичні очікування в майбутні контракти. Це свідчить про те, що комунікація центрального банку з громадськістю була успішною. Успіх базувався, по-перше, на тому, що суспільство знало, як утворюється монетарний таргет: виходячи з оцінок довгострокового потенційного виробництва для наступного року (бо монетарна політика не повинна займатися короткостроковим стимулюванням) “плюс” неминуча інфляція (обґрунтовувалася негнучкістю цін), “мінус”

очікувана зміна швидкості грошей протягом року. Громадськість не лише розуміла логіку дій центрального банку, а й усвідомлювала (цьому сприяли і часті зустрічі представників Бундесбанку з роботодавцями та профспілками), що в цій моделі немає місця для монетарної підтримки необґрунтованого зростання цін, тобто режим монетарного таргетування в Німеччині мав яскраво виражений дисциплінарний ефект.

Довіра до Бундесбанку спиралася також і на усвідомлення його спроможності реалізовувати оголошену політику завдяки високому ступеню незалежності. Законом “Про Бундесбанк” не передбачалося надання ним офіційного звіту про політику жодному органу влади. Урядовий нагляд обмежувався тим, що згідно зі статтею 13 Закону “Про Бундесбанк” він може лише консультувати Федеральний уряд із найважливіших питань монетарної політики і надавати відповідну інформацію на його вимогу.

Отже, успіх монетарного таргетування як режиму монетарної політики визначався не жорсткістю монетарного правила, а тим, що воно стало устроєм для комунікації з громадськістю та іншими провідниками економічної політики. Воно дістало назву дисциплінованої дискреції, яку слід розуміти не як більш складне правило монетарної політики, а як систему зобов’язань, взятих із метою з’ясування змісту політики та її обґрунтування [15].

Теоретичне обґрунтування наступного монетарного режиму — прямого таргетування інфляції — бере початок ще в працях І.Фішера (Fisher) та Г.Саймонса (Simons), які висловлювали пропозиції щодо стабілізації грошової одиниці за допомогою певного цінового індексу [16]. Таргетування інфляції передбачає публічне оголошення планових рівнів інфляції, закріплення в законодавчому порядку пріоритетності цих цільових показників для центрального банку та встановлення відповідальності за їх досягнення. Якщо прогноз інфляції на певний період відрізняється від таргету, центральний банк застосовує відповідні інструменти для виправлення ситуації [17].

Таким чином, проміжним орієнтиром монетарної політики стає *прогнозований показник інфляції*, завдяки чому її таргетування можна вважати випереджальною, далекоглядною (forward-looking) стратегією монетарної політики. Інакше кажучи, інструменти монетарної політики (зміна відсоткових ставок) застосовуються не у відповідь на поточний показник інфляції, а на очі-

кувану через 12—18 місяців інфляцію. По суті це є інституціональним закріпленням накопичених знань щодо лагів монетарної політики.

Таргетування інфляції постає як спільний наслідок двох наукових положень. Перше — це так зване правило Тінбергена-Тейла: одному інструменту політики має відповідати одна цільова економічна змінна. Друге положення пояснює, чому в ролі цільової змінної монетарної політики обирається саме рівень інфляції — це модель сукупної пропозиції, модель “природного рівня” Фрідмана-Фелпса, згідно з якою у короткостроковому періоді є вибір між реальними і номінальними цільовими показниками, але в довгостроковому монетарна політика може впливати лише на номінальні величини.

Таргетування інфляції має такі переваги:

- забезпечення чіткого і зрозумілого орієнтира для всього суспільства, яким легко можуть користуватися всі економічні агенти під час укладення контрактів;

- збільшення прозорості монетарної політики, полегшення контролю над нею з боку громадськості, що сприяє посиленню відповідальності монетарної влади;

- відкрите врахування ролі часових лагів монетарної політики у процесі використання її інструментів;

- збереження в умовах нестабільності функції попиту на гроші стабільнішого взаємозв'язку між інфляцією і короткостроковими відсотковими ставками порівняно із взаємозв'язком між грошовими агрегатами й короткостроковими відсотковими ставками;

- досягнення більшої довіри до монетарної влади порівняно зі стратегією монетарного таргетування, у разі застосування якого трапляються часті зміни такого цільового орієнтира, як грошова маса;

- гнучкість у реагуванні на шоки пропозиції.

Запровадження таргетування інфляції відбувалося двома окремими хвилями. Перша розпочалася з Нової Зеландії в грудні 1989 року (на думку окремих учених, у березні 1990 року — після першої публікації Угоди про таргети політики) і закінчилася Іспанією в січні 1995 року. Друга хвиля розпочалася з Чехії в січні 1998 року. Її наслідували ще понад десять країн, які теж почали таргетувати інфляцію.

Таргетування інфляції прийшло на зміну різним монетарним режимам. У трьох країнах “першої хвилі” — Авст-

ралії, Канаді та Новій Зеландії — таргетування інфляції прийшло на зміну дискреції — політиці без експліцитного номінального якоря. Інші чотири країни цієї групи — Чилі, Ізраїль, Швеція і Великобританія — до запровадження таргетування інфляції використовували обмінний курс як номінальний якор. Дві з них — Ізраїль і Чилі — поєднували таргетування інфляції з режимом повзучої прив'язки валютного курсу для тривалого перехідного періоду дезінфляції. У країнах “другої хвилі” попередні монетарні режими передбачали м'яку прив'язку (Бразилія, Колумбія, Чехія, Угорщина, Мексика і Норвегія), жорстку прив'язку (Ісландія), грошові якорі (Філіппіни, Польща, Швейцарія і Таїланд) і дискреційну політику (Корея, Перу, ПАР) [18] (див. таблицю).

Монетарний режим таргетування інфляції реалізується за допомогою різноманітних монетарних устроїв. Зокрема суб'єктами таргетування можуть бути:

- ♦ центральний банк (у Швеції, Польщі, Мексиці, Колумбії, Швейцарії, Перу);

- ♦ уряд (Ізраїль — у цій країні уряд видає спеціальну директиву; Великобританія — робиться послання міністра фінансів Комітету монетарної політики Банку Англії; ПАР — виголошується бюджетна промова міністра фінансів; Норвегія — приймається інструкція з монетарної політики);

- ♦ уряд спільно з центральним банком (Нова Зеландія — укладається угода між міністром фінансів і керуючим центральним банком; Канада, Австралія, Ісландія — приймається спільна заява);

- ♦ центральний банк після погодження з урядом (Чилі, Чехія, Південна Корея, Таїланд, Угорщина);

- ♦ монетарно-фінансовий орган (Бразилія).

Документами, в яких відображається таргет, можуть бути:

- ✓ монетарна стратегія центрального банку (Польща, Чехія);

- ✓ прес-реліз центрального банку (Чилі, Швеція, Корея, Таїланд);

- ✓ директива уряду, послання міністра фінансів чи бюджетна промова (Ізраїль, Великобританія, ПАР, Норвегія);

- ✓ спільна заява уряду і центрального банку (Канада, Австралія, Ісландія);

- ✓ звіт про інфляцію (Мексика).

Інфляційні таргети встановлюються переважно у вигляді діапазону. Діапазон без визначення центральної точки встановлюють Нова Зеландія, Ізраїль,

Австралія, Корея, Таїланд, Філіппіни, Чехія (до кінця 2005 року), ПАР, Колумбія. Діапазон з визначенням центральної точки встановлюють Чилі, Канада, Швеція, Польща, Мексика, Бразилія, Колумбія (на 2005 рік), Швейцарія, Угорщина, Перу. Точкові таргети застосовуються у Великобританії, Ісландії, Чехії (як передбачається, з 2006 року), Швейцарії, Норвегії. Деякі країни (Великобританія, Чехія, Ісландія), оголошуючи точковий орієнтир, задають допустимий діапазон відхилень, при виході за межі якого керівник центрального банку повинен надати відповідні пояснення урядові. В таких випадках відмінність між точковим таргетом і цільовим діапазоном певною мірою зникає.

Більшість країн, що таргетують інфляцію — як держави з розвинутою ринковою економікою (Нова Зеландія, Чилі, Ізраїль, Великобританія, Швеція, Австралія, Корея, Мексика, Швейцарія, Норвегія, Ісландія), так і країни, що розвиваються (ПАР, Філіппіни, Перу, Колумбія), — використовують невизначені горизонти таргетування, включаючи в офіційні документи положення про середньостроковий характер націлювання. При цьому центральні банки часто в аналітичних та інформаційних документах зазначають певні імпліцитні горизонти дотримання цілей, що мінімізують надмірні коливання ВВП у відповідь на заходи монетарної політики щодо виконання таргету. Тривалість цих горизонтів коливається від 4 до 8 кварталів. Країни з перехідною економікою на перших етапах таргетування інфляції використовували визначені ступінчасті горизонти, а по завершенні стабілізаційних процесів та після визначення часу вступу до ЄС перейшли до середньострокових горизонтів таргетування (див. таблицю).

Для центральних банків індустриальних економік таргетування інфляції стало корисним організуючим принципом для фокусування досліджень, дисциплінування дискусій з монетарної політики, комунікації з громадськістю щодо монетарної політики, як це було у випадку монетарного таргетування в Німеччині та Швейцарії. Для перехідних і нових ринкових економік запровадження інфляційного таргетування сприяло чіткому окресленню відповідальності центральних банків щодо їх цілей як перед державою, так і перед міжнародними організаціями та світовою фінансовою громадськістю, що сприяло розвитку інтеграційних процесів різного рівня.

Емпіричні дослідження ефективності режиму прямого інфляційного таргетування в цілому свідчать про його успішність у напрямі досягнення дезінфляції в країнах з перехідною економікою та країнах, що розвиваються, утримування низької інфляції в промислових країнах. Виявлено також зниження волатильності як інфляції, так і відсоткових ставок, зокрема довгострокових. Оцінки впливу цього монетарного режиму на реальні показники є доволі суперечливими, натомість найвагомішим позитивним ефектом нерідко вважають сприятливий вплив на інфляційні очікування, що досягається шляхом ефективного структурування дискусій з приводу політики в межах центрального банку з іншими органами влади та широкою громадськістю.

МОНЕТАРНІ РЕЖИМИ І ПРОБЛЕМА ІНФОРМАТИВНОСТІ В КОМУНІКАЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ

Окремі науковці і практики доводять, що центральні банки, які декларують монетарні режими, що базуються на монетарному таргетуванні і таргетуванні прогнозу інфляції, демонструють подібність дій у контексті застосування інструментів монетарної політики та реагування на різного роду шоки. У зв'язку з цим виникає запитання: наскільки важливим є вибір монетарного режиму? [19, 20, 21]. Одна з відповідей може бути такою: на практиці рідко трапляються монетарні режими у чистому вигляді, і саме через це грошово-кредитна політика різних центральных банків має багато спільного в контексті реагування на шоки. Можлива ще одна версія відповіді, заснована на поділі стратегій монетарної політики на два різновиди. Перший — це стратегії, які передбачають регулювання без зворотного зв'язку (open-loop). У разі їх застосування проміжний таргет протягом певного контрольного періоду, наприклад, року, фіксується безвідносно до інформації, що надходить упродовж зазначеного терміну. Другий різновид — це стратегії, що передбачають регулювання зі зворотним зв'язком (closed-loop). У випадку їх використання відбувається постійний перегляд проміжного таргету на основі нової інформації з метою поліпшення контролю за виконанням кінцевих цілей монетарної політики.

Макроекономічні моделі стратегій монетарної політики, як правило, передбачають регулювання без зворотного зв'язку. Однак на практиці цент-

ральні банки, проводячи монетарну політику, здебільшого схилиються до регулювання зі зворотним зв'язком. Це і робить відповідну діяльність різних банків певною мірою схожою. *Виходить, що практично всі центральні банки так чи інакше таргетують стабільність грошової одиниці, яка відображає ступінь незмінності основоположних характеристик грошово-кредитної системи.* Вибір монетарного режиму здійснюється з метою структурування зобов'язань центрального банку щодо стабільності грошової одиниці, врегулювання конфліктів між суб'єктами економічної політики, всередині монетарної влади та з метою ефективної (такої, що породжує довіру) комунікації з суспільством стосовно цілей монетарної політики, механізмів прийняття і реалізації монетарних рішень та їх наслідків.

У практичній діяльності центральних банків перехід від секретності до активної комунікації з громадськістю значною мірою зумовлювався швидкими інституційними змінами, передусім — зростанням важливості фінансових ринків у трансмісії монетарної політики [22].

Отже, загальною тенденцією сучасного розвитку інституційної архітектури грошово-кредитного ринку стало цілеспрямоване зменшення державами невизначеності суспільства щодо устрою чи дизайну монетарної політики.

Важливого значення набула комунікація центральных банків з громадськістю щодо транспарентності монетарної політики: публікація стратегічних документів, звітів про інфляцію чи про монетарну політику; промови і лекції; прес-конференції; виступи перед парламентом, на радіо і телебаченні; дослідницькі публікації і технічні документи. Різні центральні банки обирають різні стратегії комунікації залежно від історичних умов та інституційної структури суспільства.

У своїй промові “Прозорість у монетарній політиці”, виголошеній у 2001 році, голова Федеральної резервної системи США Алан Грінспен (Greenspan) зазначав: “Такою вже є людська природа, що переважна більшість із нас не бажає пропонувати не до кінця сформовані, але потенційно корисні політичні ідеї перед національною телевізійною аудиторією. Такі публічні роздуми, як правило, виявляються менш гострими і менш корисними. Я не кажу, що така система не може функціонувати, але за три десятиліття, які я провів у владі, я ніколи цього не бачив. Тому безсумнівно, хоча і сумним фактом є те, що найефективніша

політика проводиться за межами безпосереднього погляду преси” [23].

За словами Алана Грінспена, в 50-х роках минулого століття аргументом на користь закритості монетарної політики ФРС було те, що ринкова невизначеність створює істотні відмінності в поглядах на напрям змін короткострокових боргових інструментів. У 1980-х роках політики вірили, що надмірна експліцитність щодо короткострокових таргетів ускладнюватиме їх зміну, перешкоджаючи необхідному їх коригуванню у відповідь на зміну економічних умов. ФРС пройшла шлях від повної закритості монетарної політики, яка тривала до 1994 року, коли величина операційного таргету не оголошувалася впродовж усього часу його дії, до оголошення рішень про зміну величини інструментів монетарної політики, їх пояснень та оприлюднення можливих ризиків відразу після засідання Комітету відкритого ринку. Нині публікуються повні стенограми цих засідань. Додатковими каналами одержання громадськістю інформації про монетарну політику є доповіді голови Федеральної резервної системи перед Конгресом, його численні промови та аналітичні матеріали, що публікуються ФРС.

Сьогодні Федеральна резервна система не оприлюднює лише кількісних значень кінцевих цілей монетарної політики, мотивуючи це неможливістю вибору оптимального показника, але інституційне середовище з надзвичайно потужними фінансовими ринками країни “навчилася” розуміти логіку прийняття монетарних рішень. Усі знають загальну спрямованість, загальні оцінки ФРС щодо інфляції і відсоткових ставок. Разом з тим ніхто не знає точно, коли зміниться федеральна резервна ставка і наскільки. Якби це було відомо, відкривалися б можливості для спекулятивних атак, що нівелювало б ефективність монетарної політики та створювало додаткову нестабільність в економіці.

Європейський центральний банк та країни, які порівняно нещодавно запровадили монетарні режими інфляційного таргетування, надають інформацію щодо устроїв політики своїх центральных банків у дещо вузькому діапазоні. При цьому Європейський центральний банк, оприлюднюючи кінцеву ціль монетарної політики і загальну аналітичну побудову її моніторингу та виконання, не публікує протоколів засідань щодо монетарної політики і результатів голосування, щоб таким чином не викликати дестабілізуючих

Деякі характеристики монетарних устроїв прямого таргетування інфляції

Країна, дата запровадження	Попередній устрій політики	Орган, що встановлює таргет	Інфляційний таргет таргетування	Горизонт таргетування	Документ
1	2	3	4	5	6
Нова Зеландія Грудень 1989 р.	Дискреція	Згідно зі статтею 9 Закону "Про Резервний банк Нової Зеландії" міністр фінансів перед призначенням чи переобранням керуючого банку фіксує в угоді з цією особою таргети політики банку щодо виконання ним своєї первинної функції. Таргети можуть фіксуватися на період перебування на посаді керуючого чи на інший строк у межах цього терміну або ж на обидва періоди. Міністр фінансів і керуючий можуть переглядати і змінювати встановлені таргети	Індекс споживчих цін 1—3%	"В середньому в середньостроковій перспективі"	"Угода про таргети політики", 17 вересня 2002 року
Чилі Січень 1991 р.	М'яка прив'язка (повзучий коридор)	Центральний банк після консультацій з урядом	"Симетричний діапазон від 2 до 4% з центром у 3% "	Із 2001 р. "Має виконуватися постійно протягом середньострокового горизонту у два роки"	
Канада Лютий 1991 р.	Дискреція	Уряд спільно з Банком Канади	"Цільовий діапазон для контролю за інфляцією залишатиметься на рівні 1—3% . У межах діапазону монетарна політика продовжуватиме націлюватися на збереження тренду інфляції на рівні 2% — центральної точки центрального діапазону"	Тривалість угоди між урядом і Центральним банком Канади — 5 років	"Спільна заява уряду Канади і Банку Канади про продовження інфляційного таргету", 17 травня 2001 р., тривалість угоди — до 31 грудня 2006 р., коли буде здійснено наступний перегляд таргету
Ізраїль Січень 1992 р.	М'яка прив'язка (повзучий діапазон)	Уряд	Щорічна інфляція (ІЦ) 1—3%	Невизначений горизонт, виконання таргету в середньому протягом 8 кварталів	Директива уряду
Великобританія Жовтень 1992 р.	М'яка прив'язка (ERM)	Міністр фінансів, таргет затверджується під час прийняття бюджету	Щорічна інфляція (ІЦ) 2 %	Невизначений горизонт, виконання таргету в середньому протягом 8 кварталів	"Послання Комітету монетарної політики Банку Англії та новий інфляційний таргет", 16 березня 2005 р.
Швеція Січень 1993 р.	М'яка прив'язка (ERM)	Шведський Ріксбанк	Щорічна інфляція (ІЦ) 2%±1%	Невизначений горизонт, виконання таргету в середньому протягом 4—8 кварталів	Прес-реліз Шведського Ріксбанку "Таргет Ріксбанку для монетарної політики", 15 січня 1993 р.
Австралія Березень 1993 р.	Дискреція	Спільно Резервний банк з урядом	"Підтримка інфляції споживчих цін між 2 і 3% "	"В середньому протягом циклу"	"Друга спільна заява міністра фінансів та керуючого Резервним банком про проведення монетарної політики", липень 2003 року
Чехія Квітень 1998 р.	М'яка прив'язка (скасована в травні 1997 р.)	Центральний банк після погодження з урядом	1. Чиста інфляція 1—3% . 2. Індекс споживчих цін у вигляді безперервного діапазону: від 3—5% у січні 2002 р. до 2—4% у грудні 2005 р. 3. Індекс споживчих цін 3% . ЧНБ бере на себе зобов'язання за-	1. До кінця 2005 р. 2. До кінця 2005 р. 3. Із січня 2006 р. до моменту вступу	1. "Монетарна стратегія ЧНБ", квітень 1999 р. 2. "Встановлення інфляційного таргету на 2002—2005 рр.", квітень

1	2	3	4	5	6
			безпечувати відхилення фактичної інфляції від таргету не більш як на 1 процентний пункт в обидва боки	Чехії до Єврозони	2001 р. 3. "Інфляційний таргет на період із січня 2006 р.", 11 березня 2004 р.
Корея Квітень 1998 р.	Дискреція	Комітет монетарної політики Центрального банку Кореї після консультацій з урядом згідно із Законом "Про Банк Кореї", що вступив у дію в квітні 1998 р.	На 2004—2006 рр. щорічна чиста інфляція (ІСЦ без урахування цін на незернові продукти харчування та основні нафтопродукти) 2.5—3.5%	У середньому за трирічний горизонт	Прес-реліз Банку Кореї, 8 січня 2004 р.
Польща Жовтень 1998 р.	Орієнтований на грошову масу	Національний банк Польщі	Щорічний ІСЦ 2.5% ± 1%	На "середньостроковий горизонт", виконання таргету в середньому протягом 6 кварталів	"Стратегія монетарної політики на період після 2003 р.", лютий 2003 р.
Мексика Січень 1999 р.	М'яка прив'язка, потім "полегшене" таргетування інфляції, 1995—1998 рр.	Центральний банк	Щорічна інфляція (ІСЦ) 3% ± 1%	Невизначений горизонт з 2004 р. (до 2004 р. таргети встановлювалися на рік, а також у 2000 р. було встановлено середньостроковий таргет на 2003 р. у розмірі 3%)	Звіт про інфляцію за IV квартал 2004 р. Визначається в "Монетарній програмі" на наступний рік, що додається до звіту про інфляцію
Бразилія Червень 1999 р.	М'яка прив'язка	Національна монетарна рада, яку очолює міністр фінансів (найвищий орган влади, що відповідає за монетарну і фінансову політику), за поданням міністра фінансів	2005 р. — щорічна інфляція (ІСЦ) 4.5% ± 2.5% 2006 р. — щорічна інфляція (ІСЦ) 4.5% ± 2% . У разі невиконання таргету керуючий Центрального банку Бразилії подає відкритого листа міністру фінансів	Таргет на кінець року, встановлюється не пізніше 30 червня кожного року на 1.5 року наперед	Резолюція Національної монетарної ради, за поданням міністра фінансів
Колумбія Вересень 1999 р.	М'яка прив'язка та орієнтири грошової маси	Рада директорів Банку Республіки	Щорічна зміна ІСЦ (на 2005 р.) 3.5—5.5% ; у середньостроковій перспективі 2—4%	На кінець року, на наступні роки, на середньострокову перспективу	
Швейцарія Січень 2000 р.	Монетарне таргетування	Швейцарський національний банк	Щорічне зростання національного ІСЦ менше, ніж 2% , запобігання дефляції. Також оголошується цільовий діапазон операційного таргету — тримісячної ставки Libor, — який у вересні 2005 р. було залишено на рівні 0.25—1.25%	Невизначений горизонт	
Південно-Африканська Республіка Лютий 2000 р.	Дискреція	Уряд. Міністр фінансів оголошує таргет. Над його визначенням працює Технічний комітет з таргетування інфляції, до якого входять представники від Національного казначейства і Південноафриканського резервного банку	Щорічна інфляція CPIX (ІСЦ мінус процентні платежі за іпотечними облігаціями) від 3 до 6%	Невизначений горизонт, виконання таргету в середньому протягом 6—8 кварталів	Бюджетна промова міністра фінансів 23 лютого 2000 р.
Таїланд Травень 2000 р.	Монетарне таргетування	Комітет монетарної політики Банку Таїланду після консультацій з урядом	Середньоквартальна чиста інфляція 0—3.5% , оскільки місячні дані надто мінливі. Це також відповідає макроекономічній моделі, яка використовує квартальні дані для здійснення прогнозів. Якщо чиста інфляція відхиляється від таргету на 0—3.5% , Комітет монетарної політики має пояснити причини відхилення, обґрунтувати заходи з повернення до цільового рівня та необхідний для цього проміжок часу. При обчисленні чистої інфляції від загальної інфляції віднімається інфляція цін на необроблені продукти харчування та енергію	Невизначений горизонт, виконання таргету в середньому протягом 6—8 кварталів	Прес-реліз Банку Таїланду від 23 травня 2000 р.

1	2	3	4	5	6
Норвегія Березень 2001 р.	М'яка прив'язка	Уряд. Згідно зі статтею 1 Закону "Про Банк Норвегії", що вступив у дію 9 вересня 1985 р., центральний банк є виконавчим і дорадчим органом монетарної, кредитної і валютної політики. Згідно зі статтею 2 банк приймає особливо важливі рішення лише після розгляду в уряді. Рада Міністрів іменем короля може приймати резолюції щодо операцій банку. Ці резолюції можуть набувати форми загальних правил або інструкцій щодо окремих випадків	"Щорічна інфляція (ІСЦ) приблизно 2.5% протягом тривалого проміжку часу"	"Норвезький банк встановлює відсоткові ставки з метою стабілізації інфляції як таргету в межах доцільного часового горизонту, як правило, 1–3 роки. Більш точний горизонт залежить від природи шоків, які впливають на економіку"	"Інструкція з монетарної політики", затверджена королівським декретом 29 березня 2001 р.
Ісландія Березень 2001 р.	Жорстка прив'язка	Спільна декларація уряду і центрального банку. Статтею 3 Закону "Про центральний банк Ісландії" передбачено, що за згодою прем'єр-міністра центральний банк оголошує кількісний таргет інфляції	Щорічна інфляція (ІСЦ) 2.5% У разі відхилення на $\pm 1.5\%$ центральний банк подає звіт уряду. В 2001 р. діапазон допустимих коливань становив $\pm 3.5\%$, а в 2002 р. $\pm 2\%$	Невизначений горизонт	Спільна декларація уряду і центрального банку
Угорщина Липень 2001 р.	М'яка прив'язка (повзучий діапазон)	Центральний банк за погодженням з урядом	Щорічну інфляцію (ІСЦ) 4%±1% встановлено в жовтні 2003 р. на грудень 2005 р.; щорічну інфляцію (ІСЦ) 3.5%±1% встановлено в листопаді 2004 р. на грудень 2006 р.; щорічну інфляцію (ІСЦ) 3%±1% встановлено 22 серпня 2005 р. на період з 2007 р. Таргет буде переглянуто після запровадження механізму ERM-II, але не пізніше як через три роки	До 2006 р. таргет встановлювався щороку на 2 роки наперед; з 2007 р. — середньостроковий таргет на 3 роки з імпліцитним горизонтом 5–8 кварталів	
Філіппіни Січень 2002 р.	Орієнтований на грошову масу	Спільно уряд і центральний банк за посередництва міжвідомчого органу	Щорічна інфляція (ІСЦ) 5–6% (на 2005 р.); Щорічна інфляція (ІСЦ) 4–5% (на 2006 р.)	Невизначений горизонт	
Перу Січень 2002 р.	Дискреція	Центральний банк Перу	Щорічна інфляція (ІСЦ) 2.5% + 1%	Невизначений горизонт	

Джерело: [18]; матеріали веб-сайтів центральних банків.

публічних дискусій про наявність опортуністичної (національно спрямованої) поведінки певних керівних осіб ЄЦБ як міжнародного органу.

Заслугує на увагу такий метод комунікації ЄЦБ, як щомісячні прес-конференції, які проводяться відразу після засідання Керівної ради. Вступна заява на прес-конференції є ключовим елементом комунікації ЄЦБ, оскільки вона відображає колективне бачення Керівної ради ЄЦБ позиції монетарної політики в реальному часі. За словами президента ЄЦБ Ж.-К.Тріше (Trichet), детальна комунікація щодо рішень центрального банку в реальному часі, — це елемент нової парадигми в комунікації центральних банків [24].

Специфіка комунікації центральних банків визначається також аудиторією, яка одержує інформацію. В країнах, де фінансові ринки відіграють істотну роль у трансмісії монетарної політики (наприклад, у США), забезпеченню фінансовим ринкам легкого доступу до інформації надають пер-

шочергового значення, адже це справляє значний вплив на ціни активів. І навпаки, в країнах, де в системі фінансового посередництва домінують банки, потреба в подібній інформації не така гостра. У зазначених країнах центральні банки більшою мірою зосереджуються на роботі з широкою громадськістю, яку слід аргументовано переконувати в надійності зобов'язань центрального банку щодо підтримки цінової стабільності.

Новітнім інструментом вирішення проблем комунікації центральних банків і забезпечення ефективності монетарної політики є монетарна стратегія. Її безпосередньому розгляду буде присвячено другу статтю.

Література

1. Закон України "Про Національний банк України" // Відомості Верховної Ради України. — 1999 р., № 29. — С. 238.
2. Сравнительный анализ денежно-кредитной политики в переходных эконо-

миках / Дробышевский С., Козловская А., Левченко Д., и др. — М.: Институт экономики переходного периода, 2003. — 244 с.

3. Основні засади грошово-кредитної політики на 2004 рік // Вісник НБУ. — 2003. — № 11. — С. 2–5.

4. Гриценко А.А. Інституційна архітектура грошово-кредитної політики. — Актуальні проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України: Збірник наукових статей. — Харків: Фінарт, 2002. — С. 4.

5. Tinbergen J. On the Theory of Economic Policy. — Amsterdam: North Holland, 1952. — 258 p.

6. Theil H. On the theory of economic policy // American Economic Review. — 1956. — № 3. — P. 360–366.

7. Finn Kydland and Edward Prescott's Contribution to Dynamic Macroeconomics: The Time Consistency of Economic Policy and the Driving Forces Behind Business Cycles / Advanced information on the Bank of Sweden Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel

// www.nobel.se/economics/.

8. Leijonhufvud A. *Constitutional Constraints on the Monetary Powers of Government / Constitutional Economics*. McKenzie R.B. — Lexington, Mass: Lexington Books. — P. 95.

9. Илларионов А. Реальный валютный курс и экономический рост // *Вопросы экономики*. — 2002. — № 2. — С. 19—48.

10. Cotarelli C., Giannini C. *Credibility Without Rules? Monetary Frameworks in Post — Bretton Woods Era* // *IMF Occasional Paper*. — 1997. — № 154. — P. 25.

11. Von Hagen J. *Money Growth Targeting* // *Seminar Paper* № 643. — Stockholm University: Institute for International Economic Studies. — P. 17—24.

12. Bernanke B.S., Mihov I. *What Does the Bundesbank Target?* // *NBER Working Paper*. — 1996. — № 5764; Clarida R., Gertler M. *How the Bundesbank Conducts Monetary Policy* // *NBER Working Paper*. — 1996. — № 5581.

13. Schmid P. *Monetary Targeting in Practice: The German Experience*. — 1999. — № 3. — P. 16.

14. *The monetary policy of the Bundesbank*. — Frankfurt: Deutsche Bundesbank, 1995. — P. 80—81.

15. Laubach T., Posen A. *Disciplined Discretion: The German and Swiss Monetary Targeting Frameworks in Operation*. — New York: Federal Reserve Bank of New York. — Research Paper. — No 9707. — P. 3.

16. Bernholz P. *The Implementation and Maintenance of a Monetary Constitution* // *The search for Stable money: Essays on Monetary Reform*. — P. 83—84.

17. Ammer J., Freeman R.T. *Inflation Targeting in the 1990s: The Experiences of New Zealand, Canada, and United Kingdom* // *Journal of Economics and Business*. — 1995. — № 47. — P. 171—187.

18. Kuttner K.N. *A Snapshot of Inflation Targeting in its Adolescence* // *The future of inflation targeting: Proceedings of a Conference held at the H.C. Coombs Centre for Financial Studies, Kirribilli on 9—10 August 2004*.

19. Freedman Ch. *What Operating Procedures Should be Adopted to Maintain Price Stability?* — *Practical Issues/Achiev-*

ing Price Stability. — Kansas City: Federal Reserve Bank of Kansas City, 1996.

20. King M. *Direct Inflation Targets / Monetary Strategies in Europe*. — Munchen: Vahlen, Deutsche Bundesbank, 1996.

21. Clarida R., Gertler M. *How Bundesbank Conducts Monetary Policy* // *NBER Working Paper*. — № 5581.

22. *Monetary policy in the advanced industrial economies* // *BIS 74th Annual Report*. — P. 75.

23. *Transparency in monetary policy / Remarks by Chairman Alan Greenspan at the Federal Reserve Bank of St. Louis, Economic Policy Conference, St. Louis, Missouri* // www.federalreserve.gov/board-docs/speeches/2001/.

24. *Communication, transparency and the ECB monetary policy / Keynote speech by Jean-Claude Trichet, President of the European Central Bank, at the New Year's reception of the International Club of Frankfurt Economic Journalists on 24 January 2005, Frankfurt am Main* // www.ecb.int/press/key/date/2005/html/sp050125.en.html.

Монети України

Про введення в обіг ювілейної монети “100-річчя з дня заснування Інституту виноградарства і виноробства імені В.Є.Таїрова”

Національний банк України 6 вересня 2005 року ввів в обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні, присвячену 100-річчю від дня заснування Національного наукового центру “Інститут виноградарства і виноробства імені В.Є.Таїрова”, за роки існування якого досягнуто значних результатів у розвитку нових технологій вирощування і переробки винограду. Становлення і діяльність цього наукового закладу тісно пов'язані з іменем видатного вченого Василя Єгоровича Таїрова, який створив вітчизняну наукову школу виноградарів і виноробів.

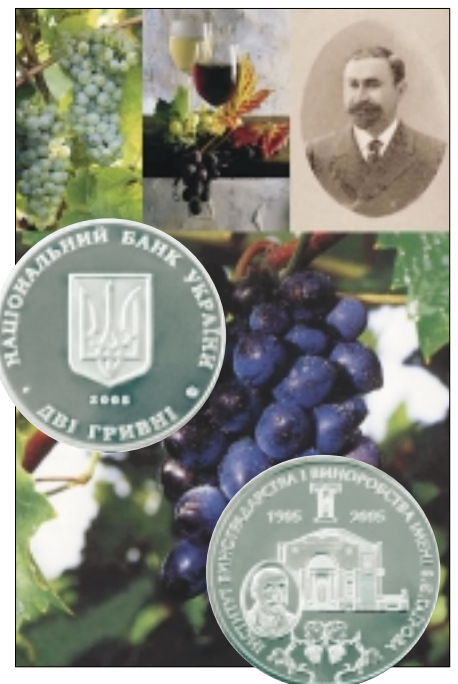
Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості виготовлення — спеціальний анциркулейтед, маса —

12.8 г, діаметр — 31.0 мм, тираж — 20 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі у центрі зображено малий Державний герб України, під ним — рік карбування монети: **2005**, по колу розміщено написи: **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ** (угорі), **ДВІ ГРИВНІ** (унизу) та логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі зображено будівлю інституту, на тлі якої ліворуч — портрет В.Є.Таїрова, над портретом між датами **1905 і 2005** — логотип інституту, унизу — стилізована виноградна лоза та розміщено круговий напис: **ІНСТИТУТ ВІНОГРАДАРСТВА І ВІНОРОБСТВА ІМЕНІ В.Є.ТАІРОВА**.

Художник і скульптор — Святослав Іваненко.

Ювілейна монета номіналом 2 гривні “100-річчя з дня заснування Інституту виноградарства і виноробства імені В.Є.Таїрова” є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг ювілейної монети “300 років Давиду Гурамішвілі”

Національний банк України 19 вересня 2005 року ввів в обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні, присвячену 300-річчю від дня народження Давида Гурамішвілі (1705—1792 рр.) — видатного грузинського поета, життя і творчість якого тісно пов'язані з Україною: у 1760 році він оселився в Миргороді, де жив до смерті. Літературну діяльність Гурамішвілі розпочав у Грузії, але на повну силу його поетичний талант розкрився саме в Україні. Широко відома створена в Україні автобіографічна збірка поета “Давитіані” (1787), зокрема насичена співчуттям до селян, забарвлена українським колоритом поема “Весела весна”.

Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості виготовлення — спеціальний анциркулейтед, маса монети — 12,8 г, діаметр — 31,0 мм, тираж — 30 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі об'єднано два національ-

ні орнаменти — грузинський та український, які символізують зв'язки і дружбу між народами, угорі півколом розміщено напис — **УКРАЇНА**, під яким — малий Державний герб України та рік карбування монети: **2005**, унизу — **2 / ГРИВНІ**; логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі зображено профіль Давида Гурамішвілі на тлі стилізованого гірського грузинського краєвиду, на вершині однієї з гір якого розміщений храм, ліворуч і праворуч півколом — напис українською та грузинською мовами: **ДАВИД ГУРАМІШВІЛІ**, унизу — роки життя: **1705 / 1792**.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук. Скульптор — Володимир Атаманчук.

Ювілейна монета номіналом 2 гривні “300 років Давиду Гурамішвілі” є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання без будь-

яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг ювілейної монети “Дмитро Яворницький”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні особистості України”, 22 вересня 2005 року ввів в обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні, присвячену 150-річчю від дня народження Дмитра Івановича Яворницького (1855—1940 рр.) — історика, археолога, етнографа, фольклориста, письменника. Людина надзвичайно різнобічних інтересів — Дмитро Яворницький майже все своє життя присвятив вивченню історії запорізького козацтва, вінцем якого стала “Історія запорізьких козаків” у трьох томах.

Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості виготовлення — спеціальний анциркулейтед, маса монети — 12,8 г, діаметр — 31,0 мм, тираж — 30 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі розміщено малий Державний герб України, над яким — рік карбування монети: **2005**, під ним

номінал — **2 ГРИВНІ**, написи по колу: **УКРАЇНА** (угорі), **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК** (унизу) та логотип Монетного двору Національного банку України (праворуч).

На реверсі зображено портрет Дмитра Яворницького, праворуч — роки життя: **1855/1940**, по боках — напис півколом: **ДМИТРО ЯВОРНИЦЬКИЙ**.

Художники — Святослав Іваненко (аверс), Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук (реверс). Скульптори — Святослав Іваненко, Володимир Дем'яненко.

Ювілейна монета номіналом 2 гривні “Дмитро Яворницький” є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятних монет “Покрова”

Національний банк України, продовжуючи серію “Обрядові свята України”, 30 вересня 2005 р. ввів в обіг пам'ятні монети номіналами 10 та 5 гривень “Покрова”, присвячені одному з найбільших православних свят на честь Богородиці Діви Марії — справедливої заступниці всіх віруючих, покровительки українського козацтва.

Монету номіналом 10 гривень виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості виготовлення — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.61 мм, тираж — до 8 000 штук. Гурт монети — рифлений.

Монету номіналом 5 гривень виготовлено з нейзильберу. Категорія якості виготовлення — спеціальний анциркулейтед, маса монети — 16.54 г, діаметр — 35.0 мм, тираж — 45 000 штук. Гурт монети — рифлений.

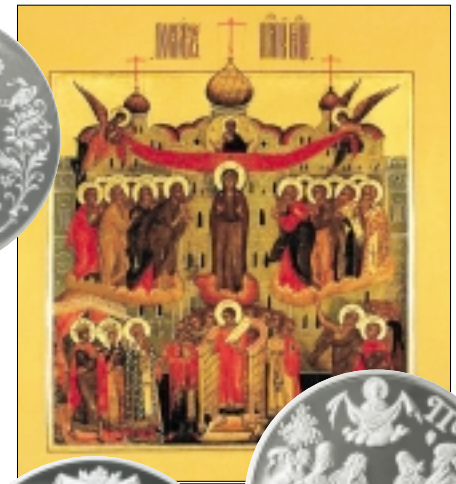
На аверсі обох монет зображено композицію з калини, рослини, рушника, на тлі якої — рік карбування монети: **2005**, у центрі композиції розміщено малий Державний герб України, під ним — гетьман-

ські клейноди (пірнач і булава) та козацька шабля. Ліворуч і праворуч — стилізовані квіти і птахи, між якими розміщено написи: на монеті зі срібла — **УКРАЇНА/10/ГРИВЕНЬ**, зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, вагу дорогоцінного металу в чистоті — **31.1**; на монеті з нейзильберу — **УКРАЇНА/5/ ГРИВЕНЬ**. На обох монетах — логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі обох монет зображено багатофігурну композицію зустрічі весільних батьків, які тримають ікону і коровай, з молодими, угорі — Покрова. Праворуч півколом розміщено напис: **ПОКРОВА**.

Художник — Микола Кочубей. Скульптори — Володимир Атаманчук, Роман Чайковський.

Пам'ятні монети номіналами 10 і 5 гривень “Покрова” є дійсними платіжними засобами України та обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розра-

хункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг ювілейної монети “100 років Чернівецькому музично-драматичному театру ім. О.Кобилянської”

Національний банк України 3 жовтня 2005 року ввів в обіг ювілейну монету номіналом 10 гривень “100 років Чернівецькому музично-драматичному театру ім. О.Кобилянської”, присвячену архітектурному шедевр початку ХХ століття, окрасі міста — Чернівецькому музично-драматичному театру ім. О.Кобилянської, збудованому в 1904—1905 роках за проектом австрійських архітекторів Фердинанда Фельнера та Германа Гельмера.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості виготовлення — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.61 мм, тираж — 5000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі зображено скульптурну композицію з Мельпоменою (символом сценічного мистецтва), яка прикрашає портал театру, праворуч від неї — малий Державний герб України та півколом написи:

угорі — **УКРАЇНА**, внизу — **ДЕСЯТЬ ГРИВЕНЬ**, під скульптурною композицією зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **31.1**, розміщено логотип Монетного двору Національного банку України та рік карбування монети — **2005**.

На реверсі зображено будівлю театру та пам'ятник Ользі Кобилянській, який встановлено перед ним, розміщено написи: під зображенням пам'ятника — **100 РОКІВ**, по колу — **ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР ІМ. О.КОБИЛЯНСЬКОЇ**.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук. Скульптор — Святослав Іваненко.

Ювілейна монета номіналом 10 гривень “100 років Чернівецькому музично-драматичному театру ім. О.Кобилянської” є дійсним платіжним засобом Ук-

раїни та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Із перших вуст /

Інтернет-платежі в системі безготівкових розрахунків

Державна програма розвитку масових безготівкових розрахунків в Україні (надалі — Державна програма) спрямована на створення необхідних умов для поліпшення структури грошового обігу в Україні за рахунок розбудови масових безготівкових платежів з використанням платіжних карток і скорочення частки готівкових розрахунків.

Програма ґрунтується на положеннях Закону України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні”, Програми діяльності Кабінету Міністрів України “Назустріч людям”, схваленої постановою Верховної Ради України від 4 лютого 2005 року № 2426-IV, якою передбачена підтримка розвитку системи масових електронних платежів і запровадження картокових соціальних проектів.

Як свідчить аналіз роботи платіжних систем в Україні, в основному платіжні картки використовуються для зняття готівки. Змінити вироблені стереотипи поведінки населення можна лише за умови послідовної державної підтримки та консолідації зусиль усіх учасників ринку. Запровадження безготівкових розрахунків населення у сфері торгівлі та послуг є одним із основних стратегічних напрямів розвитку банківської системи України.

Проект Державної програми містить низку заходів, спрямованих на збільшення частки безготівкових розрахунків; розвиток інфраструктури приймання платіжних карток у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг; реалізацію соціальних і транспортних проектів; розширення сфери застосування платіжних карток для сплати за житлово-комунальні, поштові послуги, митні платежі тощо.

Програма спрямована на усунення основних перешкод на шляху впровадження масових безготівкових платежів. Для успішного її виконання слід налагодити:

— цілеспрямовану роботу державних установ над створенням необхідних умов для діючих платіжних систем з метою поширення безготівкових форм розрахунків;

— державну підтримку впровадження сучасних технологій, які дадуть змогу забезпечити безготівкові розрахунки в тих сферах, які на сьогодні не є бізнесовими для міжнародних платіжних систем. Йдеться про сплату за комунальні і транспортні послуги, оплату в торгівлі товарів повсякденного вжитку тощо. Таких платежів дуже багато, але на дрібні суми.

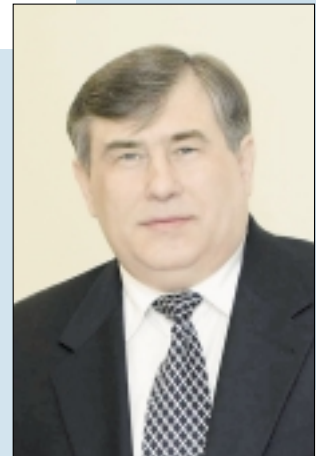
Оскільки соціальна допомога населенню становить значну частку в його доходах, доцільно було б цільові та адресні виплати теж перевести на безготівкові методи надання та отримання коштів за допомогою платіжних смарт-карток, забезпечуючи у такий спосіб прискіпливіший контроль держави за цим процесом.

Реалізація Державної програми позитивно вплине на розвиток економіки держави в цілому за рахунок залучення коштів населення до банківської системи та підвищення її інвестиційних можливостей, збільшення надходжень до державного бюджету за рахунок більш повного оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності, зменшення зловживань у сфері торгівлі та послуг, зниження витрат держави на підтримку готівкового обігу.

Одним із пріоритетних напрямів Державної програми є поширення технологій безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток через мережу Інтернет. Необхідною умовою визнання суспільством нових ініціатив у сфері безготівкових розрахунків та їх успішного розвитку є створення відповідної нормативно-правової бази.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ІНТЕРНЕТ-ПЛАТЕЖІВ

Запровадження нових інформаційних технологій і комунікацій у комерційній діяльності та повсякденному житті обумовило появу досі невідомих економічних явищ, наприклад, електронної комерції. Термін “електронна комерція” юристи трактують як укладення на міжнародних та внутрішніх ринках в електронному вигляді

Віктор Кравець

Виконавчий директор з питань платіжних систем та розрахунків Національного банку України

Необхідність розвитку безготівкових форм розрахунків юридичних і фізичних осіб шляхом подальшого просування та підтримки систем розрахунків з використанням платіжних карток, впровадження терміналів для їх обслуговування у роздрібній торгівлі та сфері послуг обумовлена дедалі зростаючими обсягами розрахунків платіжними картками в Україні й у світі. Хоча поки що у структурі роздрібних платежів України все ще переважають розрахунки готівкою. Автор зосереджується на основних положеннях моменти проекту Державної програми розвитку масових безготівкових розрахунків в Україні, розробленого Національним банком України за участі міністерств і відомств, знайомить із нормативно-правовими аспектами здійснення інтернет-платежів та пов'язаними з ними певними особливостями функціонування Національної системи масових електронних платежів.

цілої низки підприємницьких угод, таких як купівля-продаж, постачання, угода про поділ продукції, страхування, банківські угоди, перевезення вантажів або пасажирів будь-яким транспортом, а також інших, пов'язаних із промисловою та діловою співпрацею.

У зв'язку з цим постають закономірні питання: які правові підходи та методи необхідно використовувати, щоб оперативно й ефективно відреагувати на появу нових можливостей у бізнесі? Які правові умови є найсприятливішими для розвитку електронної комерції?

Передбачається, що однією з таких умов є особлива законодавча регламентація електронної комерції, котра поєднувала б застосування традиційних, базових юридичних норм і правил, таких, як положення Цивільного та Господарського кодексів України, законів України, що регулюють діяльність платіжних систем, застосування електронного документообігу, електронного цифрового підпису та створення нових правових інститутів і процедур. Серед найважливіших юридичних питань, що потребують невідкладного законодавчого вирішення, слід назвати: оподаткування, вимоги до форм укладення контрактів, захист інформації та визначення чіткого порядку використання електронних підписів, захист прав споживачів, захист інтелектуальної власності й низку інших.

Слід сказати, що в іноземній юридичній доктрині існує й інша точка зору на це питання. Вона полягає в тому, що у зв'язку з глобальним характером електронної комерції законодавче регулювання нею повинно бути зведене до мінімуму, а стосунки в рамках електронної комерції мають стати міжнародними та прозорими. Глобальний та розгалужений характер економіки в реальному часі робить неможливим її регулювання будь-яким урядом або державним органом. Як наслідок з'явився часто використовуваний в бізнесі метод саморегулювання, основою якого є договірні відносини. Глобальний бізнес-діалог має бути спрямований на пропозиції певних рішень щодо запровадження саморегулювання та створення так званих уніфікованих правил, або "кодексів поведінки", заснованих на певних директивах про принципи правового регулювання електронної комерції. У європейському праві такими документами є:

1. Директива 97/7/ЄС Європейського парламенту та Ради від 20 травня 1997 року про захист прав споживачів у дистанційних контрактах;

2. Директива 1999/93/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 1999 року про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства;

3. Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради від 8 червня 2000 року про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції на внутрішньому ринку ("Директива про електронну комерцію");

4. Директива 2000/46/ЄС Європейського парламенту і Ради від 18 вересня 2000 року про відкриття і ведення діяльності установ-емітентів електронних грошей, а також здійснення розумного нагляду за цією діяльністю.

З огляду на дані нормативні акти систему правового забезпечення електронної комерції можна розглядати у двох аспектах:

— правові засади функціонування системи електронної комерції;

— правова підтримка проведення операцій у системах електронної комерції.

Перший аспект стосується регламентування функціонування систем електронної комерції (наприклад, закони України "Про електронні документи та електронний документообіг", "Про електронний цифровий підпис", "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні"). Тобто це законодавча база, якою визначаються умови та право на функціонування, виконання певних операцій і правове регулювання всіх питань, що можуть виникнути в процесі ведення електронної комерції.

Другим аспектом передбачено інформаційно-правову підтримку процесу електронної торгівлі. Цей напрям повинен забезпечувати учасників електронної комерції повною інформацією щодо правових засад здійснення операцій у цій галузі, вказувати, яким чином належить виконувати ці операції тощо, тобто надавати відповіді на всі питання, які виникають у процесі ведення електронної комерції (наприклад, щодо укладення договорів, відповідальності сторін, податків, мита тощо). Цей аспект розглядається також у двох частинах інформаційно-правового забезпечення:

♦ внутрішнє (інформаційно-правове забезпечення усередині країни);

♦ міжнародне (інформаційно-правове забезпечення на рівні міжнародних взаємовідносин).

В Україні правознавці та юристи практики упродовж останніх років

постфактум визнали електронний бізнес. Доказом цього є створення міжвідомчої робочої групи з питань спрощення і модернізації процедур в управлінні, торгівлі і транспорті при Міністерстві економіки України, прийняття законів України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні", "Про електронні документи та електронний документообіг" та "Про електронний цифровий підпис".

Окрім зазначених вище законів, прийнято низку нормативно-правових актів Національного банку, які регламентують відповідні норми здійснення електронних платежів. Це:

1. "Інструкція про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті", затверджена постановою Правління Національного банку України від 17.03.2004 р. № 110;

2. "Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті", затверджена постановою Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22;

3. Правила Національної системи масових електронних платежів, затверджені постановою Правління Національного банку України від 10.12.2004 р. № 620;

4. Положення "Про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням", затверджене постановою Правління Національного банку України від 19.04.2005 р. № 137.

Однак відносини між учасниками електронної комерції до цього часу не регулюються спеціальними законами чи іншими джерелами права. У цілому ж зберігається загальна нерозвинутість і фрагментарність правових норм, що стосуються зазначеної форми бізнесу. І на міжнародному рівні, і в Україні такі норми є юридичними бар'єрами для електронної комерції та інтеграції нашої країни у глобальний електронний ринок.

Подолати існуючі перешкоди можна, детальніше відображаючи основні засади і принципи функціонування електронної комерції в законодавстві України та відповідних нормативно-правових актах, у тому числі встановивши оптимальне співвідношення норм адміністративного та приватного права. Для врегулювання цих питань насамперед необхідно прийняти Закон України "Про електронну комерцію".

Проте ведучи мову про законодавче забезпечення електронної торгівлі, не слід обмежуватися суто "торговельними" законами. Із часом за їх рамки доведеться вийти, обов'язково виникне потреба у реформуванні таких держав-

них функцій, як ліцензування, фіскальна політика, митна справа, банківські, транспортні і портові операції, якість товарів (сертифікація), контроль за валютними операціями тощо.

Очевидно, що подальша інтеграція різноманітних галузей діяльності людини та сучасних інформаційних технологій сприятливо позначатиметься на розвитку електронного бізнесу в цілому. Але для цього необхідною умовою є створення повної правової інфраструктури, яка б обслуговувала процес електронного бізнесу.

Наразі ще неврегульованими залишаються питання роботи систем електронної комерції на міжвідомчому рівні щодо:

- ефективної технології розрахунків у сфері торгівлі та послуг стосовно оподаткування, обліку, звітності тощо;
- валютного регулювання під час здійснення транскордонних платежів;
- захисту прав споживачів;
- гарантування достатньої безпеки систем інтернет-платежів.

Сьогодні надзвичайно серйозним фактором, який стримує розвиток ринку електронної торгівлі в усьому світі, є гарантування достатньої безпеки систем інтернет-платежів.

На нинішньому етапі розвитку платіжних систем ця проблема значною мірою вирішується за допомогою використання платіжних карток із вбудованими чіп-модулями (смарт-карток), набагато сучаснішими, ніж картки з магнітною смугою.

У банківській системі України нині успішно функціонує Національна система масових електронних платежів (надалі — НСМЕП), де як носії інформації використовуються саме смарт-картки.

НСМЕП ТА ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ У РАМКАХ ІНТЕРНЕТ-ПЛАТЕЖІВ

Основним законодавчим актом, що регламентує діяльність НСМЕП, є Правила Національної системи масових електронних платежів, затверджені постановою Правління Національного банку України від 10.12.2004 р. № 620. Відповідно до цього документа визначаються загальні принципи побудови, організаційна структура НСМЕП, умови членства, взаємовідносини між її членами та учасниками, система безпеки тощо.

НСМЕП на сьогодні є повноцінною діючою, відносно дешевою та надійно захищеною автоматизованою системою безготівкових розрахунків, яка розрахована на роботу в режимі “оф-лайн” (тобто без реального зв'язку з банком).

Загальна кількість карток НСМЕП, емітованих українськими банками, перевищила 1 мільйон штук. Мережа обслуговування цих карток налічує понад 2 300 банкоматів і терміналів. За даними Головного процесингового центру НСМЕП, обороти за операціями з використанням карток НСМЕП досягли майже 18 млрд. грн., з яких міжбанківські становлять понад 190 млн. грн.

Громадяни України — держателі платіжних карток НСМЕП уже мають змогу оплачувати товари і послуги безготівковим шляхом, отримувати готівку та зберігати й накопичувати заощадження в банках на поточних і карткових рахунках.

Уже сьогодні за допомогою платіжних карток НСМЕП через мережу

Інтернет можна розраховуватися:

♦ за комунальні послуги (<http://interplat.com.ua/> та <http://www.personal-account.kiev.ua/>);

♦ за послуги кабельного телебачення (www.cable.volia.com/gu/payments/);

♦ за картки мобільного зв'язку, доступ до Інтернету й IP-телефонію (<http://www.nsmep.com> та <http://interplat.com.ua/>);

♦ за лотерейні квитки “Суперлото” і “Кено” державних лотерей України (<http://weblottery.com.ua/>);

♦ здійснити інтернет-перекази на території України із сайту Укрпошти (<http://proxy.ukrposhta.com>).

Найближчим часом планується надання можливості за допомогою платіжних карток НСМЕП оплачувати послуги ВАТ “Укртелеком” та ЗАТ “Утел”, придбати страхові послуги тощо (<http://interplat.com.ua/>).

За участю Національного банку розробляються проекти цільових програм “Соціальна картка”, “Транспортна картка” тощо, в яких передбачається впровадження інформаційних технологій та карток НСМЕП.

Надалі, якщо будуть успішно впроваджені в життя соціальні і транспортні карткові проекти, з'явиться можливість за допомогою платіжних карток НСМЕП оплачувати проїзд у громадському транспорті (метрополітені, автобусах, тролейбусах, таксі), у тому числі пільговим категоріям пасажирів, з'явиться можливість реалізації інших супутніх проектів. Ці заходи дадуть змогу значно розширити в майбутньому сферу застосування платіжних карток НСМЕП.

□

ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ (за вересень 2005 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	314.5051
2	986 BRL	100 бразильських реалів	208.5312
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	107.1550
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	4.8809
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.1797
6	981 GEL	100 грузинських ларі	282.1229
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	64.9856
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	87.5217
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	111.5233
10	356 INR	1000 індійських рупій	115.7195
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.5608
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.3436
13	196 CYP	100 кіпрських фунтів	1073.7310
14	417 KGS	100 киргизьких сомів	12.3290
15	414 KWD	100 кувейтських динарів	1729.4521
16	422 LBP	1000 ліванських фунтів	3.3594
17	434 LYD	100 лівійських динарів	382.2572

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
18	470 MTL	100 мальтійських лір	1432.8919
19	484 MXN	100 мексиканських нових песо	46.5760
20	496 MNT	10000 монгольських тугриків	41.9435
21	554 NZD	100 новозеландських доларів	347.4192
22	586 PKR	100 пакистанських рупій	8.4632
23	604 PEN	100 перуанських нових сол	154.6708
24	642 ROL	100 румунських леїв	175.4436
25	705 SIT	100 словенських толарів	2.5684
26	682 SAR	100 саудівських ріялів	134.6523
27	760 SYP	100 сирійських фунтів	9.6725
28	901 TWD	100 нових тайваньських доларів	15.6313
29	972 TJS	100 таджицьких сомоні	158.4363
30	952 XOF	1000 франків КФА	9.4936
31	152 CLP	1000 чилійських песо	9.2771
32	191 HRK	100 хорватських кун	84.3382
33	255	100 доларів США за розр. із Індією	404.0000

* Курс встановлено з 01.09.2005 року.

На замовлення “Вісника НБУ” матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти					
			01.09.2005 р.	02.09.2005 р.	03.09.2005 р.	04.09.2005 р.	05.09.2005 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	376.9192	382.0655	382.0655	382.0655	385.9122
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	902.0340	915.4811	915.4811	915.4811	928.8948
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.9166	10.9260	10.9260	10.9260	10.9378
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235
5	208 DKK	100 датських крон	82.5935	83.8778	83.8778	83.8778	84.9342
6	840 USD	100 доларів США	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000
7	233 EEK	100 естонських крон	39.3695	39.9827	39.9827	39.9827	40.4766
8	352 ISK	100 ісландських крон	8.0052	8.1267	8.1267	8.1267	8.2496
9	124 CAD	100 канадських доларів	423.3088	425.3427	425.3427	425.3427	425.4756
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.7319	3.7311	3.7311	3.7311	3.7391
11	428 LVL	100 латвійських латів	878.2609	885.9649	885.9649	885.9649	896.9805
12	440 LTL	100 литовських літів	178.7547	180.4409	180.4409	180.4409	183.0506
13	498 MDL	100 молдовських лейв	40.1689	40.1718	40.1718	40.1718	40.1744
14	578 NOK	100 норвезьких крон	78.3116	79.7494	79.7494	79.7494	81.3775
15	985 PLN	100 польських злотих	152.7965	157.1015	157.1015	157.1015	159.3941
16	643 RUB	10 російських рублів	1.7684	1.7742	1.7742	1.7742	1.7842
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	299.1448	300.1747	300.1747	300.1747	301.2083
18	703 SKK	100 словацьких крон	15.8906	16.2281	16.2281	16.2281	16.4349
19	792 TRL	100 турецьких лір	373.5818	375.6644	375.6644	375.6644	378.3277
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	25.1963	25.6538	25.6538	25.6538	25.9717
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4466	0.4466	0.4466	0.4466	0.4466
23	203 CZK	100 чеських крон	20.8333	21.3222	21.3222	21.3222	21.6261
24	752 SEK	100 шведських крон	65.9521	67.0339	67.0339	67.0339	68.1686
25	756 CHF	100 швейцарських франків	397.8037	404.5748	404.5748	404.5748	410.2614
26	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	62.3472	62.3850	62.3850	62.3850	62.3957
27	392 JPY	1000 японських єн	45.2741	45.6805	45.6805	45.6805	46.0061
28	978 EUR	100 євро	615.9990	625.5940	625.5940	625.5940	633.3205
29	960 XDR	100 СПЗ	737.2177	743.9479	743.9479	743.9479	749.5050
			16.09.2005 р.	17.09.2005 р.	18.09.2005 р.	19.09.2005 р.	20.09.2005 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	388.4591	388.4591	388.4591	388.0446	385.8623
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	912.4339	912.4339	912.4339	913.9268	911.1467
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	11.0334	11.0334	11.0334	11.0334	11.0286
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235
5	208 DKK	100 датських крон	82.7872	82.7872	82.7872	82.9071	82.1973
6	840 USD	100 доларів США	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000
7	233 EEK	100 естонських крон	39.4502	39.4502	39.4502	39.5148	39.1791
8	352 ISK	100 ісландських крон	8.1112	8.1112	8.1112	8.1534	8.1302
9	124 CAD	100 канадських доларів	426.1973	426.1973	426.1973	426.7768	428.2059
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.7684	3.7684	3.7684	3.7678	3.7636
11	428 LVL	100 латвійських латів	878.2609	878.2609	878.2609	884.4133	872.1934
12	440 LTL	100 литовських літів	178.5146	178.5146	178.5146	179.7409	177.1246
13	498 MDL	100 молдовських лейв	40.1936	40.1936	40.1936	40.1913	40.1888
14	578 NOK	100 норвезьких крон	79.2224	79.2224	79.2224	79.3215	78.6527
15	985 PLN	100 польських злотих	158.4143	158.4143	158.4143	159.2375	158.0151
16	643 RUB	10 російських рублів	1.7801	1.7801	1.7801	1.7843	1.7745
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	300.9270	300.9270	300.9270	300.8181	300.2054
18	703 SKK	100 словацьких крон	16.0545	16.0545	16.0545	16.1231	15.9516
19	792 TRL	100 турецьких лір	376.7465	376.7465	376.7465	376.5356	375.1649
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	25.1646	25.1646	25.1646	25.2027	24.9469
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4443	0.4443	0.4443	0.4443	0.4435
23	203 CZK	100 чеських крон	21.0792	21.0792	21.0792	21.2662	21.0118
24	752 SEK	100 шведських крон	66.2582	66.2582	66.2582	66.2635	65.7041
25	756 CHF	100 швейцарських франків	399.0313	399.0313	399.0313	398.6277	395.2160
26	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	62.4328	62.4328	62.4328	62.4451	62.4166
27	392 JPY	1000 японських єн	45.7604	45.7604	45.7604	45.5348	45.3048
28	978 EUR	100 євро	617.2615	617.2615	617.2615	618.2715	613.0195
29	960 XDR	100 СПЗ	740.3737	740.3737	740.3737	740.6256	737.3027

щодо іноземних валют, України щоденно (за вересень 2005 року)

Офіційний курс									
06.09.2005 р.	07.09.2005 р.	08.09.2005 р.	09.09.2005 р.	10.09.2005 р.	11.09.2005 р.	12.09.2005 р.	13.09.2005 р.	14.09.2005 р.	15.09.2005 р.
387.7574	387.4325	387.5589	388.8084	388.8084	388.8084	390.1416	389.9696	387.7521	389.8057
933.1206	931.5672	928.6302	927.4017	927.4017	927.4017	928.3446	922.0827	919.6529	923.4586
10.9568	10.9687	10.9711	10.9902	10.9902	10.9902	11.0094	11.0238	11.0238	11.0286
0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235
84.9207	84.5471	84.3156	84.1035	84.1035	84.1035	84.1057	83.4057	83.1440	83.3991
505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000
40.4669	40.2894	40.1861	40.0796	40.0796	40.0796	40.0699	39.7407	39.6213	39.7439
8.2240	8.1678	8.1437	8.0667	8.0667	8.0667	8.0410	8.0555	8.1059	8.1214
425.8602	424.0777	424.1033	427.0114	427.0114	427.0114	429.3641	426.2744	426.0157	428.1877
3.7405	3.7491	3.7577	3.7588	3.7588	3.7588	3.7597	3.7684	3.7684	3.7661
903.3989	898.5765	896.9805	892.2261	892.2261	892.2261	893.8053	885.9649	884.4133	882.8671
183.5162	182.4488	183.1834	182.0410	182.0410	182.0410	181.5763	180.3443	179.7153	179.5364
40.1779	40.1801	40.1862	40.1907	40.1907	40.1907	40.1936	40.1916	40.1891	40.1952
80.9162	80.5406	80.5451	80.5070	80.5070	80.5070	80.3998	79.7035	79.2658	79.5824
160.8334	160.5071	160.1445	159.6469	159.6469	159.6469	159.5312	158.1078	157.4126	158.6856
1.7909	1.7901	1.7907	1.7872	1.7872	1.7872	1.7875	1.7809	1.7791	1.7834
301.7965	301.5073	301.1521	301.0316	301.0316	301.0316	301.2336	301.5843	300.3867	301.0394
16.5625	16.4744	16.4429	16.4401	16.4401	16.4401	16.4383	16.2849	16.0981	16.1710
378.5085	379.0689	378.0971	377.7765	377.7765	377.7765	378.9637	377.6994	378.0110	377.6154
9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115
25.9762	25.8516	25.7526	25.6612	25.6612	25.6612	25.6582	25.4286	25.2469	25.3385
0.4452	0.4452	0.4452	0.4452	0.4452	0.4452	0.4452	0.4443	0.4443	0.4443
21.7898	21.6332	21.4959	21.4969	21.4969	21.4969	21.4932	21.3020	21.1511	21.2659
68.1266	67.6938	67.4073	67.2864	67.2864	67.2864	67.1476	66.9805	66.5956	66.6299
410.3759	408.3905	407.4755	406.4219	406.4219	406.4219	406.1921	402.6462	400.6320	402.0021
62.4104	62.4127	62.4035	62.3880	62.3880	62.3880	62.3796	62.4042	62.3919	62.4135
46.3215	46.0981	45.9061	45.7210	45.7210	45.7210	45.8873	45.9916	45.5268	45.9206
633.1690	630.3915	628.7755	627.1090	627.1090	627.1090	626.9575	621.8065	619.9380	621.8570
749.5050	748.1049	747.3178	745.3269	745.3269	745.3269	744.9608	743.2329	741.6458	742.3839
21.09.2005 р.	22.09.2005 р.	23.09.2005 р.	24.09.2005 р.	25.09.2005 р.	26.09.2005 р.	27.09.2005 р.	28.09.2005 р.	29.09.2005 р.	30.09.2005 р.
389.2548	389.8967	388.0269	388.0269	388.0269	384.0345	381.6606	381.1231	383.3198	384.8029
911.4598	914.5434	909.5506	909.5506	909.5506	901.9293	894.8604	891.2201	892.6116	892.4429
11.0214	11.0190	11.0142	11.0142	11.0142	11.0142	11.0094	11.0022	10.9974	10.9974
0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235
82.2824	82.7664	82.7407	82.7407	82.7407	82.0199	81.4245	81.2431	81.4651	81.6313
505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000
39.2275	39.4567	39.4534	39.4534	39.4534	39.1113	38.8305	38.7466	38.8499	38.9338
8.1826	8.2227	8.2319	8.2319	8.2319	8.1378	8.0515	8.0309	8.0099	8.0452
432.9080	432.8116	433.3839	433.3839	433.3839	430.6841	428.8597	430.1188	428.9524	430.3649
3.7658	3.7684	3.7701	3.7701	3.7701	3.7709	3.7656	3.7675	3.7718	3.7718
873.7024	876.7361	876.7361	876.7361	876.7361	872.1934	864.7260	864.7260	864.7260	866.2093
177.8044	178.4831	178.7611	178.7611	178.7611	177.3174	175.8969	175.5728	175.5728	176.4685
40.1853	40.1811	40.1741	40.1741	40.1741	40.1651	40.1613	40.1523	40.1409	40.1278
78.9221	79.2252	79.3562	79.3562	79.3562	78.5469	77.6789	77.5209	77.6680	77.9403
158.2960	158.4850	157.8601	157.8601	157.8601	156.8442	155.8460	155.5970	155.8517	156.1643
1.7778	1.7793	1.7807	1.7807	1.7807	1.7762	1.7691	1.7677	1.7697	1.7720
300.4881	300.7710	300.6438	300.6438	300.6438	300.1712	299.0282	298.3379	298.3989	299.1757
15.9588	16.0583	16.0345	16.0345	16.0345	15.8539	15.7453	15.7109	15.6768	15.6723
376.3194	377.8228	377.0996	377.0996	377.0996	376.0348	373.8635	375.3885	373.5672	374.4201
9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115
24.9777	25.0665	24.9580	24.9580	24.9580	24.6678	24.6028	24.5198	24.4802	24.4897
0.4435	0.4435	0.4435	0.4435	0.4435	0.4435	0.4430	0.4430	0.4430	0.4430
20.9031	21.0037	20.9578	20.9578	20.9578	20.7430	20.5829	20.6342	20.5938	20.5735
65.7198	66.1377	65.9416	65.9416	65.9416	65.3223	64.9317	64.5808	64.7447	65.0036
395.3730	397.8107	397.3941	397.3941	397.3941	393.3657	390.3158	389.1722	390.7614	391.0524
62.4305	62.4143	62.4374	62.4374	62.4374	62.4150	62.4004	62.4073	62.3927	62.3996
45.3206	45.4110	45.4273	45.4273	45.4273	45.3068	44.9350	44.5741	44.6699	44.8191
613.7770	617.3625	617.3120	617.3120	617.3120	611.9590	607.5655	606.2525	607.8685	609.1815
738.0009	739.3905	739.1686	739.1686	739.1686	735.7773	732.7772	731.3329	731.6995	731.9795

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Структура банківських кредитів і залучених коштів як дзеркало економічного здоров'я держави

Аналізуючи офіційні дані, опубліковані в "Бюлетені Національного банку України", постійний позаштатний оглядач "Вісника НБУ" розглядає тенденції, які засвідчують прямий вплив соціально-економічної та суспільно-політичної стабільності в країні на обсяги та якість банківських активів і пасивів.

Комерційні банки є ключовими, надзвичайно чутливими до будь-яких змін економічної ситуації в державі учасниками фінансового ринку. Саме тому коливання валютних курсів, рівня інфляції, зміни параметрів державного бюджету, розвиток ринкових механізмів і відносин чи їх згорання, політичні події закономірно призводять до коригування структури банківських активів і пасивів. Динаміку цього процесу у дуже спрощеному вигляді відображено в таблиці 1.

В умовах стабільного протягом тривалого періоду курсу національної грошової одиниці, помірного рівня інфляції і бюджетного дефіциту, в умовах розвитку конкуренції і мінімізації підприємницької діяльності держави на ринку, за наявності в країні легітимної, ефективної та популярної влади строки залучення і розміщення банківських активів і пасивів зростають; операції в гривнях посту-

пово витісняють і заміщують операції в іноземній валюті; державні підприємства поетапно втрачають свою частку на ринку кредитних ресурсів; зростає частка інвестиційних кредитів та позичок у виробничі сектори економіки; фізичні особи стають дедалі активнішими вкладниками і позичальниками; процентні ставки поступово, але неухильно знижуються.

Натомість в умовах нестабільності на валютному чи кредитно-депозитному ринку, надмірної присутності держави в економіці чи суттєвого зростання державних витрат і бюджетного дефіциту, цінового зростання у разі появи ознак політичної кризи починають скорочуватися строки залучення пасивів і розміщення активів; зростає популярність іноземної валю-

Таблиця 2. Кредити, надані комерційними банками суб'єктам господарювання (за видами валют)

На кінець періоду	Кредити в національній валюті		Кредити в іноземній валюті		Разом	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
1991 р.	0.97	100	0	0	0.97	100
1992 р.	24	89	3	11	27	100
1993 р.	385	95	21	5	406	100
1994 р.	1 199	77	359	23	1 558	100
1995 р.	3 029	74	1 049	26	4 078	100
1996 р.	4 102	75	1 350	25	5 452	100
1997 р.	5 195	71	2 100	29	7 295	100
1998 р.	5 117	58	3 756	42	8 873	100
1999 р.	5 716	48	6 071	52	11 787	100
2000 р.	10 568	54	9 006	46	19 574	100
2001 р.	15 845	56	12 528	44	28 373	100
2002 р.	24 463	58	17 572	42	42 035	100
2003 р.	39 563	58	28 272	42	67 835	100
2004 р.	51 207	58	37 372	42	88 579	100
Липень 2005 р.	65 561	58	47 127	42	112 688	100

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

Таблиця 1. Вплив зовнішніх чинників на поведінку комерційних банків та їх контрагентів

Динаміка окремих показників у сприятливих або стабільних макроекономічних умовах	Динаміка окремих показників в умовах економічної чи політичної нестабільності
Строки надання кредитів і залучення депозитів	
Зростають	Скорочуються
Популярність валютних депозитів і кредитів	
Зменшується	Зростає
Частка кредитів і депозитів недержавних підприємств	
Збільшується	Зменшується
Банківські вклади і кредити населення	
Зростають	Скорочуються
Кредитування реального сектору економіки та інвестиційної діяльності	
Збільшується	Зменшується
Кредитування торговельних та інших короткострокових операцій	
Скорочується	Зростає
Процентні ставки	
Стабільні або поступово знижуються	Підвищуються

ти як інструменту заощадження й розрахунків; кредитні ресурси спрямовуються переважно в короткотермінові експортно-імпортні або внутрішньоторговельні операції; заморожуються довгострокові проекти, зокрема в будівництві, транспорті, зв'язку; реальний сектор економіки відчуває дефіцит ресурсів, населення втрачає довіру до банківських вкладів; у свою чергу банки зменшують обсяги кредитування фізичних осіб; зростають депозитні і кредитні ставки.

Отже, структура активів і пасивів банківської системи яскраво відображає загальний стан здоров'я економіки. Тож аналізуючи її, можна відтворити найважливіші зміни, що відбувалися в економіці країни впродовж останніх років — динаміку зниження темпів інфляції, зміцнення курсу національної валюти,

Таблиця 3. Кошти на рахунках підприємств, організацій і населення в комерційних банках (за видами валют)

На кінець періоду	Кошти в національній валюті		Кошти в іноземній валюті		Разом	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
1991 р.	2	100	0	0	2	100
1992 р.	18	90	2	10	20	100
1993 р.	254	72	99	28	353	100
1994 р.	1 401	58	1 021	42	2 422	100
1995 р.	2 710	63	1 577	37	4 287	100
1996 р.	3 583	70	1 562	30	5 145	100
1997 р.	4 707	74	1 650	26	6 357	100
1998 р.	5 046	61	3 232	39	8 278	100
1999 р.	6 830	56	5 326	44	12 156	100
2000 р.	11 433	62	7 152	38	18 585	100
2001 р.	17 265	68	8 220	32	25 485	100
2002 р.	25 636	68	12 079	32	37 715	100
2003 р.	41 954	68	19 663	32	61 617	100
2004 р.	52 759	64	30 200	36	82 959	100
Липень 2005 р.	68 527	65	36 428	35	104 955	100

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

розвитку ринку державних боргових зобов'язань, а також — перебіг валютно-фінансової кризи 1998 року, хід стабілізації та одужання економіки в наступні роки.

Із цієї метою розглянемо структуру кредитного портфеля та залучених коштів банків України за кілька останніх років і визначимо основні тенденції в їх динаміці.

Розпочнемо з тенденції до зростання абсолютних сум наданих кредитів в іноземній валюті. Як видно з даних таблиці 2, до кінця 1999 року, відносна частка цих позичок у портфелі комерційних банків стабільно

зростала — до 52%. Зазначена тенденція пояснюється такими основними факторами:

1. Лібералізація зовнішньої торгівлі обумовила збільшення обсягів коштів підприємств на валютних рахунках в українських банках. Із кожним наступним роком після початку економічних реформ загальна сума іноземної валюти в країні зростала. Механічне збільшення кількості грошей в економіці (у даному випадку — в іноземній валюті) зумовило поживлення їх обігу, зростання обсягів банківських пасивів, а відтак сприяло створенню відповідних передумов

для розвитку ринку валютного кредитування;

2. Процес економічної лібералізації торкнувся також банківської системи. Кількість комерційних банків, що отримали ліцензію на проведення операцій із іноземною валютою, в тому числі — з метою валютного кредитування, в останні роки збільшувалася високими темпами і на сьогодні практично дорівнює загальній кількості працюючих банків;

3. Кредитування в іноземній валюті, незважаючи на досягнення певної стабільності національної грошової одиниці в останні роки, залишається надійним інструментом страхування інфляційних і курсових ризиків. Свідченням того, яке велике значення для комерційних банків продовжує мати фактор інфляційних очікувань, є суттєве перевищення ставок за кредитами у гривнях відносно ставок за позичками в іноземній валюті;

4. Важливим фактором збільшення частки валютних кредитів стала валютно-фінансова криза 1998 року. Після 1999 року, в умовах поступового подолання наслідків валютно-фінансової кризи, питома вага валютних кредитів зменшувалася й у 2002—2005 рр. становила 42%.

Що ж стосується динаміки банківських пасивів у національній та іноземній валютах (див. таблицю 3), то загальна сума залучених комерційними банками коштів підприємств, організацій і фізичних осіб у національній та іноземній валютах також стабільно зростала протягом усього розглянутого періоду. Проте збільшення обсягів залучених коштів у національній та іноземній валютах спричинялося різними чинниками і відбувалося з різною швидкістю. Якщо зміни залишків на рахунках у національній валюті залежали переважно від зростання обсягу грошової маси і поступової детінізації економіки, то на залишки в іноземній валюті впливало кілька інших чинників: баланс між експортом та імпортом, коливання валютного курсу гривні, наявність чи відсутність обов'язкового продажу валютної виручки експортерів та деякі інші.

За інших незмінних умов високі темпи інфляції провокують підприємства і населення тримати вільні кошти у вигляді вільно конвертованої валюти. На яких саме рахунках — розрахункових чи строкових — питання другорядне, принаймні у даному випадку. Саме тому, а також унаслідок лібералізації зовнішньої торгівлі і зростання експорту економічні суб'єкти

Таблиця 4. Кредити, надані комерційними банками суб'єктам господарювання (за строками погашення)

На кінець періоду	Короткострокові кредити		Довгострокові кредити		Разом	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
1991 р.	0.85	88	0.12	12	0.97	100
1992 р.	26	96	1	4	27	100
1993 р.	396	98	11	3	406	100
1994 р.	1 381	89	176	11	1 558	100
1995 р.	3 643	89	434	11	4 078	100
1996 р.	4 845	89	607	11	5 452	100
1997 р.	6 522	89	773	11	7 295	100
1998 р.	7 240	82	1 633	18	8 873	100
1999 р.	9 142	78	2 645	22	11 787	100
2000 р.	16 060	82	3 514	18	19 574	100
2001 р.	22 218	78	6 156	22	28 373	100
2002 р.	30 185	72	11 849	28	42 035	100
2003 р.	37 282	55	30 553	45	67 835	100
2004 р.	40 575	46	48 003	54	88 579	100
Липень 2005 р.	47 058	42	65 630	58	112 688	100

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

Таблиця 5. Кошти у національній валюті на рахунках підприємств, організацій і населення в комерційних банках (за строками погашення)

На кінець періоду	До запитання		Строкові		Довгострокові		Разом	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
1991 р.	1	50	1	50	0	0	2	100
1992 р.	15	83	3	17	0	0	18	100
1993 р.	206	81	48	19	0	0	254	100
1994 р.	1 067	76	334	24	0	0	1 401	100
1995 р.	2 123	78	587	22	0	0	2 710	100
1996 р.	2 595	72	988	28	0	0	3 583	100
1997 р.	2 981	63	1 726	37	0	0	4 707	100
1998 р.	3 203	63	1 563	31	280	6	5 046	100
1999 р.	4 557	67	1 934	28	339	5	6 830	100
2000 р.	7 987	70	2 888	25	558	5	11 433	100
2001 р.	10 372	60	4 826	28	2 067	12	17 265	100
2002 р.	13 880	54	6 360	25	5 396	21	25 636	100
2003 р.	20 143	48	9 997	24	11 814	28	41 954	100
2004 р.	25 765	49	9 871	19	17 123	32	52 759	100
Липень 2005 р.	32 166	47	12 837	19	23 524	34	68 527	100

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

високими темпами нарощували залишки на валютних рахунках у період до кінця 1994 року, коли їх рівень досяг 42%.

Починаючи з 1995 року валютний курс гривні коливався значно повільніше, а темпи інфляції знизилися, що стало причиною відповідного зменшення частки валютних вкладів у загальній сумі залучених коштів до 26% наприкінці 1997 року. Проте влітку 1998 року світова валютно-фінансова криза зачепила й Україну, підштовхнула до “втечі від гривні”, що, зокрема, знайшло своє відображення в зростанні протягом 1998—1999 рр. питомої ваги валютних за-

лишків до рівня 44%.

Одужання економіки в останні роки, у свою чергу, обумовило зниження частки валютних пасивів до рівня 32% за станом на 01.01.2004 р. Протягом другої половини 2004 року та першої половини 2005 року внаслідок бурхливих внутріполітичних подій, що не сприяли економічній стабільності й оптимізму вкладників, питома вага валютних пасивів зросла до 35—36%.

Таким чином, у досліджуваному періоді спостерігалось зростання питомої ваги залишків на валютних рахунках до 42% наприкінці 1994 року внаслідок високих темпів інфляції і

накопичення валюти підприємствами-експортерами, скорочення до 26% наприкінці 1997 року внаслідок зниження темпів інфляції, зростання до 39% наприкінці 1998 року і 44% наприкінці 1999 року в результаті валютно-фінансової кризи, зменшення до 32% за станом на кінець 2003 року внаслідок подолання наслідків кризи, зростання до 36% наприкінці 2004 року в результаті політичної кризи у листопаді — грудні 2004-го. На кінець липня 2005 року частка валютних коштів на рахунках зменшилася із 36 до 35%, однак це скорочення пояснюється не так заспокоєнням клієнтів комерційних банків, як зниженням офіційного курсу гривні з 5.30 грн./долар США на 01.01.2005 р. до 5.05 грн./долар США на 01.08.2005 р.

Серед кредитів, що їх надають комерційні банки суб'єктам господарювання, до 2004 року домінували короткострокові, проте їх питома вага постійно зменшувалася (див. таблицю 4).

Питома вага довгострокових кредитів протягом 1994—1997 років залишалася на рівні 11%, але починаючи з 1998 року з'явилася тенденція до зростання цього показника, що закономірно. Це — один із позитивних наслідків стабілізації валютного курсу гривні та зниження темпів інфляції, що спостерігалися впродовж останніх років. При цьому для строків кредитування значно більше значення мали не фактичні показники курсу та поточного рівня інфляції, а інфляційні очікування ринкових суб'єктів, інерція яких завжди триває кілька місяців.

За наявності високих темпів інфляції (за інших незмінних умов) підприємства і населення уникають строкових депозитів. Фізичні особи зберігають кошти поза банками у вигляді ВКВ, а юридичні — на розрахункових рахунках, які забезпечують велику швидкість обертання грошей.

Аналіз динаміки залучених коштів у національній валюті (див. таблицю 5) свідчить про зростання сумарної частки короткострокових і довгострокових депозитів у гривнях — із 22% наприкінці 1995 року до 53 за станом на 01.08.2005 року. Зокрема, довгострокові депозити збільшилися на 34%, що є наслідком макроекономічної стабілізації та зростання довіри до банків.

Слід зазначити, що наслідки валютно-фінансової кризи можуть бути не лише негативними. Серед по-

Таблиця 6. Кошти в іноземній валюті на рахунках підприємств, організацій і населення в комерційних банках (за строками погашення)

На кінець періоду	До запитання		Строкові		Довгострокові		Разом	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
1992 р.	—	—	—	—	—	—	2	100
1993 р.	—	—	—	—	—	—	99	100
1994 р.	—	—	—	—	—	—	1 021	100
1995 р.	973	62	605	38	0	0	1 577	100
1996 р.	907	58	655	42	0	0	1 562	100
1997 р.	839	51	811	49	0	0	1 650	100
1998 р.	1 782	55	1 196	37	255	8	3 232	100
1999 р.	3 033	57	1 959	37	334	6	5 326	100
2000 р.	3 362	47	3 235	45	555	8	7 152	100
2001 р.	3 050	37	3 723	45	1 447	18	8 220	100
2002 р.	4 033	33	4 291	36	3 755	31	12 079	100
2003 р.	5 362	27	6 288	32	8 013	41	19 663	100
2004 р.	7 672	25	8 128	27	14 400	48	30 200	100
Липень 2005 р.	8 799	24	9 436	26	18 193	50	36 428	100

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

Таблиця 7. Вклади населення в комерційних банках у національній валюті (за строками)

На кінець періоду	До запитання		Строкові		Довгострокові		Разом	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
1991 р.	0.7	58	0.5	42	0	0	1.2	100
1992 р.	1.8	72	0.7	28	0	0	2.5	100
1993 р.	16	53	14	47	0	0	30	100
1994 р.	96	45	118	55	0	0	214	100
1995 р.	257	51	248	49	0	0	504	100
1996 р.	389	41	562	59	0	0	951	100
1997 р.	578	36	1 035	64	0	0	1 612	100
1998 р.	581	32	1 002	55	241	13	1 824	100
1999 р.	744	34	1 141	53	282	13	2 167	100
2000 р.	1 171	35	1 676	51	467	14	3 315	100
2001 р.	2 107	32	2 904	44	1 554	24	6 566	100
2002 р.	3 526	30	3 991	34	4 085	35	11 601	100
2003 р.	5 220	28	6 207	33	7 448	39	18 875	100
2004 р.	6 000	27	4 813	22	11 302	51	22 116	100
Липень 2005 р.	10 898	32	6 745	20	16 150	48	33 793	100

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

Таблиця 8. Вклади населення в комерційних банках у іноземній валюті (за строками)

На кінець періоду	До запитання		Строкові		Довгострокові		Разом	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
1991 р.	1	50	1	50	0	0	2	100
1995 р.	49	44	62	56	0	0	111	100
1996 р.	91	33	185	67	0	0	276	100
1997 р.	166	24	519	76	0	0	685	100
1998 р.	253	20	844	67	168	13	1 265	100
1999 р.	507	24	1 372	65	236	11	2 115	100
2000 р.	858	26	1 968	60	440	13	3 266	100
2001 р.	1 055	22	2 619	55	1 098	23	4 772	100
2002 р.	1 475	19	3 143	41	3 083	40	7 701	100
2003 р.	1 972	15	5 337	39	6 212	46	13 521	100
2004 р.	1 911	10	6 523	33	11 061	57	19 495	100
Липень 2005 р.	2 943	12	6 893	29	14 273	59	24 109	100

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

Таблиця 9. Кредити, надані комерційними банками суб'єктам господарювання (за формами власності позичальників)

На кінець періоду	Приватна форма власності (включаючи фізичних осіб)		Колективна форма власності		Державна форма власності		Міжнародні організації та юридичні особи інших держав		Разом	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
1995 р.	136	3	1 502	37	2 440	60	0	0	4 078	100
1996 р.	200	4	1 979	36	3 274	60	0	0	5 452	100
1997 р.	345	5	4 752	65	2 200	30	0	0	7 295	100
1998 р.	1 217	14	6 258	71	1 276	14	122	1	8 873	100
1999 р.	1 453	12	8 726	74	1 339	11	270	2	11 787	100
2000 р.	1 825	10	15 003	78	1 832	10	461	2	19 574	100
2001 р.	2 820	10	21 477	77	2 829	10	667	2	28 373	100
2002 р.	38 375	91	×	×	3 659	9	×	×	42 035	100
2003 р.	62 824	93	×	×	5 011	7	×	×	67 835	100
2004 р.	83 052	94	×	×	5 527	6	×	×	88 579	100
Липень 2005 р.	106 855	95	×	×	5 833	5	×	×	112 688	100

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

зитивних, на мою думку, — зростання внутрішніх цін на імпортовані товари, викликане певним знеціненням національної валюти. Це стимулює збільшення попиту на продукцію місцевого виробництва, утворюючи ефект імпортозаміщення, а відтак — сприяє розвитку вітчизняної економіки.

З моєї точки зору, саме відносним скороченням в останні роки попиту на імпортовані товари пояснюється зменшення частки залишків на розрахункових валютних рахунках — з 57% у 1999 році до 24 у 2005 році (див. таблицю 6), адже ці гроші призначені передусім для купівлі продукції за кордоном. Натомість упродовж розглянутого періоду зростала питома вага довгострокових валютних депозитів — до рівня 50%, що є безумовною ознакою зміцнення довіри до банків.

Розподіл вкладів населення у національній валюті за строками (див. таблицю 7) відображає такі тенденції:

- ♦ збільшення сумарної частки короткострокових і довгострокових депозитів — з 28% на кінець 1992 року до 73 на кінець 2004 року, що стало результатом макроекономічної стабілізації;

- ♦ зростання питомої ваги довгострокових депозитів — із 13% на кінець 1998 року до 51 на кінець 2004 року;

- ♦ скорочення сумарної частки короткострокових і довгострокових депозитів — до 68% на кінець липня 2005 року (що, можливо, сталося внаслідок загальної економічної та політичної нестабільності й невизначеності концепції державної політики на найближче майбутнє);

- ♦ зменшення питомої ваги довгострокових депозитів — до 48% на кінець липня 2005 року, яке теж можна вважати наслідком зазначеної вище нестабільності.

Що ж стосується вкладів до запитання, які обліковуються на розрахункових рахунках населення, то серед них слід виділити такі:

- ♦ кошти на СКР (спеціальних карткових рахунках), які вносяться до каси банку під час оформлення платіжних карток;

- ♦ кошти на так званих “зарплатних” рахунках (зауважимо, що в останні роки безготівкова форма розрахунків із зарплати набуває дедалі більшої популярності);

- ♦ пенсійні вклади (звичайні поточні рахунки, але за підвищеною відсотковою ставкою, які відкриваються

Таблиця 10. Кошти на рахунках підприємств, організацій і населення в комерційних банках (за формами власності вкладників)

На кінець періоду	Приватна форма власності (включаючи фізичних осіб)		Колективна форма власності		Державна форма власності		Міжнародні організації та юридичні особи інших держав		Разом	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
1995 р.	642	15	2 277	53	1 367	32	0	0	4 287	100
1996 р.	1 289	25	2 744	53	1 112	22	0	0	5 145	100
1997 р.	2 400	38	3 074	48	883	14	0	0	6 357	100
1998 р.	3 519	43	3 158	38	1 428	17	172	2	8 278	100
1999 р.	4 812	40	4 723	39	2 440	20	181	1	12 156	100
2000 р.	7 386	40	7 374	40	3 525	19	299	2	18 585	100
2001 р.	12 125	48	9 028	35	3 923	15	409	2	25 485	100
2002 р.	33 735	89	×	×	3 980	11	×	×	37 715	100
2003 р.	55 428	90	×	×	6 189	10	×	×	61 617	100
2004 р.	76 146	92	×	×	6 384	8	×	×	82 959	100
Липень 2005 р.	97 777	93	×	×	7 179	7	×	×	104 955	100

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

за наявності у вкладника пенсійного посвідчення).

Розподіл коштів населення в іноземній валюті за строками (див. таблицю 8) відображає такі основні тенденції:

- ♦ частка валютних вкладів до запиту зменшується — з 44% у 1995 році до 12 за станом на 01.08.2005 р. (це пов'язано з тим, що якщо фізична особа довіряє конкретному банку, вона, як правило, ризикує до кінця й укладає з ним строкову депозитну угоду);

- ♦ збільшення питомої ваги довгострокових валютних вкладів — із

13% у 1998 році до 59 за станом на 01.08.2005 р., що є свідченням зростання довіри населення до банків.

Зменшення протягом останніх років до 5% від загального обсягу кредитного портфеля частки *кредитів комерційних банків*, наданих державним підприємствам (див. таблицю 9), пояснюється, на мій погляд, тим, що, по-перше, в результаті процесу приватизації зменшується абсолютна кількість державних підприємств, і, по-друге, тим, що довгострокове зниження темпів інфляції радикально підвищує рівень відповідальності ко-

мерційних банків за прорахунки у формуванні кредитного портфеля. Це й обумовлює вибір комерційним банком позичальників — між інертними й залежними від бюджету державними та більш динамічними колективними й приватними підприємствами. Зрозуміло — на користь останніх.

Якщо в умовах високих темпів інфляції протягом 1992—1994 років комерційні банки надавали кредити переважно на засадах особистої довіри між керівництвом банку й позичальником, доволі часто — без належного забезпечення заставою, сподіваючись на те, що високий рівень інфляції та відповідне зростання пасивів покриє можливі негативні наслідки несвоєчасного повернення позички, то починаючи з 1995 року ситуація радикально змінилася: в умовах порівняно низьких темпів інфляції кожний прорахунок у кредитній політиці став реально загрожувати ліквідності й платоспроможності банків.

Слід зазначити також, що свою позитивну роль у виборі банком позичальника в особі недержавного підприємства зіграла послідовна політика НБУ, спрямована на регулювання діяльності комерційних банків. Адже лібералізація багатьох видів банківської діяльності в останні роки поєднувалася з відповідним посиленням моніторингу центрального банку за стабільністю системи.

Саме тому в умовах підвищеного контролю з боку НБУ комерційні банки були змушені відповідальніше фор-

Таблиця 11. Кредити, надані комерційними банками суб'єктам господарювання (за видами економічної діяльності)

Види економічної діяльності	На кінець періоду								
	2000 р.		...	2003 р.		2004 р.		Липень 2005 р.	
	Млн. грн.	%	...	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Усього	19 121	100	...	67 835	100	88 579	100	112 688	100
У тому числі									
Оптова і роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту	7 478	39	...	24 598	36	30 897	35	36 568	32
Обробна промисловість	5 669	30	...	16 772	25	20 584	23	24 993	22
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	745	4	...	4 561	7	5 218	6	8 316	7
Добувна промисловість	683	4	...	1 787	3	2 111	2	2 425	2
Транспорт	860	4	...	2 663	4	3 737	4	3 950	4
Операції з нерухомістю та послуги юридичним особам	732	4	...	2 439	4	3 531	4	4 689	4
Виробництво електроенергії, газу та води	477	2	...	1 785	3	1 439	2	1 744	2
Будівництво	378	2	...	1 556	2	2 656	3	4 359	4
Фінансова діяльність	442	2	...	953	1	1 273	1	1 145	1
Колективні, громадські та особисті послуги	295	2	...	957	1	1 123	1	1 425	1
Інші види	403		...	778	1	1 216	1	1 288	1
Кредити, надані фізичним особам	959	5	...	8 986	13	14 794	17	21 786	19

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

Таблиця 12. Кошти на рахунках підприємств, організацій і населення в комерційних банках (за видами економічної діяльності)

Види економічної діяльності	На кінець періоду								
	2000 р.		2001 р.		...	2004 р.		Липень 2005 р.	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	...	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Усього	18 585	100	25 485	100	...	82 959	100	104 955	100
У тому числі									
1. Кошти суб'єктів господарювання	11 941	64	14 313	56	...	41 348	50	47 053	45
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	246	1	321	1	...	721	1	1 071	1
Рибне господарство	8	0	7	0	...	15	0	20	0
Добувна промисловість	233	1	216	1	...	1 055	1	1 378	1
Обробна промисловість	2 552	14	2 797	11	...	9 062	11	11 739	11
Виробництво електроенергії, газу та води	340	2	461	2	...	1 066	1	1 022	1
Будівництво	502	3	592	2	...	2 234	3	2 754	3
Оптова і роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту	2 794	15	3 350	13	...	9 537	11	10 800	10
Готелі та ресторани	57	0	59	0	...	189	0	276	0
Транспорт	1 948	10	2 615	10	...	4 125	5	4 843	5
Фінансова діяльність	722	4	1 208	5	...	5 491	7	4 849	5
Операції з нерухомістю і послуги юридичним особам	1 196	6	1 304	5	...	4 663	6	4 756	5
Державне управління	305	2	299	1	...	625	1	912	1
Освіта	115	1	130	1	...	209	0	198	0
Охорона здоров'я та соціальна допомога	108	1	175	1	...	389	0	519	0
Колективні, громадські та особисті послуги	677	4	723	3	...	1 636	2	1 822	2
Послуги домашньої прислуги	5	0	0	0	...	2	0	7	0
Екстериторіальна діяльність	132	1	54	0	...	331	0	33	0
2. Кошти фізичних осіб	6 644	36	11 172	44	...	41 611	50	57 902	55

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

Таблиця 13. Кредити, надані комерційними банками суб'єктам господарювання (за видами кредитів)

Види кредитів	На кінець періоду												
	1998 р.		1999 р.		2000 р.		...	2003 р.		2004 р.		Липень 2005 р.	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	...	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Усього	8 873	100	11 787	100	19 121	100	...	67 835	100	88 579	100	112 688	100
У тому числі													
Овердрафт	44	0	127	1	359	2	...	1 562	2	1 683	2	2 759	2
За операціями РЕПО	5	0	11	0	58	0	...	101	0	51	0	162	0
За врахованими векселями	328	4	355	3	588	3	...	1 212	2	1 380	2	18 495	16
За факторинговими операціями	20	0	12	0	22	0	...	43	0	139	0	242	0
За внутрішніми торговельними операціями	1 179	13	1 307	11	2 303	12	...	5 681	8	5 996	7	77 136	68
За експортно-імпортними операціями	2 434	27	3 836	33	5 121	27	...	6 768	10	7 596	9		
Інші кредити в поточну діяльність	3 975	45	5 095	43	9 596	50	...	48 087	71	63 561	72		
Кредити в інвестиційну діяльність	887	10	1 044	9	1 073	6	...	4 381	7	8 173	9	13 893	12

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

мувати власну кредитну політику, мінімізуючи кредитні ризики, у тому числі — пов'язані з нестабільністю джерел фінансування державних підприємств.

Окрім спаду зацікавленості комерційних банків у кредитуванні державних підприємств, протягом аналізованого періоду спостерігалася і, так би мовити, дзеркальна тенденція — до зменшення частки коштів, залучених ними від державних підприємств: із 32% на кінець 1995 року до 7% за ста-

ном на 01.08.2005 р. (див. таблицю 10).

Аналіз структури залучених коштів комерційних банків у розрізі форм власності вкладників засвідчує збільшення питомої ваги вкладів підприємств приватної форми власності та фізичних осіб.

Структура кредитного портфеля комерційних банків за станом на 01.08.2005 р. відображає дисбаланс між різними видами економічної діяльності позичальників, що склався в останні роки під впливом різно-

манітних чинників (див. таблицю 11).

Дуже негативним для поточного та особливо майбутнього стану економіки, на мою думку, є співвідношення між часткою кредитів, спрямовуваних позичальниками у торговельні операції (32%) та у сільське господарство (7%) і будівництво (4%). Водночас високими темпами зростає кредитування населення: з 5% наприкінці 2000 року до 19 за станом на 01.08.2005 р., що свідчить про збільшення платоспроможного попиту фізичних осіб,

Таблиця 14. Кредити, надані комерційними банками суб'єктам господарювання (за цільовими вкладеннями)

На кінець періоду	Кредити, спрямовані в поточну діяльність		Кредити, спрямовані в інвестиційну діяльність		Разом	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
1998 р.	7 986	90	887	10	8 873	100
1999 р.	10 743	91	1 044	9	11 787	100
2000 р.	18 466	94	1 108	6	19 574	100
2001 р.	27 024	95	1 349	5	28 373	100
2002 р.	39 673	94	2 361	6	42 035	100
2003 р.	63 454	94	4 381	6	67 835	100
2004 р.	80 406	91	8 173	9	88 579	100
Липень 2005 р.	98 795	88	13 893	12	112 688	100

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

зокрема — на кредитні ресурси, і є непрямою, проте яскравою ознакою економічного зростання.

Серед видів економічної діяльності вкладників за питомою вагою серед юридичних осіб домінують обробна промисловість (11%), оптова і роздрібна торгівля (10%), транспорт (5%), опера-

ції з нерухомістю і послуги юридичним особам (5%), фінансова діяльність (5%), будівництво (3%) (див. таблицю 12).

При цьому особливу увагу слід звернути на частку коштів населення у структурі залишків на банківських рахунках, яка за станом на 01.08.2005 р. досягла рівня 55%. Така динаміка

підтверджує загальновідомі закономірності:

♦ фізичні особи є найбільш привабливими потенційними клієнтами комерційних банків;

♦ обсяг коштів, які населення може вилучити з тіні та акумулювати на банківських рахунках, принаймні у нашій країні, — колосальний;

♦ зростання вкладів населення обумовлює збільшення пропозиції на кредитному ринку та є однією з передумов зниження вартості кредитів для позичальників;

♦ збільшення пропозиції ресурсів на кредитному ринку і зменшення їх ціни спричиняється до зростання обсягів виробництва, підвищення рівня зайнятості, збільшення податкових надходжень до бюджету, соціальних витрат держави, що, у свою чергу, є фактором зростання вкладів населення у банках.

Тут, як кажуть, коло замикається.

Що стосується видів кредитів, наданих банками суб'єктам господарювання, то в останні роки серед них домінують кредити в поточну діяльність (див. таблицю 13).

Частка позичок, які спрямовуються в експортно-імпортні та внутрішньоторговельні операції, поступово, але неухильно зменшується. Високими темпами розвивається вексельне кредитування (за станом на 01.08.2005 р. воно зросло на 16%). Овердрафт залишається на стабільно низькому рівні — 2%. Щодо факторингових операцій і операцій РЕПО, то ці види кредитів в Україні практично нерозвинуті. Нарешті, питома вага кредитів в інвестиційну діяльність на зазначену вище дату становила 12%, що, безумовно, не відповідає стратегії модернізації вітчизняної економіки (див. таблицю 14).

Розподіл кредитних ресурсів за регіонами в цілому не збалансований (див. таблицю 15). За станом на 01.08.2005 р. понад 40% від усіх кредитних ресурсів економіки припадало на столицю. Місто Київ та п'ять областей (Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Одеська і Запорізька) разом використовували майже три чверті наданих банками позичок. Усі інші регіони — близько 27%.

В умовах планового господарства такий дисбаланс у розподілі ресурсів, імовірно, був би швидко врегульований державою. Однак в умовах конкурентної ринкової економіки банківська система обирає об'єкти кредитування самостійно, без будь-яких директивних вказівок. Тож для залучення кредитних ресурсів комерційних

Таблиця 15. Кредити, надані комерційними банками суб'єктам господарювання (за регіонами)

Регіони	За станом на 01.01.2005 р.		За станом на 01.08.2005 р.	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Усього	88 579	100	112 688	100
У тому числі				
м. Київ	37 286	42.1	45 991	40.8
Дніпропетровська область	9 915	11.2	12 899	11.4
Донецька область	6 774	7.6	9 107	8.1
Харківська область	5 102	5.8	5 999	4.7
Одеська область	4 159	4.7	5 127	4.5
Запорізька область	3 010	3.4	3 820	3.4
Львівська область	2 748	3.1	3 465	3.1
Полтавська область	1 891	2.1	2 820	2.5
Автономна Республіка Крим	1 892	2.1	2 557	2.3
Луганська область	1 583	1.8	2 144	1.9
Миколаївська область	1 490	1.7	1 773	1.6
Івано-Франківська область	1 429	1.6	1 546	1.4
Вінницька область	969	1.1	1 349	1.2
Київська область	705	0.8	1 322	1.2
Черкаська область	1 019	1.2	1 305	1.2
Волинська область	995	1.1	1 274	1.1
Херсонська область	865	1.0	1 262	1.1
Чернігівська область	955	1.1	1 196	1.1
Рівненська область	857	1.0	1 107	1.0
Сумська область	847	1.0	1 070	0.9
Житомирська область	777	0.9	1 057	0.9
Закарпатська область	825	0.9	1 055	0.9
Хмельницька область	696	0.8	993	0.9
Кіровоградська область	656	0.7	866	0.8
Тернопільська область	585	0.7	814	0.7
Чернівецька область	548	0.6	770	0.7

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

Таблиця 16. Кошти на рахунках підприємств, організацій і населення в комерційних банках (за регіонами)

Регіони	За станом на 01.01.2005 р.		За станом на 01.08.2005 р.	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Усього	82 959	100	104 955	100
У тому числі				
м. Київ	30 585	36.9	38 492	36.7
Дніпропетровська область	9 655	11.6	11 914	11.4
Донецька область	8 836	10.7	10 073	9.6
Львівська область	4 021	4.8	5 171	4.9
Одеська область	3 647	4.4	4 781	4.6
Харківська область	3 750	4.5	4 643	4.4
Запорізька область	2 782	3.4	3 570	3.4
Автономна Республіка Крим	2 314	2.8	3 151	3.0
Луганська область	1 974	2.4	2 628	2.5
Полтавська область	1 926	2.3	2 561	2.4
Миколаївська область	1 145	1.4	1 534	1.5
Івано-Франківська область	1 301	1.6	1 529	1.5
Черкаська область	1 174	1.4	1 513	1.4
Київська область	897	1.1	1 483	1.4
Хмельницька область	970	1.2	1 337	1.3
Вінницька область	908	1.1	1 245	1.2
Чернігівська область	901	1.1	1 084	1.0
Херсонська область	813	1.0	1 064	1.0
Волинська область	791	1.0	1 043	1.0
Тернопільська область	724	0.9	1 015	1.0
Житомирська область	732	0.9	987	0.9
Сумська область	709	0.9	978	0.9
Рівненська область	698	0.8	928	0.9
Кіровоградська область	612	0.7	782	0.7
Закарпатська область	571	0.7	734	0.7
Чернівецька область	523	0.6	716	0.7

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

Таблиця 17. Вклади населення в комерційних банках (за регіонами)

Регіони	За станом на 01.01.2005 р.		За станом на 01.08.2005 р.	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Усього	41 611	100	57 902	100
У тому числі				
м. Київ	12 323	29.6	17 433	30.1
Дніпропетровська область	4 457	10.7	6 437	11.1
Донецька область	3 628	8.7	4 820	8.3
Львівська область	3 036	7.3	4 060	7.0
Харківська область	1 806	4.3	2 603	4.5
Одеська область	1 821	4.4	2 427	4.2
Автономна Республіка Крим	1 550	3.7	2 051	3.5
Запорізька область	1 306	3.1	1 780	3.1
Полтавська область	1 209	2.9	1 603	2.8
Луганська область	1 174	2.8	1 562	2.7
Івано-Франківська область	851	2.0	1 238	2.1
Черкаська область	896	2.2	1 180	2.0
Миколаївська область	762	1.8	1 024	1.8
Київська область	542	1.3	986	1.7
Вінницька область	627	1.5	911	1.6
Хмельницька область	637	1.5	873	1.5
Тернопільська область	600	1.4	863	1.5
Чернігівська область	594	1.4	817	1.4
Херсонська область	580	1.4	802	1.4
Житомирська область	521	1.3	749	1.3
Волинська область	554	1.3	737	1.3
Сумська область	487	1.2	727	1.3
Рівненська область	454	1.1	657	1.1
Чернівецька область	402	1.0	579	1.0
Кіровоградська область	416	1.0	562	1.0
Закарпатська область	379	0.9	522	0.9

Джерело: Бюлетень НБУ. — 2005. — № 9. — С. 74—120.

банків у депресивні регіони держава, очевидно, мала б активніше застосовувати різноманітні методи опосередкованого регулювання.

Розбалансованою є і структура залучених коштів за регіонами (див. таблицю 16) та регіональний розподіл вкладів населення (див. таблицю 17).

Підсумовуючи, можна зробити такий висновок. У стабільній політичній ситуації в умовах економічного зростання структура банківських активів і пасивів, безумовно, стане здоровішою і більш збалансованою. Терміни залучення і розміщення ресурсів зростатимуть; частка активно-пасивних операцій у національній валюті поступово збільшуватиметься на тлі скорочення обсягів валютних угод; зростатиме питома вага інвестиційних кредитів та позичок у виробничі сектори економіки; розширюватиметься коло фізичних осіб — вкладників і позичальників; збільшуватимуться відносні частки кредитів і депозитів населення у структурі кредитного портфеля та залучених коштів комерційних банків; регіональні диспропорції у розподілі активів і пасивів поступово вирівнюватимуться, а процентні ставки повільно, але неухильно можуть знижуватися.

Дмитро Гладких,

начальник відділу фінансового аналізу і планування Київської регіональної дирекції АППБ "Аваль". Кандидат економічних наук, доцент.

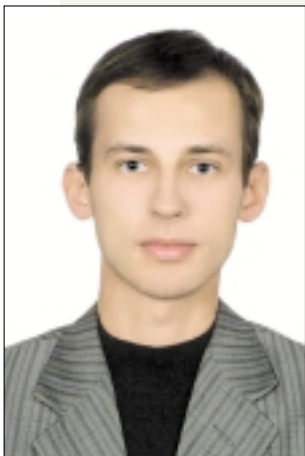

Паняночка-осінь в червоному намисті.
Фото Леоніда Мілевського.

**Тамара
Смовженко**

Ректор Львівського банківського інституту Національного банку України. Доктор економічних наук, професор

**Олексій
Другов**

Доцент кафедри банківської справи Львівського банківського інституту Національного банку України. Кандидат економічних наук

Актуальні питання

Проблеми та перспективи розвитку банківської системи в умовах євроінтеграції України. Організаційний аспект

Перед Україною, яка визначила курс на євроінтеграцію стратегічним напрямом свого розвитку, невідворотно постає проблема конкурентоспроможності її банківської системи. У статті проаналізовано сучасний рівень участі закордонних установ у функціонуванні вітчизняної банківської системи, досліджено основні недоліки, які знижують її конкурентоспроможність, запропоновано низку організаційних заходів для її підвищення.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Щоб інтегруватись у Європейське співтовариство, Україні необхідно суттєво змінити процес реалізації економічної та фінансової політики. Потрібно фактично відмовитися від протекціоністських заходів у сфері експортно-імпорتنих операцій, легалізувати тіньову економіку, дотримуватись вимог щодо захисту прав людини. Чи не найбільші зміни мають відбутися на фінансовому ринку. Треба змінити інструментарій регулювання валютного ринку та створити умови для злиття нашого фінансового ринку з глобалізованим світовим. На практиці це може докорінно змінити ринок фінансових послуг у країні й особливо — банківську систему. Все це вимагає, на нашу думку, ґрунтовних наукових досліджень.

Основним наслідком зазначених змін стане більша присутність іноземних банків (як через створення філій, так і шляхом купівлі українських банків) — вона зростатиме пропорційно до участі закордонного капіталу в нашій економіці.

Підвищує актуальність даного дослідження також те, що наша фінансово-кредитна система розвивається за проєвропейською банк-орієнтованою моделлю. На відміну від проамериканської марк-орієнтованої моделі, у якій ядром системи та місцем, де в основному залучаються кредитні ресурси, є ринок цінних паперів, у банк-орієнтованій моделі ядром та основним місцем обороту кредитних ресурсів є

банківський сектор. Зважаючи на це, суттєві зміни у банківському секторі кардинально вплинуть і на наш ринок кредитних ресурсів, а разом з ним на всю фінансову систему.

У світових масштабах останніми роками відбувається фінансова транснаціональна консолідація. Вона вже привела до виокремлення приблизно 20 транснаціональних банків, які мають найпотужнішу ресурсну базу та домінують на світовому ринку фінансових послуг.

Основним чинником фінансової консолідації є прагнення досягнути:

- зменшення податкових зобов'язань, ефективнішого розміщення ресурсів;
- збільшення прибутку завдяки диверсифікації продуктів та універсалізації банківської діяльності;
- диверсифікації кредитних ризиків;
- оптимізації організаційної структури та структури менеджменту [1, с. 64].

Логічно припустити: якщо Україна беззапечно прийме умови вступу до Світової організації торгівлі та вимоги для країн — претендентів на вступ до ЄС, усі ці процеси повною мірою охоплять і нашу банківську систему.

Тому у разі зняття обмежень на присутність в Україні іноземних банківських установ уже зараз постає питання: чи зможуть вітчизняні банки успішно конкурувати з ними. Тут важливу роль може відіграти розрив у рівні капіталізації і ресурсної бази європейських та українських банків. Для прикладу, капітал найбільшого євро-

пейського банку Дойче банк (Німеччина) становив на початку цього століття 51.5 млрд. доларів США, активи — 732.5 млрд. доларів, тоді як капітал усієї банківської системи України — менше 4 млрд. доларів США, а активи за станом на 1 липня 2005 року — лише 35 млрд. доларів. Це, а також суттєва різниця у вартості ресурсної бази, спектрі фінансових послуг обумовлюють потенційно вищий рівень конкурентоспроможності європейських банків (щодо українських). Низький же рівень конкурентоспроможності може призвести до фактичної втрати вітчизняної банківської системи, як це сталося у Польщі та більшості інших країн — нових членів чи претендентів на вступ до ЄС.

Зважаючи на сказане вище, при проведенні переговорів зі вступу до СОТ та на шляху інтеграції в ЄС (у 2006 році за планами уряду ми маємо створювати з ЄС зону вільної торгівлі, а в 2008 році, за словами міністра фінансів В.Пинзеника, стати асоційованим членом) потрібно першочергово враховувати інтереси власних суб'єктів економічної та фінансової діяльності, особливо банківської системи. Втрата ж контролю над нею (а це відбудеться за умови купівлі та/або витіснення вітчизняних банків з українського фінансового ринку) означатиме втрату інструментів впливу на фінансовий ринок держави, без застосування яких неможливо ефективно регулювати економіку.

Проблемам розвитку банківської системи в умовах євроінтеграційних процесів приділяється чимало уваги в працях вітчизняних науковців. Однак і досі бракує чітко розробленої стратегії та переліку заходів щодо підвищення конкурентоспроможності банківської системи.

Одразу ж уточнимо: під конкурентоспроможністю банківської системи розуміємо конкурентоспроможність українських банків, оскільки ми вважаємо її системним, а не індивідуальним явищем. Конкурентоспроможність розглядається з точки зору підвищення якісного рівня всіх банків в Україні загалом, які і формують її банківську систему: не може бути один банк в Україні конкурентоспроможним, а решта — ні.

У цілому можна виділити дві сфери розвитку банківської системи України:

1) організаційну, яка включає структуру побудови системи, рівень взаємодії її елементів між собою та іншими елементами кредитної і фінансової систем, рівень її (взаємодії) ефективності;

2) функціональну, яка характеризує

ефективність виконання системою покладених на неї функцій.

ФІНАНСОВА КОНСОЛІДАЦІЯ У СВІТІ Й УКРАЇНА

За умови сучасної політики щодо вступу до СОТ, яка базується швидше на часових вимогах, ніж на отриманні переваг для нашої економіки та фінансової системи, наслідки для вітчизняної банківської системи можуть бути доволі важкими. Тому під час переговорів щодо вступу до СОТ потрібно передусім добиватися таких умов, за яких українські банки матимуть певний час на адаптацію до європейських стандартів ведення бізнесу. Для прикладу, Китай при вступі обумовив, що п'ять років на його території не можна буде створювати філії іноземних банків, у понад 100 країнах-членах і досі діють обмеження на доступ іноземного капіталу в банківську систему.

Важливим питанням у цій сфері є відміна заборони на створення в Україні філій іноземних банків. Зауважимо основні можливі негативні наслідки цього рішення:

— ускладнення нагляду за такими установами;

— спроможність іноземних банків запропонувати дешевші кредитні ресурси створить тиск на слабкішу українську банківську систему;

— окремі банки на певному етапі своєї діяльності можуть надавати перевагу задоволенню інтересів країни походження капіталу;

— підвищення ймовірності відпливу вітчизняного капіталу в зарубіжні країни;

— підвищення вразливості фінансового сектору країни до світових фінансових криз.

Рішення про дозвіл на відкриття філій іноземних банків на території України, поряд із можливими негативними наслідками, має і потенційні позитивні моменти, на які не можна не вказати. До них належать:

— залучення в економіку України закордонних інвестиційних ресурсів через філії іноземних банків;

— запровадження в Україні новітніх банківських послуг і технологій, які нині застосовуються провідними банками світу;

— підвищення конкуренції у сфері надання банківських послуг в Україні, що, в свою чергу, змусить вітчизняні банки підвищити якість обслуговування та знизити кредитні ставки [2].

Проте за результатами досліджен-

ня Світового банку, проведеного в 2002 році, іноземні банки не докладають зусиль щодо впровадження нових банківських продуктів і послуг, не прагнуть встановлювати нижчі процентні ставки за кредитами порівняно з банками-резидентами. При цьому вони отримують контроль над фінансовими потоками та платоспроможністю банківської системи, в яку інтегруються [3, с. 172—173].

Дослідивши сучасний стан залучення іноземних банків до участі у функціонуванні банківської системи, зазначимо:

— частка банків з участю іноземного капіталу в Україні становить лише 12%;

— частка банків зі стопроцентним іноземним капіталом — 4.8 %;

— частка іноземного капіталу у формуванні сукупного статутного капіталу банківської системи України — трохи більше 10.5%.

За останні п'ять років наведені показники істотно не змінилися, хоча й намітилася тенденція до збільшення участі іноземного капіталу та банків у вітчизняній банківській системі. Цей період умовно можна розділити на два етапи:

1) початок 2001 — кінець 2004 р.;

2) перша половина 2005 року.

На першому етапі участь закордонних банків у функціонуванні банківської системи України хоч і не набагато, але зменшувалася. На другому ж — вона трохи збільшилась, як за кількісним (кількість банків зі стопроцентною та частковою участю іноземних банків), так і за якісними показниками (частка іноземної участі у формуванні сукупного капіталу банківської системи).

Така статистика свідчить про зростання (хоч і незначне) зацікавленості закордонних інвесторів в участі у банківській системі України, що, швидше за все, пов'язано зі зміною в країні влади та пріоритетів зовнішньої політики. Однак у нинішніх умовах українські банки не відчувають повною мірою конкуренції з боку європейських установ.

Важливим з точки зору перспектив розвитку вітчизняної банківської системи є досвід наших найближчих західних сусідів, наприклад, Польщі. Ще на підготовчому етапі її вступу до ЄС, на початку 2002 року, іноземні інвестори безпосередньо контролювали 17 акціонерних товариств зі стопроцентною часткою іноземного капіталу, там діяло 45 банків із переважною часткою іноземного капіталу, 20 — з більшою часткою, 2 філії закордонних банків та опосередко-

вано — 9 банків. Частка цих банків в активах усієї польської банківської системи становила 79,2%. Зазначені банки нагромадили 63,8% депозитів нефінансового сектору та надали 72,2% кредитів.

Варто також зазначити зміни у структурі власності банків унаслідок того, що іноземні інвестори перебрали на себе контроль над ними. Державна скарбниця прямо або опосередковано контролювала лише 7 із 70 діючих на той час банків (у 1993 році державний капітал переважав у 29 із 87 банків) [4, с. 67].

Можна припустити, що при подальшому збереженні існуючого в Україні політичного курсу на інтеграцію в Європейське співтовариство участь іноземних банків у формуванні банківської системи зростатиме. Відповідно українські банки будуть змушені конкурувати з ними за обслуговування клієнтів, а значить, і за прибутки, сума яких із часом зменшуватиметься з огляду на необхідність зниження операційної маржі для отримання конкурентних переваг у боротьбі за клієнтів.

Чи здатні українські банки на сучасному етапі розвитку конкурувати з європейськими установами? У європейських банків вищі стандарти послуг, значно більше дешевих ресурсів (ставки за валютними депозитами в Україні становлять до 10%, у Європі — 2—3,5%, у тій же Польщі — 3—5% річних), суттєво вища капіталізація.

Стосовно ставок за депозитами, то вони в Україні однозначно мають знизитися: це не нормальне явище, коли в економічно розвинутій державі вигідніше класти гроші на депозит у банк, ніж займатися підприємницькою діяльністю. Основне завдання депозитних вкладень — перенесення вартості грошей у часі, а не отримання доходу. Тобто ставка за депозитом теоретично не повинна перевищувати рівень інфляції в країні. Як у такому випадку ставка за депозитом у доларах США може становити 10, а в деяких банках — 12% річних?

Зважаючи на дорожнечу ресурсів на внутрішньому ринку, шляхом до залучення дешевших коштів для банків є емісія єврооблігацій. Тобто цінних паперів, які розповсюджуватимуться за межами України, — на території ЄС. Попит на такі цінні папери може забезпечити висока — за європейськими стандартами — ставка доходу. Аби зменшити ризик для покупців цінних паперів, андерайтером єврооблігацій можуть виступати один або декілька європейських банків.

Важливою в сучасних умовах є проблема підвищення капіталізації банків. Чи

мало науковців вважають її основним фактором підвищення конкурентоспроможності суб'єктів фінансового ринку та економіки. У 2004 році за підсумками міжбанківської конференції визначено 5 основних шляхів підвищення капіталізації банків України:

- 1) збільшення капіталу за рахунок прибутку;
- 2) залучення капіталів ринку;
- 3) зниження витрат обігу;
- 4) зменшення обсягів ризикових активів;
- 5) прийняття законодавчого рішення про податкові канікули [5, с. 20].

На жаль, ні застосування кожного із цих методів окремо, ні всього комплексу загалом неспроможне за кілька років підвищити капіталізацію українських банків до світового рівня. Тому застосовуючи їх, потрібно одночасно шукати інші шляхи для підвищення конкурентоспроможності українських банків. Одним із них може бути застосування нових банківських послуг. Якщо нині у світі надається понад 300 різних банківських послуг, то в Україні, навіть у великому банку — 100—120. Мало того, українським банкам, якщо вже вони мусять конкурувати з європейськими установами, потрібно не просто переймати їх досвід, а розробляти нові, інноваційні фінансові послуги, які ефективно працюватимуть саме в українських умовах і в майбутньому нададуть їм потенційні переваги перед закордонними банками.

Ще одним фактором, який істотно знижує конкурентоспроможність української банківської системи, — наявні перекося у структурі доходів українських банків: 68—70% із них отримано від кредитної діяльності, 25% — від комісійної, 5,3% — від торговельної [5, с. 19]. Таку структуру необхідно змінити на користь комісійних і торговельних операцій.

За існуючого стану речей напрошується однозначний висновок: за рівних умов діяльності (а інтегруючись у ЄС, ми будемо зобов'язані їх створити) українські банки суттєво програють у конкурентоспроможності закордонним установам. Тому слід негайно розробляти систему дієвих заходів, які зможуть у стислі строки значно підвищити конкурентоспроможність банківської системи України.

ШЛЯХИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Дослідивши реалії сучасного стану вітчизняної банківської системи, можна виділити такі шляхи її ор-

ганізаційного розвитку:

1. Створення в країні ланки комерційних спеціалізованих банківських установ.

В Україні практично не застосовувалися механізми створення спеціалізованих банків, які успішно існують у банківських системах європейських країн. Оскільки йде процес “вимивання” регіональних банків шляхом поглинання їх всеукраїнськими, відбувається перерозподіл сфер впливу між великими банками, є об'єктивна потреба структурування банківської системи України [6, с. 7].

Для створення спеціалізованих банків потрібно вдосконалити законодавчу та нормативну базу здійснення банківської діяльності. Розробляючи законодавчі акти щодо функціонування спеціалізованих банків, потрібно виходити із тези, що “створення спеціалізованих банків в Україні посилить банківську систему, зробить її діяльність ефективнішою, а не менш стійкою до фінансових криз”.

2. Посилення регіональної складової розвитку банківської системи.

Досвід і статистика свідчать: чим краще розвинута банківська система в регіоні, тим інтенсивніше там розвивається підприємництво. Відповідно й стимулюються економічні процеси, що в подальшому веде до поліпшення рівня життя населення.

Переважає більшість діючих на 01.01.2005 р. банків — юридичних осіб зареєстрована у м. Києві — 89 із 160 (55,62% від загальної кількості), 41 банк — у східних областях України (25,62%). На решті території країни у західних, південних, північних та центральних областях (без м. Києва) — зареєстровано лише 30 банків (18,76%), причому в 11 областях на початок року не було жодного банку — юридичної особи*. Варто зазначити, що саме ці регіони (за винятком Київської області) здебільшого є депресивними. Відтак депресивні області не підтримуються банківською системою, а саме підтримка економічних процесів (особливо у слабозрозумітих регіонах) має бути її основною функцією.

Аналогічна ситуація і з розміщенням банківських активів: майже половина з них — 48,65% загальною вартістю понад 68 млрд. грн. — знаходиться в м. Києві. Такі диспропорції не можуть не позначитись і на кількості, якості та ціні послуг на банківські продукти в окремих регіонах. Однак, попри таку концентрацію банків — юридичних осіб у м. Києві, сукупні прибутки, отри-

* Дані журналу “Вісник Національного банку України”, № 3 за 2005 рік.

мані ними, навіть нижчі, ніж у банків Донецької та Харківської областей. Це свідчить про перенасиченість столиці України банківськими установами та низький рівень прибутковості на його фінансовому ринку. Дохідність активів банків у м. Києві становить 0.18%, тоді як у Донецькій області — 1.83%, а Херсонській — 5.12%.

Зважаючи на це, Національному банку потрібно стимулювати розвиток регіональних банків, які у подальшому стануть фінансовою основою розвитку економіки регіонів та зможуть, за наявності конкуренції з боку зарубіжних банків, зберегти клієнтів завдяки індивідуальному підходу до них, особистим зв'язкам та значному досвіду співпраці.

3. Створення державних і комунальних спеціалізованих банків.

Подібний досвід в Україні вже є — за участю державного капіталу було створено Український банк реконструкції та розвитку. Наступним кроком має стати створення на місцевому рівні (у західних прикордонних областях) Банку розвитку транскордонного співробітництва. Це дасть змогу:

- підвищити привабливість фінансування програм із розвитку транскордонного співробітництва (зокрема щодо розвитку прикордонної інфраструктури) шляхом підвищення контролю за коштами, виділеними європейськими і вітчизняними установами на розвиток транскордонної співпраці, та зменшення витрат на проведення фінансових операцій (банк має здійснювати фінансові операції з обслуговування транскордонних взаємовідносин за ставкою, нижчою ніж в інших установах);

- отримати джерело постійного фінансування та кредитування прикордонних проектів за відносно невисокими процентними ставками [7, с. 9—10].

4. Створення фінансово-інноваційних груп за участю банківських установ.

Участь у таких утвореннях дасть банкам змогу отримати постійних і надійних клієнтів, оскільки програми співпраці мають плануватися на кілька років, з огляду на цикл створення та впровадження інновації, а надійності можна досягнути за рахунок доступу та постійного контролю банку за реалізацією проекту.

До фінансово-інноваційної групи, крім банку, мають входити науково-дослідний інститут або навчальний заклад III-IV рівня акредитації та підприємство, яке впроваджуватиме інноваційну розробку.

Для створення фінансово-інноваційних груп потрібне сприяння (про-

текція) регіональних органів влади та введення певних економічних стимулів — певних пільг в оподаткуванні інноваційної діяльності для кожного члена фінансово-інноваційної групи.

Важливим як із точки зору участі у фінансово-інноваційних схемах, так і просто як фактор активізації інвестиційних процесів у регіоні, є створення **регіональних інвестиційних банків**. Їх особливістю має стати участь у заснуванні органів місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, можна зробити такі висновки:

- зважаючи на євроінтеграційний курс України, наш фінансовий ринок у майбутньому очікують значні зміни, які проявлятимуться передусім у розширенні присутності закордонних фінансових установ. Це змусить українські фінансові установи, передусім банки, вступати у жорстку конкурентну боротьбу;

- у нинішньому своєму стані українські банківські установи мають низький (за європейськими мірками) рівень конкурентоспроможності, що зумовлено групою об'єктивних і суб'єктивних факторів. З огляду на це потрібно якнайшвидше розробити і впровадити комплекс заходів щодо підвищення конкурентоспроможності банківської системи України. Інакше зарубіжні установи або поглинуть українські банки, або усунуть їх з ринку;

- важливими заходами щодо підвищення конкурентоспроможності банківської системи України є: створення у країні ланки комерційних спеціалізованих банківських установ, посилення регіональної складової розвитку банківської системи, створення державних і комунальних спеціалізованих банків, започаткування фінансово-ін-

новаційних груп за участю банківських установ.

Література

1. Бурак П.Ю., Альошина Л.Є. *Конкурентні стратегії банків в умовах фінансової глобалізації / Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Малі та середнє банківництво в умовах становлення ринкової системи в Україні. (Збірник наукових праць).* — Львів: НАН України. Інститут регіональних досліджень 2004. — Вип. 6 (L). — С. 58—66.

2. Вступ України до Світової організації торгівлі та розширення Європейського співтовариства — наслідки для банківської системи. — К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2003. — 61 с.

3. А.И. Полищук. *Кредитная система: опыт, новые явления, прогнозы и перспективы.* — М.: Финансы и статистика, 2005. — 216 с.

4. Польща. *Твій діловий партнер. За ред. Барбари Дурки.* — Варшава, 2002. — 149 с.

5. Патрікац Л., Крохмалюк Д. *Ялтинська міжбанківська конференція: запитань більше, ніж відповідей // Вісник Національного банку України.* — 2004. — № 6. — С. 12—20.

6. Кіреєв О.І., Набок Р.М. *Розвиток банківської системи України. Місце та роль малих і середніх банків / Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Малі та середнє банківництво в умовах становлення ринкової системи в Україні. (Збірник наукових праць).* — Львів: НАН України. Інститут регіональних досліджень, 2004. — Вип. 6 (L). — С. 4—13.

7. Долишній М.І., Другов О.О. *Проблеми та перспективи підтримки банками економіки регіонів // Економіка України.* — 2005. — № 9. — С. 4—14.

8. *Основні показники діяльності банків України на 1 липня 2005 року // Вісник Національного банку України.* — 2005. — № 8. — С. 25.

Останні барви осені. Фото Л. Мілевського.

Дослідження/

Роль іноземного капіталу в банківському секторі країни

Володимир Міщенко

Директор Центру наукових досліджень Національного банку України. Доктор економічних наук, професор

Руслан Набок

Головний спеціаліст відділу досліджень фінансово-банківської системи Центру наукових досліджень Національного банку України

У дослідженні вивчаються наслідки відкриття фінансових ринків для роботи іноземного банківського капіталу. Показана динаміка перетворень банківської системи, які відбувалися у країнах Центральної та Східної Європи. Їх досвід, вважають автори статті, необхідно враховувати при побудові стійкої, прозорої та конкурентоспроможної банківської системи України.

Концентрація національного багатства та заощаджень — характерна риса розвитку економіки окремих найбагатших за рівнем життя населення та рівнем промислового розвитку країн. Концентрація капіталу і пошук шляхів його примноження та збереження від інфляції були основними факторами, які підштовхнули процеси глобалізації, розширення присутності іноземних банківських установ у країнах з перехідною економікою (яскравим прикладом є країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ)). Ці процеси (особливо глобалізації) знаходять свій прояв у тенденції прискорення лібералізації доступу на фінансові ринки, що є обов'язковою умовою членства в багатьох міжнародних організаціях.

Таким чином, за останні півтора десятиріччя значно інтенсифікувався процес виходу іноземних банків на ринки країн, економіка яких формується. В результаті частка активів іноземних банків у загальних активах банків країн Латинської Америки зросла з 10.2% на кінець 1994 року до 24.2% на кінець 1999 року, країн Азії — відповідно з 6.7% до 10.9%. Проте найстрімкішим цей процес був у країнах Центральної та Східної Європи, де на кінець 1994 року іноземним банкам належало 9.9%

активів банків, наприкінці 1999 року — вже 44%, а на ту ж дату 2001 року цей показник наблизився до 70% (див. таблицю 1).

Структура власників банків у країнах Центральної та Східної Європи на початок 2001 року відображена в таблиці 2.

Найактивнішими банками-інвесторами у країнах Центральної і Східної Європи є Банк КВС (Бельгія), Банк Erste (Австрія) і Група НВВ (Німеччина), Intesa (Італія) та інші (див. таблицю 3).

ЧОМУ Ж БАНКИ РОЗШИРЮЮТЬ СВОЮ ДІЯЛЬНІСТЬ ЗА КОРДОН?

В економічно розвинутих країнах причини розширення діяльності банків за кордон пояснюють необхідністю захисного розширення (defensive expansion hypothesis) [7]. Відповідно до цієї теорії багатонаціональні банки просто ідуть за своїми клієнтами, які мають свій бізнес за кордоном. З іншого боку, це вигідно для клієнтів, що заощаджують на витратах у разі зміни банку. Кредитні інститути, які йдуть за своїми клієнтами, на першому етапі повинні розуміти, що їх активність буде обмежена цими клієнтами.

Таблиця 1. Банки у розрізі власників у країнах Центральної та Східної Європи, 2002

Країна	Місцевих банків	Іноземних банків	Філій іноземних банків	Банки з іноземною участю*	Усього банків
Чехія	5	17	9	6	37
Угорщина	7	26	0	0	33
Польща	11	44	1	3	59
Словаччина	3	13	2	0	18
Словенія	11	5	1	3	20

* Іноземна участь від 5 до 50%.

Джерело: [8].

Таблиця 2. Структура власності банків як частка у капіталі у країнах Центральної та Східної Європи, 2000

Країна	Державна власність	Інші місцеві власники	Всього у місцевій власності	Зарубіжна власність	Відсотки
					Власність холдингів
Чехія	23.6	21.9	45.5	54.5	
Угорщина	19.3	13.1	32.4	67.6	
Польща	14.9	17.4	32.3	56.6	11.1
Словаччина	50.9	21.0	71.9	28.1	
Словенія	36.8	51.2	88.0	12.0	

Джерело: Європейський центральний банк, 2001.

Таблиця 3. Ринкова частка відділень іноземних банків у країнах Центральної та Східної Європи*, 2001

Іноземні банки	Відсотки							
	Угорщина	Чехія	Словаччина	Польща	Словенія	Хорватія	Болгарія	Румунія
KBC	7	15		3	15			
Bayerische Landesbank	9	0.2				0.1		
Intesa	8		18			14		
HVB Group	6	5	4	7	3	6	7	2
Raiffeisen	5	1	9	1	2	7	4	4
GE Capital	3	3		0.6				
Citibank	3	3	3	6				3
Erste Bank	3	16	15			7		
Societe Generale		9	0.4		9		5	8
UniCredito			2	8		27	19	0.5

* Частки ринку банків, визначені за відношенням частки власності до суми балансу.

Джерело: BankScore.

ми. Але згодом вони можуть (або будуть вимушені) створити так званий плацдарм (beachhead) і спробувати залучити нових клієнтів або увійти в інші ринкові сегменти у приймаючій країні.

Наведена вище гіпотеза не єдина. Банк, як і будь-яка фірма, шукає для себе вигіднішого регуляторного режиму (теорія впливу регуляторного режиму) та ринків з меншою конкуренцією, ніж у своїй країні (теорія ускладнення внутрішнього ринку). Отже, банки виходять на ненасичені, менш розвинуті і менш ефективні ринки для того, щоб реалізувати свої конкурентні переваги: якісніші послуги, більший розмір капіталу, краще управління ризиками тощо [2].

Останнім часом з'явилися нові аргументи на користь участі іноземних банків у розбудові банківського сектору в країнах із перехідною економікою, що пояснюється новими тенденціями розвитку банківської сфери. Одна з них — поява кількох величезних транснаціональних банків (після фінансових криз дев'яностих років ХХ ст., які не зупинили всебічної глобалізації світової економіки, в тому числі й у банківському секторі), що домінують на міжнародному ринку банківських послуг та мають істотні конкурентні переваги. Регіональні банки у країнах, що розвиваються, як правило, не мають ресурсів, достатніх для створення конкурентоспроможних мереж за межами своїх країн, і не спроможні надавати своїм клієнтам певні види послуг міжнародного характеру та рівня. Тому вони змушені створювати альянси з транснаціональними банками.

Іншою важливою тенденцією є розвиток місцевих ринків капіталу (часто на тлі реформування національних систем

пенсійного забезпечення). Слід зазначити, що процеси поширення впливу іноземних банків мають важливе значення для розвитку регіональних ринків і є конче необхідними для засвоєння іноземного досвіду. Передача такого досвіду забезпечується переважно шляхом відкриття іноземними фінансовими організаціями своїх представництв, дочірніх компаній, створення спільних підприємств тощо. Не можна не відзначити, що глобальна фінансова система сприяє поступовому поширенню передового досвіду, а також стандартизації на його основі головних аспектів банківської діяльності. Необхідність дотримуватися міжнародних стандартів спонукає банки запозичувати методи роботи транснаціональних банків та іноземний досвід, що потребує встановлення тісного зв'язку з ними.

Нарешті, збільшення прямих іноземних інвестицій в акціонерний капітал регіональних банків пов'язане з реструктуризацією, а часто й приватизацією національних банківських систем унаслідок переходу багатьох країн до ринкової моделі господарювання, знецінення активів банків після фінансових криз, а також необхідністю запровадження сучасних моделей менеджменту і механізмів регулювання. Отже, іноземні банки відіграють надзвичайно важливу роль у приватизації, рекапіталізації та модернізації банківського сектору.

Питання ефективності діяльності іноземних банків на національних банківських ринках

Статистичний матеріал, доступний для порівняння прибутковості зарубіжних і місцевих банків у країнах Центральної та Східної Європи, відносно невеликий, оскільки зарубіжні банки ввійшли на національні фінансові ринки лише у другій половині 1990-х. Протягом цього періоду чимало місцевих банків у результаті приватизації перейшли в зарубіжну власність. Звичайно, позитивні зміни в їхній прибутковості дали про себе знати трохи згодом. У відносно більш однорідному періоді (між 1998 і 2002 роками) значення прибутковості акціонерного капіталу (ROE) істотно вище для зарубіжних банків, ніж для вітчизняних. Це особливо простежувалося у Чехії та Словаччині. Кардинально інша ситуація склалася у Словенії, де значення ROE для місцевих банків було більшим, ніж для зарубіжних. В Угорщині та Польщі іноземні і місцеві бан-

Таблиця 4. Динаміка ROE банків країн Центральної та Східної Європи

Країна \ Рік	Відсотки				
	1998	1999	2000	2001	2002
Угорщина					
Іноземні банки	7.7	-0.2	10.8	16.9	18.1
Вітчизняні банки	-96.2	17.8	18.9	20.2	1.7
Польща					
Іноземні банки	18.2	11.1	15.1	9.9	4.6
Вітчизняні банки	5.4	13.1	10.3	21.1	8.1
Чехія					
Іноземні банки	10.6	10.1	18.0	16.9	28.9
Вітчизняні банки	-12.8	-16.3	2.4	10.8	-1.8
Словаччина					
Іноземні банки	52.68	31.25	56.42	30.97	31.9
Вітчизняні банки	-33.43	-79.41	-5.21	-6.14	0.93
Словенія					
Іноземні банки	6.7	-0.8	1.5	-39.5	5.1
Вітчизняні банки	11.5	8.4	13.2	12.9	14.9

Джерело: [8]

ки з перемінним успіхом змагаються у досягненні більших значень ROE (див. таблицю 4).

Як видно з таблиці 4, іноземні банки, як правило, ведуть свій бізнес ефективніше, ніж місцеві. На такий стан речей позитивно впливають продуманіші підходи іноземних кредитних установ до управління витратами та контролю. Водночас місцеві банки здебільшого нехтують удосконаленням управління своїми витратами (виняток — Словенія). Саме завдяки ефективності управління активами, витратами, ризиками іноземні банки, на нашу думку, зайняли провідне місце в економіках країн Центральної і Східної Європи (див. таблицю 5).

Банки, які виходять на зарубіжний фінансовий ринок, добре забезпечені капіталом своїх материнських компаній. Одним з елементів стратегічної лінії їх поведінки за кордоном є достатнє забезпечення фондів, яке б давало змогу не лише виконувати нормативні вимоги до капіталу, а й гарантувати зростання банку взагалі. Розглядаючи прибутковість і адекватність капіталу банків країн ЦСЄ, слід відзначити певні розбіжності у їх становленні. Так, у Чехії зарубіжні банки мали істотно вищий рівень капіталізації між 1995 і 1999 роками. Проте ситуація змінилася у 2000—2002 роках: адекватність капіталу місцевих банків стабілізувалася та мала більше значення, ніж в іноземних банків. У Словаччині (банківський сектор якої перебував на стадії перетворення) місцеві банки мали негативне значення адекватності капіталу протягом 1998—1999 років. Така тенденція тривала аж до 2000 року, поки не закінчився процес трансформації банківської системи. У Словенії у 1998—1999 роках зарубіжні банки були істотно краще капіталізовані, ніж місцеві. Такі ж тенденції мали місце і в Угорщині (див. таблицю 6).

На наш погляд, особливо цінним для України є досвід країн Центральної та Східної Європи, результати етапів, пройдених їх банківськими системами та особливості діяльності іноземних банків. Тому детальніше зупи-

Таблиця 6. Прибутковість і адекватність капіталу банків країн Центральної та Східної Європи, 2002

Країна	Прибутковість капіталу, %		Адекватність капіталу, %	
	Вітчизняні банки	Іноземні банки	Вітчизняні банки	Іноземні банки
Чехія	-1.8	28.9	14.9	14.1
Угорщина	1.7	18.1	12.1	13.0
Польща	8.1	4.6	11.5	14.9
Словаччина	0.9	31.9	24.4	21.1
Словенія	14.9	5.1	12.1	11.2

Джерело: [8]

нимосся на побудові банківської системи у зазначених країнах.

Угорщина

Банківський сектор Угорщини відкритий для іноземних банків з початку 1980-х років, коли їм було дозволено відкривати свої філії у Будапешті. В результаті з другої половини 1990-х років кількість банків з іноземним капіталом почала стрімко зростати, що певною мірою було пов'язано з процесом приватизації. Іноземні банки стали чисельно переважати вже у 1993 році, але обсяг їхніх активів перевищив загальний обсяг активів місцевих банків тільки у 1998 році. Так, якщо частка філій іноземних банків на ринку Угорщини у 1993 році становила лише 22%, то у 2000 році — 71% сумарних банківських активів (а якщо взяти до уваги також обсяги транскордонного кредитування, то цей показник буде ще більшим — 78%) та 63% залучених депозитів належало іноземним банкам. На початку 1990-х років 60% кредитів мали зовнішнє джерело, тобто надавалися іноземними банками. Цей показник знижувався упродовж наступних років, що було викликано зростанням кредитування місцевими банками, але ніколи не був нижчим 42%.

Треба зазначити, що обсяги транскордонного кредитування знижувалися упродовж першої половини 1990-х років (1993—1996 рр.), однак у другій половині вони почали знову зростати¹. Із 1996 року, коли економічна та політична ситуація в країні стабілізувалася, іноземні банки стали нарощувати обсяги інвестування в економіку

Угорщини.

У першій половині 1999 року темпи зростання обсягів кредитування іноземними банками призупинилися у зв'язку з фінансовою кризою в Росії, однак і за цих умов вони були більшими від темпів зростання обсягів кредитування місцевими банками (див. графік 1). Обсяги кредитів іноземних банків в іноземній валюті знизилися на 14%, тоді як вимоги іноземних банків у місцевій валюті зросли на 17%.

Упродовж останніх років частка угорських банків та державного сектору в загальному обсязі кредитів іноземних банків знижується, а частка небанківського приватного сектору зростає — у 2000 році вона становила близько 34% (див. графік 2).

Чехія

Із 1998 року в Чехії почався процес приватизації потужних банків іноземними інвесторами. У такий спосіб відбувався процес консолідації банківського капіталу, що характеризувався зменшенням загальної кількості банків. Але треба зазначити, що даний процес лише частково був результатом приватизації державних банків. Причиною цього також були економічний спад і жорсткі кредитні обмеження, запроваджені після валютної кризи 1997 року.

Нестабільне економічне становище та, як наслідок, запроваджена Національним банком Чехії у 1997 році рестрикційна монетарна політика призвели до того, що кредитування приватного сектора почало зменшуватися. За часів рецесії 1998—1999 років, а також у 2000 році сукупні активи місцевих банків знижувалися, тоді як сукупні активи іноземних банків різко збільшувалися. Цього зростання вистачило для того, щоб переламати спадний тренд сукупних банківських активів. У період із 1998 по 2000 рік зростання обсягів кредитування філіями іноземних банків зросло на 8 млрд. доларів, тоді як обся-

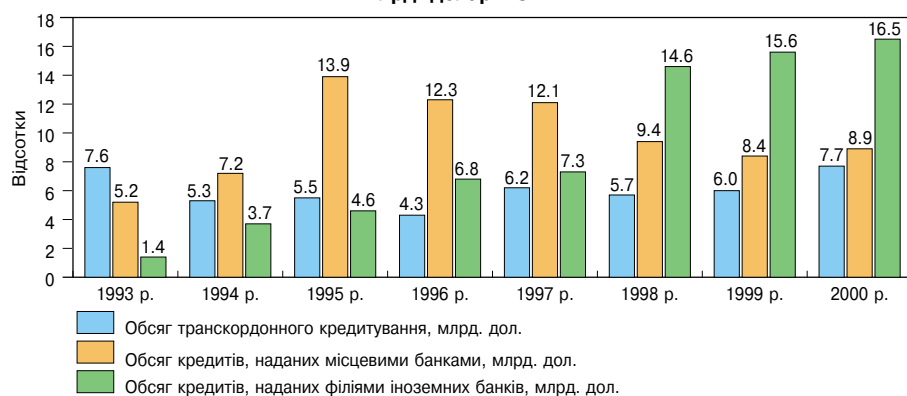
¹ У 2000 році обсяг транскордонного кредитування становив 17% від ВВП. Це досить високий показник, якщо зважити на те, що обсяг кредитування місцевими банками становив у 2000 році 15% від ВВП.

Таблиця 5. Показники активності банків у країнах Центральної та Східної Європи, 2002

					Відсотки
Показник	Активи, до ВВП	Активи іноземних банків, до ВВП	Кредити, до ВВП	Кредити іноземних банків, до ВВП	Активи іноземних банків, до всіх активів
Країна					
Чехія	110.0	94.4	32.9	29.1	85.8
Угорщина	54.0	49	26.5	23.5	90.7
Польща	57.3	40.7	22.1	16.6	70.9
Словаччина	94.5	90.3	30.8	29.6	95.6
Словенія	79.8	14.6	37.2	7.3	16.9

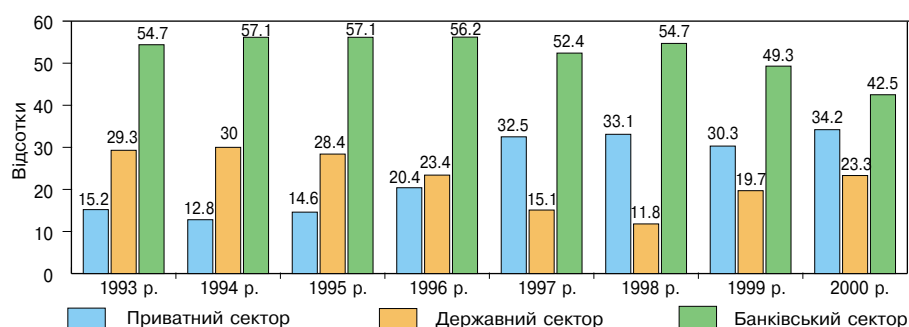
Джерело: [8].

Графік 1. Обсяги банківського кредитування економіки Угорщини у 1993–2000 рр., млрд. доларів США

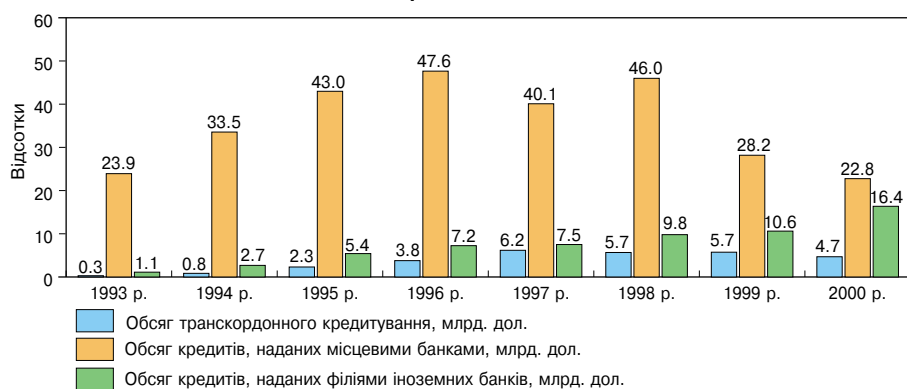
Джерело: BankScore; розрахунки Центру наукових досліджень НБУ.

Графік 2. Секторальний розподіл кредитів, наданих іноземними банками в Угорщині у 1993–2000 рр.

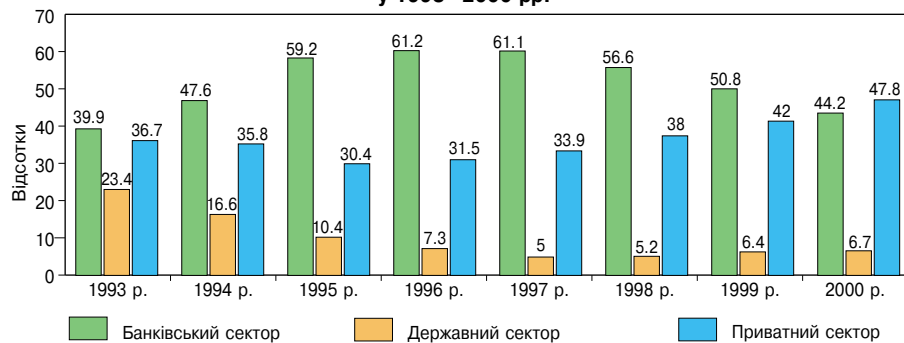
Джерело: BIS consolidated international banking statistics; розрахунки Центру наукових досліджень НБУ.

Графік 3. Обсяги банківського кредитування економіки Чехії у 1993–2000 рр., млрд. дол. США

Джерело: BankScore; розрахунки Центру наукових досліджень НБУ.

Графік 4. Секторальний розподіл кредитів, наданих іноземними банками в Чехії у 1993–2000 рр.

Джерело: BIS consolidated international banking statistics; розрахунки Центру наукових досліджень НБУ.

ги кредитування місцевими банками та обсяги транскордонного кредитування знизилися відповідно на 17.3 млрд. доларів та 1.5 млрд. доларів (див. графік 3).

Зауважимо, крім того, до цього необхідно відмітити зростання обсягів кредитування філіями іноземних банків у 1998–1999 роках (+172%) у чеських кронах, тоді як обсяг транскордонного кредитування та кредитів філіями в іноземній валюті зменшилися на 10%. Слід сказати, що порівняно з Польщею та Угорщиною транскордонне кредитування для Чехії відігравало меншу роль, особливо на початку перехідного періоду.

На початку 2000 року частка активів іноземних банків у загальній сумі банківських активів становила 41% (у 1993 році — 4%), а після продажу у 2000 році банків Ceska Sporitelna та Investicni a Postovni Banka та у червні 2001 року — Komerčni Banka французькому Societe Generale, цей показник сягнув 95%. Зростання частки філій іноземних банків на ринку депозитів відбувається дещо нижчими темпами: з 3% у 1993 до 34% у 2000 році.

У 2000 році 44.2% загальної суми іноземних кредитів становили міжбанківські кредити, 47.8% — кредити приватному сектору і тільки 6.7% — державному сектору (див. графік 4).

Отже, валютна криза 1997 року та економічна рецесія 1997–1999 років у Чехії створили сприятливі умови для зовнішньої експансії іноземних банків, яким вдалося збільшити свою частку як на ринку депозитів, так і на ринку кредитів. Зростання обсягів кредитування філіями іноземних банків у Чехії навіть частково зрівноважило падіння обсягів кредитування місцевими банками під час рецесії.

Польща

Процес консолідації банківського капіталу у Польщі розпочався з 1996 року, а збільшення загальної кількості банків відбувалося головним чином за рахунок появи філій іноземних банків. Але все ж об'єднання місцевих банків проходило швидшими темпами, ніж збільшення кількості іноземних банків, в результаті чого загальна кількість банків протягом 2000 року зменшувалася. У 2000 році кількість філій іноземних банків уперше чисельно перевищила кількість місцевих банків, хоча загальна сума активів перших і других була приблизно однаковою. Однак це зовсім не применшує важливості кредитування філіями іноземних банків економіки Польщі, обсяги якого почали швидко

зростати з другої половини 1996 року. У 2000 році 50% від загального обсягу наданих кредитів та 45% загального обсягу залучених депозитів належало філіям іноземних банків². А якщо взяти до уваги також обсяги транскордонного кредитування, то на початку 1990-х років 42%, а у 2000 році — 54% кредитів мали зовнішнє джерело (див. графіки 5, 6).

Навіть під час російського дефолту 1998 року у Польщі не спостерігалось зменшення обсягів кредитування іноземними банками. У 2000 році частка кредитів філій іноземних банків становила 19% від ВВП, а місцевих банків — 20% від ВВП.

ІНОЗЕМНІ БАНКИ: ЕКСПАНСІЯ НА НОВІ РИНКИ

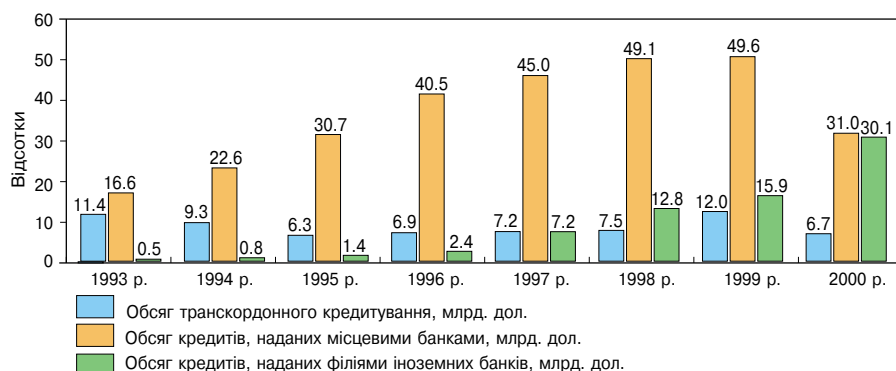
Отже, у деяких країнах ЦСЄ обсяги кредитування іноземних банків зазнавали тимчасового коливання через несприятливий стан економіки. Зовнішнім шоком для окремих із них був російський дефолт 1998 року. Найбільш негативних наслідків від кризи зазнала Естонія, де спостерігалися від'ємний темп економічного зростання, різке падіння цін на акції у 1997—1999 роках, навіть зменшення кількості банків. Однак іноземні банки отримали можливість розширити тут свою присутність — низькі ціни на акції зробили естонські банки привабливими для поглинання (два банки були придбані шведськими стратегічними інвесторами). Угорщина, Польща, Словенія зазнали негативного впливу російської кризи меншою мірою. Незважаючи на обставини, обсяги кредитів іноземних філій у місцевій валюті цих країн зростали.

На стабільність процесу кредитування впливають не тільки зовнішні фактори, а й певні циклічні прояви у розвитку національної економіки. Під час несприятливої економічної ситуації у країнах ЦСЄ іноземні банки продовжували постійно нарощувати свою присутність. Їхні філії мали і мають сьогодні в середньому вищий прибуток на власний капітал, нижчий показник відношення витрат до прибутку та меншу частку проблемних кредитів у своїх портфелях, ніж місцеві банки.

Отже, потенційно негативні моменти, спричинені проникненням іноземних банків, залежать від загальної стабільності банківської системи приймаючої країни. Західні банки мають низку переваг порівняно, наприклад, із російськими. У першу чергу — нижчі

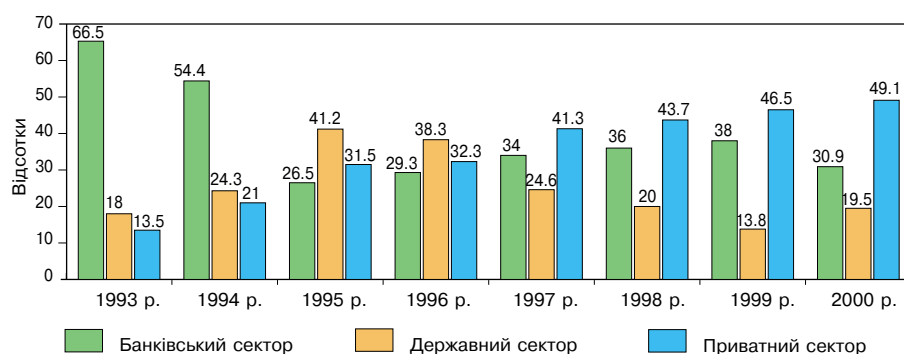
² На початку 1990-х років частка іноземних банків на ринку банківських послуг Польщі не перевищувала 5%.

Графік 5. Обсяги банківського кредитування економіки Польщі у 1993—2000 рр., млрд. дол. США

Джерело: BankScore; розрахунки Центру наукових досліджень НБУ.

Графік 6. Секторальний розподіл кредитів, наданих іноземними банками в Польщі у 1993—2000 рр.

Джерело: BIS consolidated international banking statistics; розрахунки Центру наукових досліджень НБУ.

відсоткові ставки завдяки стабільності західних економік (для порівняння — у США підприємства отримують комерційний кредит під 8—9% річних, пільговий — під 4—5%).

Досвід країн ЦСЄ показав, що не існує чіткої залежності між негативними процесами в економіці країни та зменшенням обсягів кредитування іноземними банками — тимчасові скорочення транскордонного кредитування в Естонії, Угорщині та Чехії заміщувалися зростанням обсягів кредитування через філії. Іноземні філії розширювали свою діяльність під час економічних криз як шляхом поглинання місцевих банків, так і завдяки збільшенню обсягів операцій.

Банки, які прийшли у країни, де ринок іще формується, виявилися гнучкішими з точки зору зменшення витрат та успішними стосовно підвищення прибутковості. Посилення конкуренції після входження іноземних банків викликало зниження прибутковості місцевих банків, що спонукало їх до скорочення загальних витрат.

Стратегія діяльності іноземних банків у новому регіоні визначалася насамперед причинами, які спонукали їх до завоювання цього ринку.

1. Чимало банків виходять на іноземні ринки лише тому, що там розгорнули свою діяльність їхні традиційні клієнти, з якими у країнах походження налагоджені тісні стосунки. Так, за своїми клієнтами звичайно ідуть японські й корейські банки, причому внутрішнім ринком країни перебування вони майже не цікавляться, а з регіональними банками співпрацюють мало. Наприклад, на Філіппінах японські, корейські і тайландські банки фактично не обслуговують місцеві підприємства і транснаціональні корпорації, надаючи послуги кільком компаніям із країн свого походження. Отже, їхній вплив на господарство країни перебування є мінімальним.

2. Інші банки, такі, наприклад, як АБН-Амро і Дойчебанк, почали відкривати представництва в інших країнах не тільки в інтересах обслуговування своїх найбільших глобальних клієнтів, а й для розширення своєї клієнтської бази за рахунок найпривабливіших регіональних підприємств.

3. Нарешті, третя група транснаціональних банків, до якої можна віднести Сітібанк, HSBC, мала на меті всебічну інтеграцію у внутрішній ринок банківських послуг країни перебування

— як корпоративний, так і споживчий.

Іноземні банки входять на новий ринок шляхом створення відділення чи філії, тобто органічного розвитку (Сітібанк, Джей Пі Морган-Чейз, Дойчебанк), або шляхом придбання місцевого банку (АБН-Амро, HSBC, Комерцбанк і Банк Сантандер). Обидва підходи мають свої переваги й недоліки. Придбання суттєвого або контрольного пакета акцій місцевого банку потребує проведення його внутрішньої реорганізації. Це означає скорочення персоналу, пошук і відрядження до придбаного банківської установи кваліфікованих фахівців, а також переведення її на операційну модель іноземного банку-холдингу. Серед недоліків підходу органічного розвитку необхідність більшого витрачання часу та зусиль на планування, оскільки іноземному банку бракуватиме досвіду роботи на новому ринку.

Перед місцевими банками в умовах лібералізації доступу іноземних банків постає альтернативний вибір: приймати виклик конкурентів і засвоювати передові технології та методи банківської діяльності, удосконалюючи й розширюючи асортимент послуг і продуктів, або погодитися на поступове згортання діяльності та витіснення з ринку.

Іноземні банки, які прийшли у країни з ринком, що формується, виявилися більш гнучкими з точки зору зменшення витрат та успішнішими з точки зору підвищення прибутковості. Посилення конкуренції після входження іноземних банків викликало зниження прибутковості місцевих банків, що спонукало їх до скорочення загальних витрат.

З точки зору менеджменту й управління активами банки з іноземним капіталом мають такі переваги:

1. Вища ефективність діяльності порівняно з вітчизняними банками;
2. Вища якість активів;
3. Менша частка недохідних активів: дебіторської заборгованості, основних засобів та нематеріальних активів;
4. Надають ширший спектр банківських послуг;
5. Висока якість банківських послуг;
6. Низька вартість банківських послуг;
7. Висока корпоративна культура та прозорість діяльності.

ПРИСУТНІСТЬ ІНОЗЕМНИХ БАНКІВ: ПОЗИТИВНІ І НЕГАТИВНІ МОМЕНТИ

Окремо зупинимося на деяких позитивних і негативних моментах присутності іноземних банків.

Позитивні моменти

1. Швидше та ефективніше впровадження передових методів банківської діяльності. Система менеджменту іноземного банку та наявність новітніх інформаційних технологій може поліпшити ефективність функціонування національної банківської системи.

2. Підвищення якості кредитного аналізу.

3. Зростання обсягу кредитних ресурсів та посилення стабільності їх джерел. Іноземні банки з вищою капіталізацією, на відміну від місцевих, будуть спроможні здійснювати кредитну діяльність навіть під час економічного спаду. Аналізуючи досвід країн Латинської Америки, фахівці зазначали, що філії іноземних банків не зменшували пропозицію кредитів під час економічного спаду. Дану ситуацію вони розглядали як можливість розширити присутність своїх філій шляхом процесів злиття та поглинання [5].

4. Розширення спектра якісних послуг, комплексний підхід до обслуговування різних клієнтів.

5. Здешевлення банківських послуг (за розрахунками експертів, відміна бар'єрів у банківському секторі знизить вартість послуг на 21—28%).

6. Запровадження системи страхування банківських ризиків.

7. Трансформація банківської системи в процесі розподілу кредитно-інвестиційних ресурсів.

8. Запровадження міжнародного досвіду фінансового оздоровлення, реорганізації та реструктуризації банків, що набуває дуже важливого значення в умовах майбутніх об'єднань, поглинань і злиттів банків.

9. Збільшення обсягу залучення недорогих ресурсів.

10. Поліпшення банківського нагляду і регулювання банківської діяльності.

11. Звуження можливості для відмивання брудних коштів.

12. Посилення дієвості національних банківських систем як засобу розподілу інвестиційних ресурсів.

13. Надання поштовху розвитку конкуренції та прискорення процесу реформування банківського сектору.

14. Підвищення кваліфікаційного рівня банківських працівників, оскільки вони будуть вимушені працювати за європейськими стандартами надання банківських послуг.

Слід також згадати про соціальний аспект приходу філій іноземних банків — створення нових робочих місць.

Негативні моменти

1. Іноземні банки можуть бути менш

схильними до здійснення кредитної діяльності у приймаючій країні, наприклад, коли економічна ситуація в ній різко змінюється, або надавати кредити лише великим компаніям, особливо з іноземним капіталом, лишаючи клієнтів із низьким кредитним рейтингом та роздрібний кредитний ринок місцевим банкам.

2. Присутність іноземних банків може послабити позиції ще недостатньо розвинутої банківської системи країни. Місцеві банки, які неспроможні на рівних конкурувати з іноземними, банкрутують. Це може призвести до фінансової нестабільності. Іноземні банки завдяки конкурентним перевагам “відбирають” найбільш прибуткові вітчизняні ринки та клієнтів, залишаючи місцевим банкам обслуговування інших (більш ризикових) клієнтів, збільшуючи загальний рівень ризиків своїх портфелів (cherry picking).

3. Іноземні банки можуть проводити лише спекулятивну діяльність, не надаючи повний спектр якісних банківських послуг. Таке спостерігалось в Україні в другій половині 1990-х років, коли основною метою приходу частини іноземних банків було інвестування в облігації внутрішньої державної позики (ОВДП). Після зниження ставок за ОВДП та зниження обсягів спекулятивних прибутків від цих операцій такі банки (зокрема, “Кредіт Свісс Фьорст Бостон Україна” та “Сосьєте Женераль Україна”) згорнули свою діяльність на українському ринку банківських послуг. На сьогодні в Україні працюють дев'ять банків, капітал яких на 100% належить провідним банкам світу: АКБ “Райффайзенбанк Україна”, АБ “ІНГ-банк Україна”, АКБ “Сітібанк (Україна)”, АТ “Каліон-банк Україна”, АКБ “ХФБ-банк Україна”, ЗАТ “Внешторгбанк (Україна)”, “Банк Пекао (Україна)”, Міжнародний іпотечний Банк.

Вагомим є той факт, що ризики та потенційні негативні моменти від проникнення іноземних банків стосуються не стільки ефективності, скільки більше стабільності банківської системи та рівня економічного розвитку приймаючої країни.

Классенс, аналізуючи досвід 80 країн, зазначає, що присутність іноземних банків у країнах із перехідною економікою призводить до зменшення доходності і маржі місцевих банків, збільшуючи таким чином ефективність банківської системи приймаючої країни [1].

Співвідношення позитивних і негативних моментів залежить від форми присутності іноземного банківського

капіталу у приймаючій країні. Наприклад, при створенні філій іноземний банк постачає кошти на рекапіталізацію банківського сектора. Крім того, філії іноземних банків можуть слугувати “рятівними гаванями” під час економічного спаду, тим самим зменшуючи вплив коштів за кордон. Зокрема, Маккіннон і Піл зазначають, що коли країна має необмежений доступ до міжнародного ринку кредитів, це може призвести до переінвестування та до зростання кредиторської заборгованості [3].

Що стосується України, то не слід очікувати масового відкриття філій за короткий термін. Підтвердженням є досвід Литви, в активах банківської системи якої частка філій іноземних банків на початок 2004 року становила 8.7%.

Поступове посилення конкуренції та прихід на український ринок першокласних іноземних банків розглядається як позитивний чинник стимулювання підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи. Це сприятиме забезпеченню стабільного фінансового розвитку банківського сектора, високому рівню його ліквідності і стійкості. За-

порукою цього повинен стати динамічний розвиток реального сектору економіки та значна концентрація вітчизняного банківського капіталу.

З метою пом'якшення можливих негативних наслідків, створення в Україні філій іноземних банків і максимального використання їх фінансового потенціалу доцільним є посилення таких умов щодо їх діяльності:

♦ приписний капітал філій має становити не менше 5 млн. євро, а капітал материнського банку — не менше 50 млн. євро;

♦ дозвіл на відкриття філій потрібно надавати лише банкам, які мають рейтинг надійності за оцінками провідних міжнародних рейтингових агентств не нижчий за AA+ або аналогічний, володіють активами не менше 500 млн. дол. США та мають кращу систему гарантування вкладів, ніж в Україні;

♦ наявність угод із наглядовими органами країни місцезнаходження материнського банку.

Отже, на нашу думку, прихід іноземних фінансових інститутів у банківську систему України сприятиме якійсь конкуренції, ефективній діяльності, та, як наслідок, її зміцненню. Звичайно, існують різні точки зору щодо сту-

пення конкуренції (яка у банківській справі має бути завжди) і співвідношення між нею та стабільністю банківської системи.

Література

1. Claessens S. How Does Foreign Entry Affect the Domestic Banking Market? // *Journal of Banking and Finance*, 2001/25.
2. Clarke G. Foreign Bank Entry: Experience, Implications for Developing Countries. — 2001.
3. McKinnon, Peel Credible Economic Liberalizations and Overborrowing.
4. Mero K., Valentyni M.E. The Role of Foreign Banks in Five Central and Eastern European Countries // *Magyar Nemzeti Bank working paper*, 2003/10, www.mnb.hu.
5. Peek, Rosengren Implications of the Globalization of the Banking Sector: The Latin American Experience. — 2000.
6. Stability and Structure of Financial Systems in CEC5 // *National Bank of Poland*, 2002, www.nbp.pl.
7. Williams B. The Defensive Expansion Approach to Multinational Banking: Evidence to Date // *Financial Markets, Institutions and Instruments*. — 2002. — 11(2).
8. Інтернет-сайти центральних банків країн ЦСЄ.

Дослідження

Банківський кодекс України — об'єктивна необхідність

Враховуючи останні тенденції суспільно-економічного розвитку держави, нині особливого значення набувають структурований і комплексний підходи, питання уніфікації та систематизації законодавчих та нормативно-правових актів, на основі яких здійснюється правове регулювання діяльності вітчизняних банків. У статті обґрунтовується необхідність якнайшвидшої підготовки та прийняття Банківського кодексу України, аналізується його значення для подальшого розвитку банківської системи України та економіки держави.

Євген Карманов

Доцент Харківського банківського інституту Української академії банківської справи Національного банку України. Кандидат юридичних наук

Процес переходу України до якісно нової форми економічних відносин, що базуються на ринкових принципах ведення господарства, зумовлює необхідність внесення кардинальних змін до вітчизняної банківської системи, котра відіграє ключову роль у забезпеченні руху грошових потоків, створюючи базові передумови для суспільного відтворення. Від ефективності функціонування банківської системи України, якій належить провідне місце у загальному механізмі організації та регулюванні господарського життя суспільства, знач-

ним чином залежить успіх соціально-економічних перетворень у країні.

ПОТРЕБА ДНЯ

Функціонування вітчизняної банківської системи регулюється Конституцією України, численними законами України (основними з яких є Закон “Про Національний банк України” і Закон “Про банки і банківську діяльність”), а також багатьма підзаконними нормативними актами. Однак цілісної системи, яка б ефективно регулювала суспільні відносини у сфері діяль-

ності банківських установ, поки що не створено. Це пояснюється, тим, що нині існує велика кількість підзаконних нормативних актів, котрі часто змінюються, суперечать один одному і, як наслідок, викликають чимало питань не лише щодо функціонування самої банківської системи, банківських установ, а й щодо відносин між клієнтом і банком.

Мало того, лише до законів “Про Національний банк України” та “Про банки і банківську діяльність” зміни на сьогодні вносилися по сім разів (до кожного з них!), а в даний час готуються нові зміни.

За оцінкою фахівців, нині функціонування банківської системи України забезпечує більш як 700 нормативно-правових актів. При цьому у деяких випадках норми банківського законодавства суперечать нормам інших галузей права — цивільного, господарського, фінансового, адміністративного. Відтак розібратися в хитросплетіннях документів, які регулюють діяльність банківської системи, сьогодні може далеко не кожен банківський службовець. Постійні виправлення, внесення доповнень до нормативно-правових актів створюють умови, за яких робота з ними ускладнюється й призводить до плутанини та непорозуміння як у роботі банківських установ, так і їхніх клієнтів.

Як свідчить досвід останніх років, намагання удосконалити правову базу шляхом внесення окремих поправок є недостатньо ефективним і недоцільним, оскільки існує цілий блок проблемних ситуацій у банківській системі, які взагалі не відображені в законодавстві й регулюються підзаконними нормативними актами. У зв'язку з цим виникла об'єктивна потреба в кодифікації нормативно-правових актів України, які нині забезпечують функціонування вітчизняної банківської системи, доповнивши їх необхідними правовими нормами. Враховуючи тенденції суспільного розвитку, сьогодні найприйнятнішою є підготовка Банківського кодексу України, в якому би сповна враховувався як власний досвід нашої країни у кодифікації, так і законодавча практика економічно розвинутих європейських держав.

БАНКІВСЬКИЙ КОДЕКС ЯК ЛОГІЧНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Банківський кодекс України повинен бути стабільним нормативно-правовим актом, створеним з метою забезпечення ефективної діяльності всіх учасників вітчизняної банківської системи, включаючи НБУ, банки, банківські

об'єднання та інших учасників, на основі найважливіших положень чинних нормативно-правових актів та нових підходів до діяльності банківських установ. Він покликаний згрупувати у рамках єдиної структури законодавчі норми, які стосуються банківської сфери. При формуванні цих норм повинні переважати фундаментальні уявлення суспільства про банки, їх роль в економіці, характер власності, роль держави, міжбанківську конкуренцію тощо.

У процесі роботи над Банківським кодексом України необхідно уникнути переважання інституціональних норм (норм, що регулюють діяльність окремих банківських інститутів) над функціональними нормами (правилами, що регулюють окремі банківські послуги), сконцентрувати увагу на нормах, які нині містяться у законодавчих актах, спрямованих на регулювання грошово-кредитних відносин. Реформувати слід не тільки банківську установу як один із суб'єктів банківських правових відносин, оздоровлення потребують насамперед різноманітні за своєю правовою природою правові відносини як відносини між різними суб'єктами.

Банківський кодекс України — це логічний етап розвитку та вдосконалення українського законодавства, що регулює банківські відносини. З огляду на специфіку діяльності банківських установ він повинен містити конкретні, чіткі та недвозначні формулювання, які дадуть змогу застосовувати їх на практиці й не суперечать чинному законодавству України.

Поступальний розвиток банківського сектору є надзвичайно актуальним з точки зору перспектив розвитку економіки держави. Основними цілями подальшого розвитку вітчизняної банківської системи, які потребують відображення у Банківському кодексі України, є:

- зміцнення стійкості банківської системи, яке в майбутньому унеможливить виникнення системних банківських криз;
- підвищення якості здійснення банківською системою функцій щодо акумулювання коштів фізичних і юридичних осіб і їх трансформації у кредити й інвестиції;
- зміцнення довіри до банківської системи України з боку інвесторів, кредиторів і вкладників (насамперед населення);
- посилення захисту інтересів вкладників та інших кредиторів банківських установ;
- розширення кола послуг, котрі надаються банківською установою, з мінімальною їх оплатою клієнтом;
- запобігання використанню бан-

ківських установ у несумлінній конкуренції.

Напрями і характер розвитку банківської системи України суттєво залежать від вектора її реформування. Під реформуванням маємо на увазі комплекс заходів, які послідовно здійснюються органами державної влади (у тому числі й прийняття Банківського кодексу України), Національним банком України, банківськими установами, їх засновниками (учасниками), іншими зацікавленими особами з метою формування ефективної банківської системи. Її функціонування має відповідати міжнародним уявленням про сучасний банківський бізнес, спрямований на задоволення потреб клієнтів у якісних банківських послугах, який є важливим фактором економічного розвитку України. Реформування банківської системи є важливим компонентом розвитку всієї фінансової системи України і зміцнення ринкових засад функціонування економіки держави.

Кодифікація банківських відносин і реструктуризація на її основі банківської системи України створять необхідні умови для збільшення капіталу, активів і залучених коштів банківських установ, зміцнення їх фінансового стану. Відтак в Україні функціонуватиме ринкова банківська система, а законодавче регулювання її діяльності відповідатиме міжнародним вимогам.

Прийняття Банківського кодексу України сприятиме розвитку як вітчизняної банківської системи в цілому, так і зміцненню фінансового стану її окремих установ, посилить конкуренцію в діяльності банків та їх взаємодію з реальним сектором економіки. При цьому динаміка реструктуризації банківської системи країни значною мірою залежатиме від інвестиційного та ділового клімату, умов її діяльності (зокрема податкових), а також від ефективності процедур реструктуризації і ліквідації проблемних банків, на що й спрямований Банківський кодекс.

Основним результатом прийняття Банківського кодексу України повинно стати значне підвищення надійності, ефективності банківської системи України, наближення її параметрів до показників діяльності банківських систем країн — лідерів за рівнем економічного розвитку.

ЗАВДАННЯ ЗАГАЛЬНО-НАЦІОНАЛЬНОГО МАСШТАБУ

Розробка Банківського кодексу України — завдання загальнонаціонального масштабу, яке не може бути вирішене в межах поточних зако-

нодавчих ініціатив. Для його вирішення необхідно досягти згоди основних суспільних груп з основоположних питань діяльності національної банківської системи. Насамперед свій внесок повинен зробити Національний банк України, використавши конституційне право законодавчої ініціативи, яке йому поки що належить. З огляду на впровадження і застосування публічно-правового порядку обґрунтування макроекономічних рішень, навколо ідеї прийняття Банківського кодексу необхідно об'єднати зусилля законодавців, провідних представників банківського співтовариства, у тому числі з регіонів, видатних учених та авторитетних наукових колективів.

Розробка і прийняття Банківського кодексу України повинні стати основним напрямом удосконалення законодавства, яке регулює банківські правові відносини. Його кодифікація дасть змогу на решті перейти до системної законодавчої роботи.

Крім того, робота над проектом Банківського кодексу України дасть змогу:

- проаналізувати й узгодити всі нормативно-правові акти, які регулюють діяльність банківської системи України;

- закріпити позитивні риси банківської системи, що сформувалися, та окреслити шляхи її подальшої реструктуризації;

- врегулювати необхідні для економіки, але ще не розвинуті сьогодні інститути (наприклад, форфейтинг);

- визначити основні відносини як усередині самої банківської системи, так і її відносини із зовнішніми суб'єктами;

- упорядкувати ієрархічну структуру нормативно-правових актів, які регулюють діяльність суб'єктів банківської системи;

- підвищити стабільність нормативно-правових актів, перенести частину норм підзаконних актів до Банківського кодексу України.

Основним питанням, яке постає сьогодні перед науковцями та практичними працівниками банківської системи, є визначення оптимальної структури і змістового наповнення Банківського кодексу. Він має сприяти створенню банківської системи, спроможної якнайкраще забезпечити надання банківських послуг. Не менш важливим завданням є підвищення фінансової стійкості банків.

Банківський кодекс повинен систематизувати нормативно-правові акти України щодо діяльності банківських установ і регулювати їх роботу,

зокрема визначити права та обов'язки суб'єктів банківської системи при їх взаємодії один з одним та з іншими суб'єктами банківських правових відносин. Цей документ має гармонізувати всі нормативно-правові акти стосовно діяльності банківських установ, усунувши їх внутрішні суперечності й заповнивши прогалини правового регулювання відносин у банківській системі. Відтак буде забезпечено баланс між суспільними інтересами щодо забезпечення стабільного функціонування банківської системи, інтересами самих банківських установ, а також їх клієнтів, учасників та акціонерів.

ДВІ СКЛАДОВІ БАНКІВСЬКОГО КОДЕКСУ

Банківський кодекс України має складатися із загальної та особливої частин.

Загальна частина Банківського кодексу повинна містити норми, що застосовуються при регулюванні всіх банківських правових відносин, поширюються на весь предмет банківського законодавства, служать об'єднуючим началом для інших елементів системи банківського законодавства, є своєрідним юридично-технічним апаратом для їх використання та полегшують практичне застосування банківського законодавства.

У цій частині кодексу вирішуються завдання законодавчого визначення найважливіших сторін діяльності банків, даються нормативні визначення мети і функцій банківської системи України в цілому, Національного банку України, банків і банківських об'єднань.

Загальна частина має містити нормативний перелік видів банківської і суміжної діяльності й розкривати сутність банківських правових відносин. Тут повинні бути описані нормативні можливості взаємодії банківських установ з іншими учасниками банківських правових відносин, закріплено порядок організації банківських установ, включаючи їх реєстрацію, ліцензування, припинення діяльності. Крім того, тут мають бути норми щодо забезпечення стабільності банківської системи, норми щодо забезпечення нагляду, банківського аудиту та ведення підзаконної діяльності.

До особливої частини Банківського кодексу України включаються розміщені в певному порядку та логічній послідовності інститути, між якими є об'єктивний зв'язок і які мають вузьке цільове значення з огляду на специфіку їх об'єкта.

Сюди повинні входити положення, присвячені нормативному опису умов і порядку надання банківських послуг. Даний опис забезпечуватиме повноцінніший, ніж нині, захист прав суб'єктів банківської діяльності.

В особливій частині Банківського кодексу України слід визначити загальні положення про банківські послуги, а саме:

- навести умови договорів, пов'язаних із банківськими послугами;

- подати основні положення про права й обов'язки учасників банківських відносин;

- установити порядок захисту від можливих порушень прав банків та їх клієнтів при наданні послуг.

У першому розділі особливої частини кодексу насамперед необхідно відобразити активні послуги банківських установ, оскільки ефективна діяльність з розміщення та використання власних та залучених коштів має важливе значення для отримання прибутку при раціональному розподілі банківських ризиків за окремими видами операцій і підтриманні ліквідності.

Оскільки діяльність банківських установ потребує наявності достатньої кількості залучених коштів, то наступний розділ документа слід присвятити пасивним послугам банківських установ.

Третій розділ включатиме послуги з фінансового управління, консультування, а також інші послуги, які мають право надавати банки.

Такий порядок дасть змогу послідовно погоджувати правові норми між собою задля досягнення головної мети Банківського кодексу України, розглянутої нами вище.

ВИСНОВОК

Розвиток економічних, політичних, соціальних та інших відносин в Україні потребує вдосконалення її банківської системи, закріплення накопиченого законодавчого досвіду шляхом прийняття Банківського кодексу України. З допомогою цього документа діяльність банківської системи країни сприятиме стійкому зростанню вітчизняної економіки.

Прийняття Банківського кодексу України посилить стійкість і стабільність банківської системи нашої держави, оскільки кількість взаємонеузгоджених рішень значно зменшиться; її функціонування стане прогнозованішим, а інтереси всіх учасників банківських правових відносин більше захищеними.

□

Кредитні бюро — нові можливості для розвитку банківського бізнесу

28 вересня Перше всеукраїнське бюро кредитних історій та Міжнародна корпорація "ПРАГМА" провели презентацію бізнес-плану створення Кредитного бюро в Україні. Цей план міжнародні експерти розробили за сприяння USAID у рамках проекту "Ініціатива сприяння кредитуванню".

Інтенсивний розвиток внутрішнього кредитного ринку позитивно впливає на темпи економічного зростання в країні, розширення обсягів виробництва і підвищення зайнятості населення. Кредитування в Україні розвивається дуже високими темпами. Так, за станом на 01.01.2001 р. фізичним особам було надано 941 млн. грн. кредитів, на 01.01.2005 р. — 14 599 млн. грн., а на 01.08.2005 р. — вже 21 522 млн. грн. У зв'язку з поширенням споживчого кредитування та переходом до масового кредитування населення, малого і середнього бізнесу у банківському секторі особливо гостро постає питання зниження кредитних ризиків.

Зважаючи на те, що фізичні особи мають можливість одночасно брати кредити в різних банках, користуватися кредитними картками, купувати товари із розстрочкою платежу, банки, небанківські фінансові установи при цьому не бачать усієї заборгованості позичальників і часто не можуть розрахувати їх платоспроможність. Зростає ризик неповернення кредитів.

Зниженню досить високих кредитних ризиків може сприяти доступ до інформації про позичальника і про те, як він виконував свої попередні фінансові зобов'язання. Йдеться про обмін великим обсягом інформації, представленої користувачеві інтегрованим способом. Тут неocenенну роль може відігравати бюро кредитних історій.

Витрати на створення Кредитного бюро в Україні експерти оцінюють на рівні 2.3 млн. доларів США у разі досягнення рівня беззбитковості через три роки. Крім того, вони вважають, що для створення в Україні Бюро кредитних історій високого рівня бажаним було б залучення досвідченого міжнародного оператора Кредитного бюро в ролі партнера та інвестора в акціонерний капітал. Найкращим варіантом для України, на їх думку, є створення єдиного Кредитного бюро з потужною інформаційною базою, але вже на сьогодні в Україні створені три кредитних бюро, а саме:

1. Перше всеукраїнське бюро кредитних історій (ПВБКІ), яке заснували 30 банків, 2 страхові компанії та Асоціація українських банків. Серед засновників — банки, які активно кредитують населення: "Аваль", Брокбізнесбанк, Кредитпромбанк, "Надра", "Південний", АКБ Райффайзенбанк Україна, Укргазбанк, Укрексімбанк, Укрсиббанк, Укрсоцбанк, "Фінанси та кредит", "Форум" та інші. Згідно зі статутом частка одного учасника в статутному капіталі ПВБКІ не може перевищувати 9%. За рішенням банків розмір найбільшого внеску на сьогодні становить 250 тис. грн.

2. Українське бюро кредитних історій. Засновники — Приватбанк та компанія BigOptima.

3. Національне бюро кредитних історій. Засновники — Національна асоціація кредитних спілок України, Creditinfo Group (Ісландія) та інвестиційно-фінансова група "ТАС" у рівних частках.

Експерти вважають, що найпотужнішим буде Перше всеукраїнське бюро кредитних історій, створене банками, на які припадає, за їх підрахунками, приблизно 53% ринку (але за оцінками керівництва бюро, з урахуванням банків, які не є засновниками, а хочуть бути користувачами даного бюро, цей сегмент становитиме 62—65%). Частка Українського бюро кредитних історій оцінюється приблизно у 21%, Національного бюро кредитних історій — близько 11%.

Навряд чи сегментація інформаційного ринку сприятиме отриманню якісної інформації. Передача одним банком інформації у кілька бюро підвищує можливість помилок. До того ж, банки, отримуючи інформацію щодо позичальника у різних бюро, фактично будуть змушені щоразу платити за одну й ту ж інформацію.

Можливий варіант співпраці між бюро, коли кожне з них працюватиме зі своєю групою користувачів, купуючи у разі потреби за запитом банку інформацію в інших бюро. Це теж підвищує ціну інформації на ринку.

Виходячи із зацікавленості фінансового ринку в отриманні якісної інформації, одне з кредитних бюро — ПВБКІ, за словами його генерального директора Антоніни Паламарчук, готове провести переговори з іншими бюро щодо можливого їх об'єднання для створення єдиної юридичної особи на початковому етапі діяльності кредитних бюро в Україні. За інформацією Антоніни Паламарчук, на сьогодні у співпраці з ПВБКІ зацікавлені основні міжнародні кредитні бюро, які хотіли б працювати в Україні — Experian, CRIF Transunion, Shufa, D&B. Навіть Creditinfo, яке вже є засновником кредитного бюро, створеного за участю групи "ТАС" та Національної асоціації кредитних спілок, планує взяти участь у конкурсному відборі для роботи з ПВБКІ.

ПВБКІ позиціонує себе на ринку як національний проект, відкритий до співпраці з усіма бажаними банками, страховими компаніями, кредитними спілками, лізинговими компаніями тощо, який планує створення бази даних для інших секторів фінансового ринку, насамперед, страхового. Але найважливішим на сьогодні для ПВБКІ є визначення стратегічного партнера — Міжнародного оператора Кредитного бюро.

Розуміючи значення для українських банків правильного вибору системи кредитного бюро, програмного забезпечення, визначення продуктів, які будуть запропоновані ринку, нині ПВБКІ проводить тендерний відбір для визначення найкращого стратегічного партнера.

Крім того, наглядова рада ПВБКІ у зв'язку зі зверненнями банків прийняла рішення надати можливість усім бажаним українським банкам внести 250 тис. грн. до статутного капіталу бюро і поповнити лави його засновників.

Фактично всі бюро пропонуватимуть однакові продукти, але якість продукту суттєво залежатиме від обсягу інформаційної бази, якою володітиме бюро. На сьогодні такого продукту, як кредитна історія не може запропонувати жодне бюро. Але його ще доведеться створювати. Для формування кредитної історії потрібно наповнити базу даних з різних джерел, отримати інформацію з різних банків. Адже одна й та ж людина може користуватися послугами кількох кредитних установ.

Основне, рефреном звучало на цій діловій зустрічі-презентації, що банкам слід зробити сьогодні, — це визначитися, основним партнером якого бюро вони хотіли б працювати, адже може так статися, що ці бюро будуть засновані на різних інформаційних платформах.

**Катерина
Кіреєва**

Аспірантка кафедри банківської справи Київського національного економічного університету

Проаналізувавши інформаційну політику вітчизняних банків, автор обґрунтовує актуальність застосування в Україні нових підходів Базельського комітету з банківського нагляду щодо регулювання достатності банківського капіталу. Зокрема робиться висновок про те, що своєчасне і достовірне інформування клієнтів банків про основні напрями і результати їх діяльності є важливою складовою підвищення конкуренції в банківській сфері та довіри до конкретних банківських установ і до банківської системи країни в цілому.

Пропозиції

Удосконалення системи регулювання банківського капіталу шляхом запровадження ринкової дисципліни у вітчизняній банківській системі

Тривала історія адміністративного контролю з боку держави над усіма економічними процесами сприяла формуванню у вітчизняній банківській практиці за нових ринкових умов системи регулювання банківського капіталу, зорієнтованої на встановлення нормативних вимог щодо банківського капіталу і спостереження за їх дотриманням. У західних економічно розвинутих країнах, які протягом багатьох десятиріч працюють на ринкових засадах і реально відчують потребу в дерегулюванні банківської сфери, значна увага приділяється обмеженню державного втручання в підприємницьку ініціативу банків і водночас — підтриманню стабільності й ефективності їх роботи. Для вирішення проблеми втручання в роботу банків та забезпечення їх надійності міжнародний Базельський комітет із банківського нагляду запропонував застосовувати у сфері регулювання банківського капіталу так звану систему ринкової дисципліни, яка передбачає висвітлення основної інформації про діяльність банківських установ. Це дає економічним суб'єктам змогу стежити за їх надійністю і приймати раціональні рішення щодо співпраці з ними.

Добре організована система розкриття інформації про діяльність банків полегшує виконання ними додаткових вимог регулюючого органу щодо достатності капіталу і таким чином стимулює ширше висвітлення перед суспільством основних даних про свою фінансову діяльність. Незважаючи на це органи банківського контролю зі свого боку мають постійно вести моніторинг за якістю розкриття зазначеної інформації та її відповідністю цілям надання.

На нашу думку, відсутність у вітчизняній практиці чіткої процедури розкриття інформації про діяльність банків є однією з головних проблем контролю за станом їх капітальної бази.

Нині в Україні банки надають дуже обмежену інформацію про результати своєї діяльності, чим змушують власних клієнтів брати на віру запевнення щодо її успішності. Офіційні видання Національного банку України подають в основному консолідовані дані про фінансовий стан системи банків у цілому. Деталізована інформація в розрізі конкретних банків практично не оприлюднюється. Немає її і на власних веб-сайтах банків. Це ускладнює формування оцінки рівня їх успішності пересічними громадянами. На наш погляд, споживачі банківських послуг в Україні практично позбавлені можливості усвідомленого вибору банківської установи з метою одержання тієї чи іншої банківської послуги. Вони по суті мало що знають про установи, яким довіряють власні кошти. Це не сприяє посиленню довіри до банків, а відтак — і розвитку вітчизняної банківської системи в цілому.

Серед інших важливих проблем у цій сфері — відсутність у періодичних виданнях більш-менш повної інформації про вітчизняні банки, які працюють із вкладками фізичних осіб. Із публікацій у пресі не завжди можна знайти відповідь навіть на найпростіші запитання, які можуть цікавити потенційного клієнта. Наприклад, — якою у зобов'язаннях банку є питома вага вкладів фізичних осіб, як ця частка співвідноситься з його власним капіталом, кого кредитує банк — промисловість, сільське господарство чи населення? Газети “Голос Украї-

ни” та “Урядовий кур’єр”, які періодично публікують консолідовані баланси та основні звіти про фінансову діяльність банків, якоїсь іншої корисної для зацікавлених у банківських послугах читачів інформації майже не подають. Дані опублікованих у пресі балансів, як правило, надміру узагальнені, що не відповідає міжнародним принципам банківського нагляду щодо розкриття інформації. Не знайти у вітчизняних виданнях і важливої для споживачів банківських послуг відомостей про напрями діяльності, стратегію розвитку банків, про власників істотної участі у їх капіталі.

Дані про депозити і кредити, прийняті і надані населенню кожним окремим банком, не публікуються навіть у офіційних виданнях головного регулюючого органу банківської системи країни — “Віснику НБУ” та “Бюлетені Національного банку України”. Практично цілкова відсутність цієї інформації — корисної для населення та суб’єктів господарювання — може, на наш погляд, підштовхувати декого до приховування стану речей від клієнтів банків з метою просування чийось корпоративних інтересів, створювати передумови для безперешкодного введення в оману населення, обмежувати конкуренцію в банківській сфері.

Без переходу вітчизняної банківської системи на нові міжнародні стандарти регулювання банківського капіталу в розрізі розкриття перед суспільством належної інформації про діяльність банків Україна може із часом реально зіткнутися з проблемою втрати авторитету країни, яка зацікавлена в створенні надійної й ефективної банківської системи та підтриманні сучасних методів регулювання банківського капіталу. Звичайно, впровадження нових рекомендацій Базельського комітету стосовно вимог щодо достатності банківського капіталу в повному обсязі потребує часу і коштів. У зв’язку із цим виникає потреба у проведенні дослідження можливостей швидкого впровадження хоча б окремих рекомендацій, наприклад, щодо підвищення прозорості банківської діяльності, розкриття перед суспільством інформації про неї, щодо ступеня готовності вітчизняної банківської системи до впровадження зазначених рекомендацій.

Звичайно, ринкова дисципліна — не єдиний механізм контролю за достатністю капіталу банків, однак він є сучасним і сильним джерелом забезпечення надійності банківської системи. Тому його впровадження нині на-

Таблиця 1. Складові балансу банків України, які щокварталу публікуються в журналі “Вісник НБУ”

Активи	
1. Грошові кошти і залишки в НБУ	
2. Казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються НБУ та емітовані НБУ, за вирахуванням резервів	
3. Казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються НБУ та емітовані НБУ	
4. Резерви під знецінення боргових цінних паперів, що рефінансуються НБУ	
5. Кошти в інших банках за вирахуванням резервів	
6. Кошти в інших банках	
7. Резерв під заборгованість інших банків	
8. Цінні папери у торговому портфелі	
9. Цінні папери в портфелі банку на продаж за вирахуванням резервів	
10. Цінні папери в портфелі банку на продаж	
11. Резерв під знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж	
12. Чисті кредити та заборгованість клієнтів	
13. Кредити та заборгованість клієнтів	
14. Резерви під заборгованість за кредитами	
15. Цінні папери в портфелі банку до погашення за вирахуванням резервів	
16. Цінні папери в портфелі банку до погашення	
17. Резерв під знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення	
18. Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	
19. Основні засоби та нематеріальні активи	
20. Чисті нараховані доходи до отримання	
21. Нараховані доходи до отримання	
22. Резерв під заборгованість за нарахованими доходами	
23. Інші активи за вирахуванням резервів	
24. Інші активи	
25. Резерв під дебіторську заборгованість	
26. Усього активів	
Зобов’язання	
1. Кошти банків	
У тому числі:	
2. Кредити, які отримані від НБУ	
3. Кошти клієнтів	
4. Ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком	
5. Боргові цінні папери, емітовані банком	
6. Нараховані витрати до сплати	
7. Інші зобов’язання	
8. Усього зобов’язання	
Капітал	
1. Статутний капітал	
2. Зареєстровані прості акції	
3. Зареєстровані привілейовані акції	
4. Несплачений зареєстрований статутний капітал банку	
5. Капіталізовані дивіденди	
6. Власні акції (частки, паї), що викуплені в акціонерів (учасників)	
7. Емісійні різниці	
8. Резерви та інші фонди банку	
9. Резерви переоцінок	
У тому числі:	
10. Резерви переоцінки необоротних активів	
11. Резерви переоцінки цінних паперів у портфелі банку на продаж	
12. Резерви переоцінки інвестицій в асоційовані й дочірні компанії	
13. Резерви переоцінки за операціями хеджування	
14. Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) минулих років	
У тому числі:	
15. Сума переоцінки в разі вибуття необоротних активів	
У тому числі:	
16. Сума зменшення вартості інвестицій в асоційовані й дочірні компанії	
17. Прибуток/збиток звітного року, що очікує затвердження	
18. Результат поточного року	
19. Усього власного капіталу	
20. Усього пасивів	

буває особливої актуальності для вітчизняного органу регулювання банківського капіталу.

Створення системи розкриття перед суспільством інформації про діяльність банків сприятиме розвитку безпечного та прозорого банківського середовища й стимулюватиме економічних суб'єктів активніше, сміливіше використовувати банківські технології, підвищуватиме рівень їх обізнаності щодо ефективності діяльності банків.

З метою вдосконалення системи розкриття інформації про банківську діяльність насамперед доцільно було б розробити (як на рівні органу банківського нагляду, так і на рівні банків) перелік найважливіших даних, що підлягають опублікуванню.

На нашу думку, серед них мала б бути інформація про кредитні й депозитні програми кожного конкретного банку, про його процентні ставки, про галузі та групи клієнтів, яких банк найчастіше обслуговує, про достатність рівня сформованого банківського капіталу, засоби захисту від ризиків, методи управління ними та якість кредитного портфеля, розміри сформованих резервів для покриття збитків тощо. Всю цю інформацію

можуть надавати самі банки.

Важливою для клієнтів банку є також інформація щодо складу реальних його власників, які впливають на прийняття рішення відносно стратегічних напрямів діяльності; про участь банку в капіталах інших підприємств; його приналежність до тих чи інших об'єднань тощо.

Актуальними залишаються проблеми, пов'язані з недосконалим законодавством щодо прав інвесторів на отримання достовірної інформації про емітентів акцій та з відсутністю законодавчого врегулювання розкриття інформації про власників істотної участі в капіталі банку. Перевіряючи якість власності, що утворює банківський капітал, регулюючий орган намагається знизити ризик нечесного управління банком по відношенню до його клієнтів. Водночас інформація про осіб, кошти яких формують статутний капітал банку, не доводиться до широкого загалу, що знижує рівень довіри до установ, яким передаються в розпорядження власні кошти. На нашу думку, розкриття перед суспільством інформації про реальних власників банку сприятиме створенню більшої прозорості банків і забезпе-

чить потенційним клієнтам можливість приймати раціональніші рішення щодо вибору банківської установи, якій вони мають довірити власні кошти. Наявна практика приховування інформації про реальних власників, як уже зазначалося, теж змушує клієнтів брати на віру запевнення щодо надійності банку.

Доповнення Закону України "Про банки і банківську діяльність" статтею про обов'язковість розкриття інформації про власників істотної участі в капіталі банку підвищить рівень довіри до банківських установ і ступінь їх прозорості.

Узагальнюючи викладене вище, можна стверджувати, що нині в Україні набули першочергового значення такі напрями удосконалення контролю органів банківського нагляду за станом капітальної бази банків:

- ♦ запровадження принципу ринкової дисципліни шляхом підвищення прозорості діяльності банків і періодичного опублікування необхідної інформації про їх діяльність;

- ♦ законодавче врегулювання питання доведення інформації про реальних (прямих чи непрямих) власників істотної участі банку до суспільства з метою підвищення довіри населення до банківських установ і розширення можливостей клієнтів приймати обґрунтовані рішення щодо вибору банківської установи.

Зазначена інформація повинна надаватися за такими принципами:

- зрозумілість;
- доступність;
- періодичність (щодавно, щомісячно тощо).

Застосування сучасних міжнародних вимог щодо розкриття інформації про банки дасть змогу сформувати в Україні розвинуту систему інформування суспільства про їх фінансову діяльність. Серед основних її факторів, які мають бути в центрі уваги відповідно до зазначених міжнародних вимог, такі:

- сфера діяльності капіталу;
- уразливість банку до ризиків;
- технології оцінки ризиків;
- адекватність капіталу банку.

Узагальнивши кращий міжнародний досвід, виділимо такі основні правила розкриття інформації про діяльність банків:

1. Система розкриття інформації не повинна суперечити вимогам стандартів бухгалтерського обліку, які є ширшими за свою дію;

2. Керівництво банку самостійно визначає форму надання інформації.

Таблиця 2. Проект форми, призначеної для відображення інформації, актуальної для клієнтів банків

Назва	Приватбанк	...	"Столичний"
Загальні активи			
Кредитний портфель			
У тому числі:			
Кредити, надані юридичним особам			
— у гривнях			
— у доларах США			
— в інших валютах			
Кредити, надані фізичним особам			
— у гривнях			
— у доларах США			
— в інших валютах			
Проблемні кредити			
Вкладення в цінні папери			
Інші активи			
Зобов'язання			
Перед банками			
Перед юридичними особами			
Перед фізичними особами			
Капітал			
Статутний капітал			
Резервні фонди			
Нерозподілений прибуток минулих років			
Переоцінка основних засобів			
Прибуток поточного року			
Субординований капітал			
Довідково:			
Рівень достатності регулятивного капіталу			
Рівень достатності основного капіталу			

Таблиця 3. Обов'язкова інформація про банк, що забезпечує дисципліну ринку

Назва	Характеристика
Корпоративне управління	Приналежність до банківської корпорації, банківської холдингової групи, фінансово-холдингової групи, фінансово-промислової групи
Структура капіталу	Опис форми організації капіталу: акціонерний, пайовий, державний, приватний Структура капіталу: основний капітал; додатковий капітал; вираховання з капіталу
Достатність капіталу	Розкриття підходів до оцінки достатності банківського капіталу: Вимоги щодо розміру капіталу з урахуванням кредитного ризику: — кредити, забезпечені заставою; — незабезпечені кредити Вимоги щодо розміру капіталу з урахуванням ринкового ризику Вимоги щодо розміру капіталу з урахуванням операційного ризику Норматив адекватності регулятивного капіталу Норматив адекватності основного капіталу
Уразливість перед ризиком та оцінка ризику	Політика банку у сфері управління ризиками: — кредитний ризик; — засоби зменшення кредитного ризику; — організації, які забезпечують страхування ризиків; — ринковий ризик, операційний ризик; — відсотковий ризик

Це може бути:

а) веб-сайт в Інтернеті, доступний широкому загалу;

б) обов'язкові офіційні звіти органу нагляду;

в) інші джерела;

3. Всю інформацію доцільно розміщувати в одному визначеному джерелі;

4. Якщо подана інформація не містить бухгалтерських даних, то джерело повинно повідомляти, де можна знайти додаткову інформацію;

5. Інформація, що подається, має відповідати річним звітам, які підтверджуються зовнішніми аудиторам;

6. Дані, що плануються для опублікування, мають проходити тест на прийнятність для користувачів, яким вони адресуються;

7. Інформація надається не рідше, ніж щокварталу;

8. Якщо відомості про банківські продукти, власні методології та конфіденційна інформація про клієнтів можуть підірвати конкурентоспроможність банку, він має право надати цю інформацію у більш загальному вигляді, однак мусить при цьому зазначити, які саме питання не знайшли належного висвітлення, і пояснити чому;

9. Банки мають розробляти власну політику розкриття інформації, впроваджувати внутрішній контроль за цим процесом, розробляти технологію оцінки адекватності інформації, що розкривається, в тому числі — її достовірності та періодичності розкриття.

На нашу думку, першим етапом удосконалення системи розкриття інформації з боку органу банківського регулювання в Україні може бути зосередження уваги на перегляді діючої власної схеми розкриття інформації та її

поліпшення. На доцільності такого кроку акцентував увагу Голова Національного банку України В.С.Степашко [2]. На його думку, структура балансу банку в тому вигляді, в якому вона подається регулюючим органом в офіційних виданнях, на сьогодні уже застаріла і потребує перегляду статей, які до неї входять. Отже, будемо очікувати, що реальні зрушення у напрямі впровадження у вітчизняній банківській практиці ринкової дисципліни стануться вже незабаром.

А поки що проаналізуємо структуру активів, зобов'язань і балансового капіталу, яка щокварталу публікується у "Віснику НБУ" (див. таблицю 1).

Зауважимо, що це чи не єдина в українських мас-медіа публікація, яка так розгорнуто відображає основні показники банківської діяльності в розрізі всіх без винятку банків системи. Однак і вона уже не відповідає сучасним вимогам щодо розкриття перед суспільством інформації про діяльність банків.

Як випливає з таблиці 1, структура балансу банків, що публікується у "Віснику НБУ", містить чимало інформації, зрозумілої вузькому колу фахівців, і майже не містить даних, зрозумілих і цікавих для більшості простих клієнтів банків, які могли б за цими даними зробити певні висновки про надійність установи, в яку вони вклали свої гроші. Крім того, в структурі, що аналізується, немає поділу клієнтів на юридичних і фізичних осіб, відсутня інформація про галузі економіки, які найчастіше обслуговуються конкретним банком тощо.

На нашу думку, слід невідкладно внести суттєві зміни до структури балансу банків, яка публікується в офі-

ційних виданнях НБУ. Вона має сприяти підвищенню прозорості банківської системи, забезпечувати користувачів банківських послуг детальною, достовірною інформацією про кожен банк, на основі якої можна було б приймати раціональні рішення. Удосконалені баланси (див., зокрема, таблицю 2), слід було б публікувати не рідше одного разу на два тижні.

На другому етапі вдосконалення системи розкриття інформації про діяльність банків доцільно вжити ініційованих Національним банком України заходів щодо спонукання банківських установ періодично друкувати детальну інформацію про власну діяльність у засобах масової інформації, як це і рекомендується Базельським комітетом. Проект такої форми відображено в таблиці 3. Зауважимо, що її підготовлено на основі розробленого Базельським комітетом переліку даних, які мають систематично оприлюднюватися.

Новий підхід Базельського комітету до регулювання банківського капіталу, суть якого полягає в обов'язковому розкритті перед суспільством інформації про фінансову діяльність банків, сприятиме суттєвим інноваціям у системі контролю за станом їх капітальної бази. Оприлюднення інформації про результати діяльності банківських установ дало б змогу вітчизняним споживачам банківських послуг, з одного боку, приймати раціональні рішення щодо інвестування коштів, а з іншого, — стимулювати банки працювати ефективніше. Головним стимулом у цьому випадку було б суспільне їх визнання.

Література

1. Міжнародна угода про стандарти та вимоги до достатності капіталу для банківських організацій. Нова редакція основних положень // Банк міжнародних розрахунків. — 2004. — С. 202.
2. Сколотяний Ю. Знаєт что делать // Экономические известия. — 2005. — № 29 (127). — С. 4.
3. Структура активів банків України за станом на 01.07.2005 р. // Вісник Національного банку України. — 2005. — № 9. — С. 46—51.
4. Структура зобов'язань банків України за станом на 01.07.2005 р. // Вісник Національного банку України. — 2005. — № 9. — С. 52—55.
5. Структура власного капіталу банків України за станом на 01.07.2005 р. // Вісник Національного банку України. — 2005. — № 9. — С. 56—61.

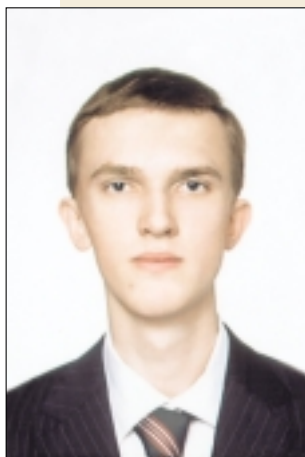
Актуальні питання/

Оцінка кредитоспроможності емітента корпоративних облігацій

Ігор Брітченко

Докторант Донецького державного університету економіки і торгівлі імені М.Туган-Барановського.
Кандидат економічних наук, доцент

Роман Перепелиця

Аспірант Донецького державного університету економіки і торгівлі імені М.Туган-Барановського

У статті запропоновано методику оцінки кредитоспроможності підприємства — емітента облігацій на фондовому ринку. Автори порушують актуальні питання обов'язкового рейтингування облігаційних випусків, а також з'ясовують причини, які перешкоджають його запровадженню.

Інвестор в активи підприємства повинен фокусувати свою увагу на його фінансовій спроможності. Для потенційного інвестора корпоративних облігацій важливо не лише оцінити їх потрібну дохідність, а й ризики, якими характеризується інвестування в дані цінні папери, тобто оцінити кредитоспроможність підприємства. Погіршення фінансового стану емітента, що супроводжується зростанням його боргів, підвищує ризик зриву платежів за зобов'язаннями, призводить до припинення будь-яких виплат і згортання діяльності невдалого суб'єкта ринку. Іншими словами, виникає ризик банкрутства, пов'язаний насамперед із незадовільною структурою капіталу підприємства, оптимізація якої є одним із головних завдань фінансового менеджменту в сучасних умовах.

У науковій літературі існує безліч визначень кредитоспроможності позичальника. Найпоширеніше із них таке: здатність особи повністю і в строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями, що робить невід'ємним його від іншого терміну — “платоспроможність”.

Згідно із Положенням “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків”, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 06.07.2000 р. № 279, платоспроможність — це здатність позичальника (контрагента банку) своєчасно здійснювати розрахунки за всіма вида-

ми своїх зобов'язань. Водночас кредитоспроможність трактується як наявність у позичальника/контрагента банку передумов для отримання кредиту та його здатність повернути кредит і відсотки за ним у повному обсязі та в обумовлені договором строки [2]. Таке розуміння зазначених вище термінів дає підстави для виокремлення ключових відмінностей понять кредитоспроможності і платоспроможності (див. таблицю 1).

Найзмістовніше визначення кредитоспроможності, якого, на наш погляд, слід дотримуватися, запропонував М.О.Сахарова. Вона вважає, що кредитоспроможність банківських клієнтів є “таким фінансово-господарським станом підприємства або організації, який дає упевненість в ефективності використання позикових коштів, здатності й готовності позичальника повернути кредит відповідно до умов кредитного договору” [7].

Інші дослідники не згодні з таким визначенням, коли йдеться про методику оцінки кредитоспроможності, стверджуючи, що вимоги банку не повинні передбачати обов'язкове отримання доходу від проекту, який кредитується, як міру ефективності використання позикових коштів [5]. Крім того, у зазначених вище визначеннях кредитоспроможності не враховано такої найважливішої умови кредитної операції, як правоздатність позичальника. На думку цих авторів, сутність категорії “кредитоспроможність” є “правовий і господарський стан позичальника, що реально склався, виходячи з оцінки яко-

Таблиця 1. Відмінності понять “кредитоспроможність” і “платоспроможність”

№	Кредитоспроможність	Платоспроможність
1	Поняття вужче порівняно з поняттям “платоспроможність”	Містить у собі поняття “кредитоспроможності”
2	Прогнозує платоспроможність підприємства на строк кредиту	Фіксує несплату за минулий період або на певну дату
3	Характеризує можливість погашення частини загального боргу, а саме — кредитної заборгованості	Характеризує здатність і можливість погасити всі види заборгованості
4	Джерела погашення: виручка від реалізації продукції, виручка від реалізації майна, що забезпечує кредит, гарантія іншого банку або підприємства, страхове відшкодування	Джерела погашення: виручка від реалізації продукції, виручка від реалізації майна підприємства

го банк ухвалює рішення про початок або припинення кредитних відносин із позичальником” [5].

Актуальність питання платоспроможності підприємств для економіки країни зумовило його врегулювання й на законодавчому рівні. Так, згідно із Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ **неплатоспроможність** — це неспроможність суб’єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов’язання перед кредиторами, а тому числі із заробітної плати, а також виконати зобов’язання щодо сплати податків і зборів (обов’язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності [1].

На нашу думку, платоспроможність — це здатність підприємства виконувати свої зовнішні зобов’язання, використовуючи поточні активи, а також деяку частину довгострокових активів. Слід також наголосити на відмінностях категорій “неплатоспроможність” і “банкрутство”. Перша з них є суто економічною категорією, друга — більше юридичною, адже банкрутство — це визнана судом неспроможність підприємства виконати частину своїх зобов’язань протягом встановленого законом строку. Тобто підприємство може бути об’єктивно фінансово неспроможним, але продовжувати існувати юридично, оскільки немає визначення суду про його банкрутство та початок ліквідаційної процедури.

Щоб обмежити кредитний ризик при інвестуванні коштів у окремі боргові цінні папери, законодавець встановив досить жорсткі вимоги, передусім до структури активів банків та інституціональних інвесторів. Так, банкам заборонено надавати позики одному позичальнику, що перевищують 25% їх регулятивного капіталу. Стосовно інститутів спільного інвестування (ІСІ), то диверсифіковані ІСІ не можуть інвестувати в облігації підприємств понад 20% своїх активів і придбавати більш як 10% обсягу випуску одного емітента. Недержавні пенсійні фонди не можуть інвестувати в облігації резидентів України більше 40% своїх активів, причому не більше 5% активів — у цінні папери одного емітента. Для страхових компаній розмір інвестицій в облігації українських підприємств, що пройшли лістинг та перебувають в обігу на організованому ринку, не повинен перевищувати 30% (40% — для ком-

паній зі страхування життя) їх резервів. При цьому забороняється інвестувати в облігації одного емітента понад 5% (10% — для компаній зі страхування життя) своїх резервів, а у випадку, якщо емітент провадить свою діяльність менше 5 років, — більше 10% загального розміру коштів страхових резервів (до 3% — у цінні папери одного емітента).

Завдання визначення ступеня ризику банкрутства є актуальним як для власників підприємства, так і для його кредиторів. Для кредиторів підприємства важливо оцінити адекватність установленної купонної ставки тому рівню ризику, з яким пов’язане інвестування в ті чи інші облігації. Як відомо із класичної теорії інвестування, розмір відсоткової (купонної) ставки визначається як сума базової безризикової ставки та премії за ризик. Ринкові ризики (ризик країни, валютний, цінновий тощо) дуже часто враховуються у базовій відсотковій ставці, оскільки за базову ставку зазвичай беруть дохідність за короткостроковими державними цінними паперами, на яку впливають макроекономічні та політичні ризики.

Отже, для визначення ризикової надбавки необхідно оцінити насамперед кредитоспроможність окремо взятого підприємства. Тому викликає інтерес кожна науково обґрунтована методика оцінки ризику його банкрутства.

Ступінь ризику банкрутства — це комплексний показник, який характеризує як фінансовий стан підприємства, так і якість управління ним, що виражається у фінансовому еквіваленті, але не вичерпується лише фінансовими наслідками. Так, безладне позичання коштів рано чи пізно призведе до того, що обсяг позикових коштів перевищить реальні можливості підприємства розрахуватися із кредиторами. Це означає втрату фінансової спроможності, але коріння проблеми — не в самих фінансах, а в неадекватних способах управління ними.

Щоб оцінити кредитоспроможність підприємства — емітента облігацій, необхідно вибрати показники, які всебічно відображатимуть фінансовий стан позичальника. Здебільшого дослідники виокремлюють дві умовні групи таких показників: перша характеризує забезпечення захисту інвесторів доходами, друга — активами підприємства (шляхом провадження справи про банкрутство та примусової реалізації активів підприємства). До

першої групи вони відносять показники покриття витрат і позикового капіталу доходами та показники рентабельності; до другої — показники фінансової стійкості, ліквідності й ефективності використання активів (показники ділової активності або оборотності активів). Такий поділ, на наш погляд, є досить умовним, адже чіткої межі між цими двома групами показників немає. Скажімо, забезпеченість власним капіталом значною мірою залежить від рівня рентабельності підприємства (оскільки нерозподілений прибуток входить до складу власного капіталу), швидкість обігу активів підприємства визначає його здатність генерувати той чи інший рівень прибутку. Проте згідно із цією точкою зору кредитор повинен передусім перевірити спроможність підприємства погасити заборгованість за рахунок поточних доходів, а вже потім розглядати можливість відшкодування збитків за рахунок примусового розпродажу його майна. Тому недостатня забезпеченість власним капіталом не є для інвестора причиною відмовлятися від вкладення коштів у боргові цінні папери, адже дохідність бізнесу підприємства може значно перевищувати обсяги коштів, необхідних для успішного обслуговування позики. Слід також зазначити, що з метою захисту інтересів кредиторів законодавчо встановлено мінімальні вимоги до емітентів облігацій. Так, акціонерне товариство має право випускати облігації на суму, яка не перевищує розмір статутного капіталу або розмір забезпечення, що надається товариству третіми особами із цією метою. Отже, акціонерне товариство може перевищувати зазначений рівень у разі отримання гарантії від банку чи іншого підприємства (тобто здійснити забезпечений випуск облігацій). Для інших видів господарських товариств (наприклад, товариств з обмеженою відповідальністю) обмежень щодо обсягу емісії облігацій взагалі не існує.

Для аналізу кредитоспроможності підприємства ми пропонуємо використовувати систему із шести показників, а саме:

- ♦ X1 — коефіцієнт автономії (відношення власного капіталу до валюти балансу);
- ♦ X2 — коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними коштами (відношення чистого оборотного капіталу до оборотних активів);
- ♦ X3 — коефіцієнт проміжної ліквідності (відношення суми грошових коштів і дебіторської заборгованості

до короткострокових пасивів);

♦ X4 — коефіцієнт абсолютної ліквідності (відношення суми грошових коштів до короткострокових пасивів);

♦ X5 — оборотність усіх активів у річному обчисленні (відношення виручки від реалізації до середньої за період вартості активів);

♦ X6 — рентабельність усього капіталу (відношення чистого прибутку до середньої за період вартості активів).

При розрахунку фінансових показників варто дотримуватися таких правил:

✓ якщо оцінюється запланований випуск облігацій, необхідно прогнозувати звітність підприємства за різними сценаріями;

✓ якщо оцінюється діючий випуск облігацій, аналізується фактична звітність;

✓ якщо випуск облігацій здійснюється дочірнім підприємством, то оцінюється як звітність самого емітента, так і консолідована звітність холдингу;

✓ необхідно виключати сезонні фактори, тобто валовий дохід підприємства та інші інтервальні показники слід розраховувати за останні 12 місяців;

✓ необхідно оцінювати не лише статичні, а й динамічні показники.

Алгоритм оцінки фінансової спроможності підприємства за наведеними групами показників є таким:

1. Встановлюються інтервали значень показників і кожному з інтервалів присвоюється бал від 1 до 7 залежно від рівня наближення показників до їх оптимальних значень (див. таблицю 2);

2. Визначається вагомість показників у підсумковій оцінці шляхом встановлення системи переваг. Якщо в оцінці беруть участь 5 факторів $X_i (i = 1...5)$, то залежно від типу інвестора, інвестиційної стратегії, якої він дотримується, горизонту планування, стану ринку та фундаментальних факторів можна вибудувати, наприклад, таку систему переваг: $1 < 2 < 3 = 4 = 5$.

Формально це означає, що в ході оцінювання ми враховуємо насамперед

фактори 1 і 2, а потому — фактори 3—5, причому перший фактор вважається трохи вагомішим, ніж другий. Така система переваг спричиняє цілком конкретні кількісні наслідки. Відповідно до правила точкових оцінок значущість i -го показника p_i варто визначати за правилом Фішберна [8]:

$$p_i = \frac{2(N - i + 1)}{(N + 1) \times N} \quad (1)$$

Правило Фішберна відображає той факт, що про рівень значущості показників невідомо нічого, крім $p_1 > p_2 > \dots > p_n$. Тоді оцінка за формулою (1) відповідає максимуму ентропії наявної інформаційної невизначеності про об'єкт дослідження. Під ентропією розуміється ступінь імовірності перебування системи у даному стані, тобто чим вища ентропія, тим ближча система до стану рівноваги. У даному випадку приймаємо, що всі показники є рівнозначними для аналізу, тобто $p_i = 1/6$;

3. На основі розрахунку показників підприємств встановлюється їх рівень у балах.

Фінансовий стан обраних для оцінки емітентів корпоративних облігацій характеризувався у 2003—2004 рр. такими показниками (див. таблицю 3).

Порівнюючи значення розрахова-

зручніше оцінювати отримані результати, замість балів доцільно використовувати загальноприйняті значення класів емітентів, а саме: клас "А" (так званий "інвестиційний клас") — від 6 до 7 балів, клас "BBB" — від 5 до 6 балів, клас "BB" — від 4 до 5 балів, клас "B" — від 3 до 4 балів, клас "CCC" — від 2 до 3 балів, клас "CC" — від 1 до 2 балів, клас "C" — 0—1 бал (див. таблицю 5).

Із таблиці 5 видно, що фінансовий стан підприємств у 2003—2004 рр. загально поліпшився, чому значною мірою сприяло здійснення ними облігаційних позик. Лише у ВАТ "Луцький автомобільний завод" значення комплексної оцінки дещо знизилася. Це пояснюється тим, що протягом зазначеного періоду підприємство облігацій не емітувало — розміщення його першої позики було заплановано розпочати лише влітку 2005 року.

Світова практика свідчить про перехід науковців-дослідників від окремих показників, які характеризують окрему сторону господарювання компанії, до комплексних коефіцієнтів, що характеризують стан суб'єкта господарювання в цілому. Першим в історії фінансового менеджменту спробував побудувати такий показник Уолл [6], який визна-

Таблиця 3. Показники оцінки кредитоспроможності емітентів облігацій

Підприємство-емітент	Показники											
	X1		X2		X3		X4		X5		X6	
	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.
ТОВ "Агропродукт"	0.13	0.08	0.21	0.14	0.51	0.85	0.001	0.002	1.16	2.05	0.01	0.002
ДМА "Бориспіль"	0.74	0.87	0.52	0.71	1.89	2.71	0.26	0.42	0.31	0.27	0.06	0.05
ТОВ "Росан"	0.83	0.70	-0.06	0.11	0.73	0.75	0.23	0.09	0.95	1.03	0.04	0.01
ЗАТ "Укршампінйон"	0.55	0.58	0.32	0.73	1.18	2.79	0.02	0.02	0.65	0.89	0.19	0.25
ЗАТ "АВК"	0.54	0.51	0.17	0.36	0.63	0.92	0.03	0.04	1.46	1.85	0.05	0.08
ВАТ "Луцький автомобільний завод"	0.61	0.41	0.56	0.36	0.63	1.04	0.04	0.07	1.62	1.89	0.06	0.07

Примітка. Показники розраховано за даними інвестиційних меморандумів та інформації про розміщення облігацій підприємств.

них показників з інтервалами, наведеними у таблиці 2, визначаємо рівень показників у балах (див. таблицю 4).

4. Розраховується підсумковий показник як середнє значення балів за показниками. Аби інвестору було

чів комплексний показник як згортку початкових окремих показників, причому експерт сам повинен був призначати вагу в формулі згортки.

Наступним кроком став розрахунок показників оцінки ризику фінансової неспроможності емітента, запропонований Альтманом у 1968 році. У 1983 році Z-тест Альмана було поширено на компанії, чиї акції не котируються на ринку, і він набув вигляду, що дав змогу використовувати його в умовах нерозвинутого фондового ринку України [6]:

$$Z = 0.717K_1 + 0.847K_2 + 3.107K_3 + 0.42K_4 + 0.995K_5, \quad (2)$$

Таблиця 2. Класифікація значень показників оцінки кредитоспроможності

Назва показника	Рівень показника у балах						
	1	2	3	4	5	6	7
X1	< 0.15	0.15—0.25	0.25—0.35	0.35—0.45	0.45—0.55	0.55—0.65	> 0.65
X2	< 0	0—0.05	0.05—0.1	0.1—0.2	0.2—0.3	0.3—0.45	> 0.45
X3	< 0.55	0.55—0.7	0.7—0.9	0.9—1.1	1.1—1.3	1.3—1.5	> 1.5
X4	< 0.025	0.025—0.09	0.09—0.2	0.2—0.3	0.3—0.4	0.4—0.55	> 0.55
X5	< 0.1	0.1—0.2	0.2—0.35	0.35—0.65	0.65—1.0	1.0—1.5	> 1.5
X6	< 0	0—0.01	0.01—0.04	0.04—0.08	0.08—0.12	0.12—0.3	> 0.3

Таблиця 4. Рівень показників оцінки кредитоспроможності емітентів облігацій

Підприємство-емітент	Рівень показника у балах											
	X1		X2		X3		X4		X5		X6	
	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.
ТОВ "Агропродукт"	1	1	5	4	1	3	1	1	6	7	1	1
ДМА "Бориспіль"	7	7	7	7	7	7	4	6	3	3	4	4
ТОВ "Росан"	7	7	1	4	3	3	4	3	5	6	3	2
ЗАТ "Укршампінйон"	6	6	6	7	5	7	1	1	5	5	6	6
ЗАТ "АВК"	5	5	4	6	2	4	2	2	6	7	4	5
ВАТ "Луцький автомобільний завод"	6	4	7	6	2	4	2	2	7	7	4	4

Таблиця 5. Комплексна оцінка кредитоспроможності емітента облігацій

Підприємство-емітент	Підсумковий бал		Клас емітента	
	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.
ТОВ "Агропродукт"	2.50	2.83	CCC	CCC
ДМА "Бориспіль"	5.33	5.67	BBB	BBB
ТОВ "Росан"	3.83	4.17	B	BB
ЗАТ "Укршампінйон"	4.83	5.33	BB	BBB
ЗАТ "АВК"	3.83	4.83	B	BB
ВАТ "Луцький автомобільний завод"	4.67	4.50	BB	BB

Таблиця 6. Оцінка ризику банкрутства емітента облігацій

Підприємство-емітент	Значення Z-тесту		Рівень показника у балах		Клас емітента	
	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.
ТОВ "Агропродукт"	1.54	2.36	4	6	B	BBB
ДМА "Бориспіль"	1.89	3.37	5	7	BB	A
ТОВ "Росан"	3.46	2.25	7	6	A	BBB
ЗАТ "Укршампінйон"	1.83	2.63	5	7	BB	A
ЗАТ "АВК"	2.38	3.01	6	7	BBB	A
ВАТ "Луцький автомобільний завод"	2.67	2.62	7	7	A	A

де: K_1 = власний оборотний капітал/сума активів;

K_2 = нерозподілений прибуток/сума активів;

K_3 = прибуток до сплати відсотків/сума активів;

K_4 = балансова вартість власного капіталу/позиковий капітал;

K_5 = обсяг продажів/сума активів.

При значенні $Z < 1.23$ Альтман діагностує високу ймовірність банкрутства.

Розрахунок ризику банкрутства (дефолту) обраних нами підприємств — емітентів облігацій згідно з моделлю Альтмана, а також систему рейтингування отриманих результатів наведено у таблиці 6.

Як впливає з таблиці, ризик банкрутства щодо всіх підприємств можна розцінювати як невисокий або помірний. Проте показник Z-тесту для ТОВ "Росан" суттєво знизився, що зумовлено значним зростанням у 2004 році частки позикового капіталу в джерелах формування активів підприємства.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Методика розрахунку кредитоспроможності підприємства — емітента облігацій, запропонована у даній статті, є лише керівництвом до дії, а не абсолютною істиною для всіх підприємств. Залежно від специфіки бізнесу, галузевої приналежності, структури витрат і доходів підприємства інвестор (кредитор) може змінювати (додавати чи вилучати) окремі показники оцінки кредитоспроможності, проте в будь-якому разі кінцевим результатом запропонованої методики буде призначення певного кредитного рейтингу, що дасть змогу оцінити ризики облігаційної позики. Визначивши взаємну відповідність кредитного рейтингу (рівня кредитного ризику) емітента і ризикової надбавки, можна визначити мінімальний рівень купонної ставки, за якого підприємство може розраховувати на вдале відкрите розміщення своєї облігаційної позики. Особливу увагу

варто приділити показнику Z-тесту, оскільки він є комплексною характеристикою платоспроможності підприємства; проте використовувати закордонні підходи без їх адаптації до реалій вітчизняної економіки, на нашу думку, не варто.

Слід зазначити, що коефіцієнти при показниках, які застосовуються для розрахунку підсумкового показника в моделі Альтмана, визначено емпіричним шляхом, тобто шляхом аналізу фінансового стану кількох сотень американських компаній. Отже, цим показником слід користуватися в Україні дуже обережно, адже розрахунок зазначених вище коефіцієнтів для українських компаній можливий лише у разі наявності статичних даних за тривалий період. На жаль, у пострадянському просторі модель Альтмана застосовується у своєму первинному вигляді, без урахування специфіки перехідної економіки.

Зіставлення даних стосовно низки країн свідчить, що вага у Z-тесті і граничний інтервал дуже різняться не лише в різних державах, а й від року до року в межах однієї країни (достатньо порівняти висновки Альтмана про стан підприємств США за 10 років аналізу). Тобто підхід Альтмана не стійкий до варіацій у початкових даних. Статистика, на яку спирається Альтман і його послідовники, можливо, й репрезентативна, але їй бракує важливої властивості статистичної однорідності вибірки подій. В умовах, коли підприємства характеризуються різною організаційно-технічною специфікою, унікальними ринковими нішами, стратегіями та цілями, фазами життєвого циклу, не можна говорити про статистичну однорідність подій, отже, — допустимість застосування методів оцінки вірогідності банкрутства виявляється сумнівною.

До того ж не варто забувати про неадекватне відображення реальної фінансово-господарської ситуації в українській системі бухгалтерського обліку, яка слугує переважно податковим цілям, та про брак сформованої й адекватно відображеної ринкової вартості вітчизняних підприємств через нерозвинутість вторинного фондового ринку і його орієнтацію на перерозподіл прав власності та обслуговування фінансових схем певних фінансово-промислових груп, а не на збільшення капіталізації українських підприємств.

Безперечно, прийняття Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 08.12.2004 р. № 542

“Про запровадження системи обов’язкового рейтингування суб’єктів та інструментів фондового ринку”, дію якого було призупинено влітку 2005 року, суттєво ускладнило та обмежило обіг боргових цінних паперів, особливо корпоративних облігацій, враховуючи вартість присвоєння рейтингу від 36 тис. грн. до 84 тис. грн. для обсягу емісії від 10 млн. грн. до 50 млн. грн., а також щорічну плату за підтримку рейтингу на рівні 50% від зазначеної суми. (Нав’язність рейтингу уповноваженого кредитного агентства як умови реєстрації емісії облігацій передбачено пунктом 4.5 і) Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17.07.2003 р. № 322 “Про затвердження Положення про порядок випуску облігацій підприємств”).

Проте без запровадження відкритої і прозорої процедури рейтингування облігаційних позик неможливо сформувати розвинутий фондовий ринок, адже створення засад, які визначали б ризики та забезпечували впевненість інвесторів у сталому розвитку окремих підприємств, є вкрай необхідним. Проблема полягає не в браку розуміння з боку професійних учасників фондового ринку потреби у присвоєнні кредитних рейтингів, а, по-перше, в декларативності публічного характеру більшості емісій корпоративних облігацій і розміщенні їх серед задалегідь визначеного кола інвесторів, а, по-друге, — в штучній монополізації ринку послуг з рейтингування суб’єктів та інструментів фондового ринку окремими кредитними агентствами, що підтримується на державному рівні. Отже, зазначені проблеми потрібно вирішувати на основі всебічного аналізу й урахування інтересів різних учасників ринку боргових фінансових інструментів.

Література

1. Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 14 травня 1992 року № 2343-ХІІ.

2. Постанова Правління Національного банку України від 06.07.2000 р. № 279 “Про затвердження Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків”.

3. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17.07.2003 р. № 322 “Про затвердження Положення про порядок випуску облігацій підприємств”.

4. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від

08.12.2004 р. № 542 “Про запровадження системи обов’язкового рейтингування суб’єктів та інструментів фондового ринку”.

5. Кирисюк Г.М., Ляховський В.С. Оцінка банком кредитоспособности заемщика // Деньги и кредит. — 1993. — № 7. — С. 30—39.

6. Недосекин А.О. Нечетко-множе-

ственный анализ риска фондовых инвестиций. — Санкт-Петербург, 2002. — 181 с.

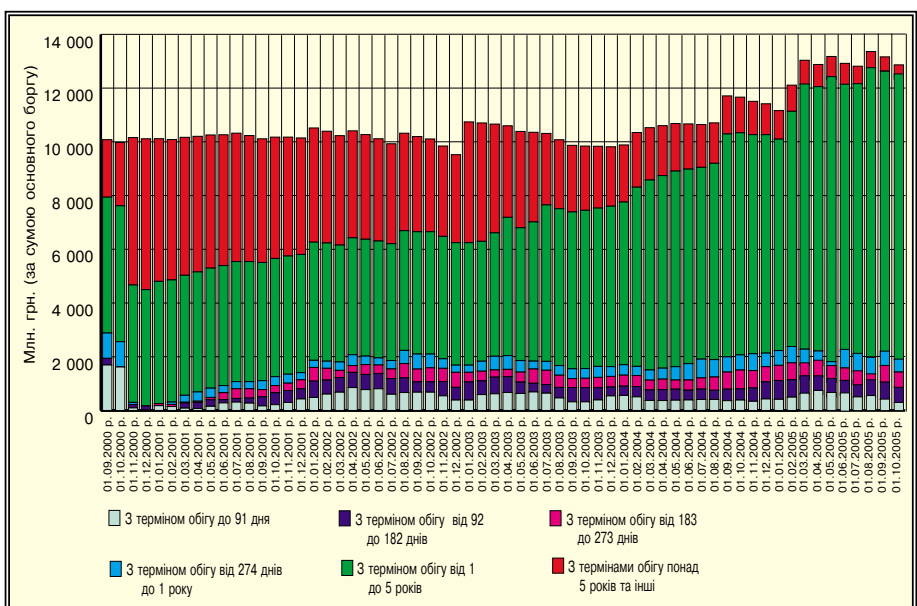
7. Сахарова М.О. К вопросу о кредитоспособности предприятий // Деньги и кредит. — 1989. — № 3.

8. Фишберн П. Теория полезности для принятия решений. М. — Наука, 1978.

Ринок державних цінних паперів України у вересні 2005 року

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за січень — вересень 2005 року		
Період	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету, тис. грн.
Січень	1 044 500	1 056 483.99
Лютий	1 000 000	1 086 613.04
Березень	200 000	245 627.51
I квартал	2 244 500	2 388 724.53
Квітень	3 635 769	3 740 334.01
Травень	14 000	13 961.08
Червень	377 500	379 030.05
II квартал	4 027 269	4 133 325.14
I півріччя	6 271 769	6 522 049.67
Липень	627 000	631 368.31
Серпень	0	0
Вересень	0	0
III квартал	627 000	631 368.31
Жовтень		
Листопад		
Грудень		
IV квартал		
Усього з початку року	6 898 769	7 153 417.98

Обсяг облігацій внутрішніх державних позик, що перебувають в обігу (на 1 жовтня 2005 року)

На замовлення “Вісника НБУ” матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Організаційне забезпечення процесу бюджетування в банку

Основою будь-якого бізнес-процесу є регламент, в якому чітко обумовлено права й обов'язки всіх залучених до нього підрозділів, форми й терміни надання інформації, зазначено одержувачів проміжних і результативних документів [1, 3, 4].

Основою організаційного забезпечення бюджетування в банку є бюджетний регламент. **Бюджетний регламент** — сукупність внутрібанківських документів і наказів, де описано порядок розробки та складання бюджетів, учасників кожного етапу (посада і підрозділ), їх дії (послідовність і терміни), джерела, строки та формати отримання й передачі інформації [3].

Головне завдання бюджетного регламенту — забезпечення контролю за ходом виконання бюджетів різних видів і рівнів управління.

У багатьох українських банках бюджетний регламент замінює наказ, де зазначено терміни складання, затвердження й аналізу бюджетних документів та міститься збірник їх шаблонів. Інші правила (перелік відповідальних осіб, порядок аналізу бюджетів тощо), які визначають бюджетний процес, обумовлюються усно. Проте за такого підходу досить складно вводити в курс справи нових співробітників, контролювати дотримання встановлених правил (у керівництва немає підстав для формальних стягнень із безвідповідальних співробітників) тощо. Тому більшість фахівців у сфері бюджетування рекомендує регламентувати всі бюджетні процедури.

Бюджетний регламент складається з організаційного та часового регламентів.

Організаційний регламент містить:

- ♦ визначення учасників — суб'єктів бюджетного процесу;
- ♦ розподіл між ними функцій та посадових обов'язків;
- ♦ порядок взаємодії суб'єктів бюджетування на всіх етапах бюджетування.

Організовуючи управління бюджетами, передусім необхідно визначити учасників — суб'єктів бюджетного процесу. В банку найдоцільніше створити **трирівневу систему управління бюджетами:**

- ♦ 1-й рівень — правління банку та бюджетний комітет;
- ♦ 2-й рівень — менеджери бізнесів;
- ♦ 3-й рівень — керівники структурних підрозділів.

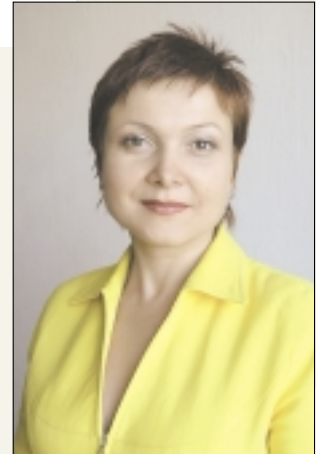
Правління банку — орган, який не бере безпосередньої участі в бюджетному процесі, але відповідає за формування загальної стратегії банку і дотримання інтересів акціонерів.

Бюджетний комітет — постійно діючий орган управління, що вирішує питання, пов'язані з формуванням, погодженням, затвердженням бюджету банку та контролем за його виконанням [1, 5].

Мета діяльності бюджетного комітету повинна бути спрямована на розробку, прийняття та контроль за виконанням бюджету, який відповідає стратегічним цілям і бізнес-плану розвитку банку.

Бюджетний комітет координує роботу різних служб банку, які беруть участь у розробці бюджетів, і виконує такі функції:

- ♦ розглядає і затверджує фінансову структуру банку;
- ♦ затверджує методичні розробки щодо процесу бюджетування й оцінки роботи структурних підрозділів банку;
- ♦ розглядає і затверджує трансфертні ціни на послуги структурних підрозділів банку й алокації загальнобанківських витрат;
- ♦ розробляє пропозиції стосовно перерозподілу фінансових потоків з метою оптимального використання грошових коштів;
- ♦ розробляє нові звітні форми, регламенти або технологічні карти, технології і методології ефективного управління бюджетним процесом, а також положення і концепції проведення фінансового аналізу;
- ♦ контролює процес бюджетування в банку та проводить його моніторинг;
- ♦ затверджує скориговані варіанти бюджетів усіх рівнів;
- ♦ організовує перевірку причин відхилень, розходжень отриманих результатів із плановими бюджетними показниками;

**Юлія
Овдій**

Начальник управління контролінгу
ВАТ "Кредитпромбанк". Магістр
ділового адміністрування,
здобувач кафедри банківської
справи Київського національного
економічного університету

Для впровадження бюджетування в банку необхідно не тільки грамотно розв'язувати методологічні проблеми, осмислювати ефективність інструментарію фінансового планування, а й розробити відповідні організаційні процедури, що регламентують усі питання взаємовідносин у банку в процесі бюджетування. У статті розглянуто складові бюджетного регламенту, а також процедуру його розробки в банку. Результати дослідження апробовано і впроваджено у ВАТ "Кредитпромбанк".

♦ розглядає та затверджує аналіз причин невиконання бюджетів, представлених керівниками підрозділів банку;

♦ розглядає та затверджує рекомендації щодо заходів з виправлення фінансової ситуації в окремому структурному підрозділі та/або банку в цілому;

♦ проводить будь-яку попередню експертизу з питань здійснення бюджетного процесу на всіх рівнях управління банку.

Бюджетний комітет повинен мати право:

♦ вносити корективи до бюджету на підставі об'єктивних причин;

♦ заслуховувати керівників за результатами виконання планових завдань та фінансових планів;

♦ вносити пропозиції правлінню банку щодо вжиття заходів та застосування санкцій у разі невиконання бюджету або планових завдань;

♦ виносити на затвердження правління банку нормативні положення, які регламентують фінансову діяльність структурних одиниць.

У банку також потрібно створити підрозділ (наприклад, **відділ бюджетування**), що відповідає за методологічну, інформаційну і технічну підтримку бюджетного процесу.

Відділ бюджетування відповідає за:

♦ розробку методів і техніки процесу бюджетування;

♦ розробку організаційної та фінансової структур процесу бюджетування;

♦ розробку документації (положень, наказів, інструкцій), які регламентують процес бюджетування;

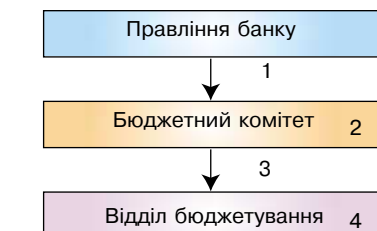
♦ розробку інформаційного забезпечення процесу бюджетування;

♦ розробку форм бюджетів та переліку статей витрат;

♦ збір і зіставлення даних;

♦ надання звітів.

Схема 1. Взаємодія суб'єктів бюджетування на етапі розробки стратегії бюджетного процесу

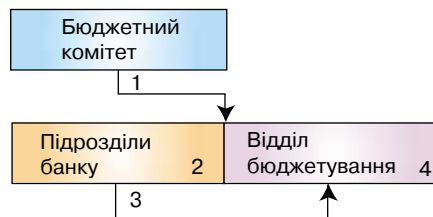
- 1 — доведення загальної стратегії розвитку банку;
- 2 — розробка бюджетної стратегії;
- 3 — доведення структури бюджетних статей, бюджетних центрів;
- 4 — налагодження інформаційно-аналітичної системи бюджетування.

Розглянемо детально взаємодію зазначених суб'єктів у рамках бюджетного процесу.

I етап. Розробка бюджетної стратегії: визначення структури бюджетних статей, структури бюджетних центрів, узгодження їх із загальною стратегією розвитку банку (див. схему 1).

II етап. Підготовка відділами і структурними підрозділами планів (див. схему 2).

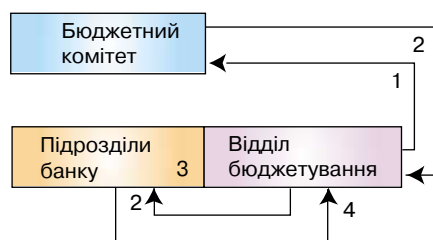
Схема 2. Взаємодія суб'єктів бюджетування на етапі складання бюджету

- 1 — доведення бюджетної стратегії банку до підрозділів;
- 2 — підготовка бюджетів;
- 3 — надання даних, що плануються;
- 4 — обробка бюджетних статей і консолідація проекту бюджету, що планується.

III етап. Проведення керівництвом аналізу і перевірки пропозицій щодо плану, наслідком яких є коригування структурними підрозділами банку своїх бюджетів відповідно до рекомендацій керівництва (див. схему 3).

Схема 3. Взаємодія суб'єктів бюджетування на етапі розгляду і коригування бюджету

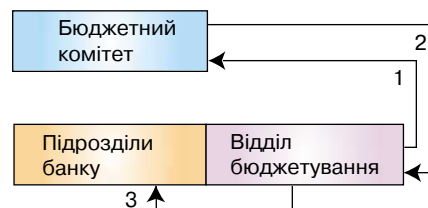
- 1 — узгодження проекту бюджету;
- 2 — надання пропозицій щодо коригування бюджетів;
- 3 — внесення коригувань до проекту бюджету;
- 4 — подання бюджетів на затвердження.

IV етап. Затвердження бюджетів (прийняття остаточного варіанта) — див. схему 4.

V етап. Контроль виконання бюджетів: аналіз результатів, виявлення критичних відхилень, прийняття стратегічних рішень на наступний період (див. схему 5).

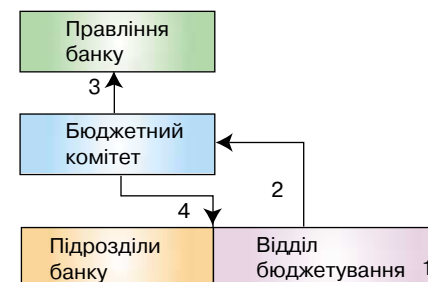
Безумовно, в інструкції кожного конкретного банку, яка визначає бюджетний процес, етапи слід описати детальніше: вказати механізм розподілу інформації між підрозділами,

Схема 4. Взаємодія суб'єктів бюджетування на етапі затвердження бюджету

- 1 — надання зведеного бюджету банку на затвердження;
- 2 — представлення затвердженого бюджету;
- 3 — доведення затвердженого планового бюджету до підрозділів.

Схема 5. Взаємодія суб'єктів бюджетування на етапі контролю й аналізу результатів та прийняття рішень

- 1 — консолідація фактичного бюджету;
- 2 — представлення фактичного бюджету бюджетному комітету;
- 3 — надання інформації про виконання бюджету;
- 4 — прийняття рішень на наступний період.

визначити точки контролю, міру відповідальності, рівні доступу до даних і таке інше, залежно від внутрішнього устрою банку.

Друга складова регламенту бюджетування — часовий регламент, тобто:

♦ періоди бюджетування;

♦ строки підготовки бюджетів (у який термін має бути підготовлений той чи інший бюджет/звіт);

♦ строки здійснення контролю виконання бюджетів за певний бюджетний період.

Бюджетний період — це часовий інтервал, на який складається план, кількісним вираженням якого і є бюджет. Його ще називають горизонтом фінансового планування [2, 5]. Класичний період поточного бюджетування — рік, поділений на квартали (мінімальні бюджетні періоди).

Залежно від специфіки бізнесу бюджетів різних видів можуть мати різні мінімальні бюджетні періоди. **Мінімальний бюджетний період** — одиниця вимірювання бюджетного періоду (квартал, місяць, декада тощо) за видами бюджетів або поділ усього бюджетного періоду на окремі підперіоди.

Розглянемо один із варіантів визна-

чення бюджетного періоду в банку.

Для “Балансу”, “Звіту про прибутки і збитки” бюджетний період доцільно ввести тривалістю один календарний рік (12 місяців); мінімальний бюджетний період може становити один квартал.

Разом із бюджетним періодом встановлюється і **бюджетний цикл** — термін, по закінченні якого зіставляються планові та фактичні показники і коригуються подальші бюджети [3, 4].

Бюджетний цикл включає такі етапи:

1) *фаза планування*: постановка цілей на бюджетний період, збір інформації для розробки проекту бюджету, його формування та затвердження;

2) *фаза реалізації*: виконання бюджету і поточне коригування показників, поточний і підсумковий аналіз відхилень;

3) *завершальна фаза*: підготовка звіту про виконання бюджету, аналіз досягнення цілей банку за звітний період і рекомендації щодо коригування бюджету поточного періоду та розробка майбутніх бюджетів.

Бюджетний цикл, який відповідає одному бюджетному періоду (мінімальному бюджетному періоду), триває значно довше, ніж сам бюджетний період (мінімальний бюджетний період), оскільки починається задовго до його початку і закінчується вже після його завершення, коли вже триває фаза реалізації наступного циклу. На практиці виходить, що через невеликий проміжок часу після завершення звіту про виконання бюджету слід починати готувати наступний бюджет (див. схему 6).

Створення бюджетного регламенту відбувається у два етапи.

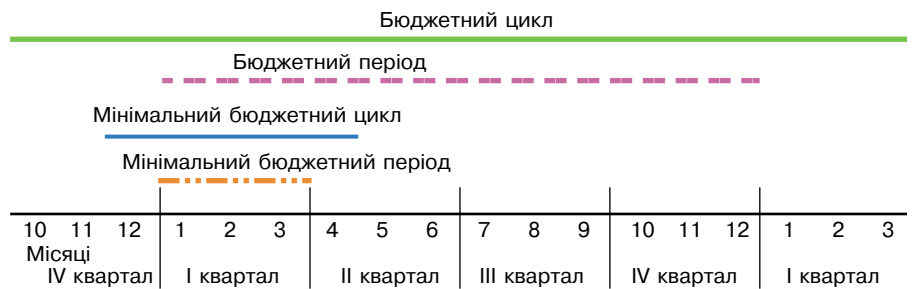
Перший етап — складання документів. Щоб бюджетний регламент запрацював у банку як частина управлінської технології, необхідно закріпити його у внутрішніх нормативних документах. Мінімальний набір положень, які входять до бюджетного регламенту, містить:

- ♦ положення про бюджетування;
- ♦ положення про бюджетний комітет.

Основним нормативним документом, який входить до складу бюджетного регламенту, є положення про бюджетування, розділи якого можуть бути такими:

- 1) цілі, задачі і принципи бюджетування в банку;
- 2) структура бюджетів;
- 3) цільові показники й нормативи, що затверджуються;

Схема 6. **Періоди бюджетування в банку**

4) методика бюджетування в банку;

5) організаційний регламент бюджетування: склад учасників бюджетного процесу; функції та відповідальність осіб, що беруть участь у бюджетному процесі; права учасників бюджетного процесу;

6) часовий регламент бюджетування: періоди бюджетування, терміни підготовки бюджетів;

7) порядок підготовки і затвердження бюджетів центрів бюджетування банку;

8) контроль виконання бюджету.

Другий етап — навчання персоналу роботи з бюджетними документами.

Після розробки методики складання та затвердження форматів операційних і фінансових бюджетів необхідно навчити персонал роботи в рамках бюджетного регламенту. Без цього неможлива успішна організація системи бюджетного управління.

Висновки. Вважаємо, що розглянуті вище підходи до розробки бюджетного регламенту перетворюють бюджетування і фінансове планування у банку в управлінську технологію,

інструмент фінансового контролю.

Результати дослідження апробовано і впроваджено у ВАТ “Кредитпромбанк”.

Література

1. Банки на развивающихся рынках: В 2-х томах. Т. I. Укрепление руководства и повышение чувствительности к переменам / Диана МакНотон, Дональд Дж. Карлсон, Клайтон Таунсенд Дитц и др. / Пер. с англ. — М.: Финансы и статистика, 1994. — 336 с.

2. Бочаров В.В. Коммерческое бюджетирование. — СПб.: Питер, 2003. — 368 с.

3. Хруцкий В.Е., Сизова Т.В., Гамаюнов В.В. Внутрифирменное бюджетирование: Настольная книга по постановке финансового планирования. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 400 с.

4. Щиборщ К.В. Бюджетирование деятельности промышленных предприятий России. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство “Дело и Сервис”, 2004. — 592 с.

5. Stephen Brookson / Managing budgets — A Dorling Kindersley Book, 2000 — 72 p.

САНАТОРНИЙ КОМПЛЕКС ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СПРАВАМИ

«ПУЩА-ОЗЕРНА»

ЛІКУВАННЯ

- Консультації лікарів 11 спеціальностей
- Комп'ютерна діагностика
- Гідропатія (душі Віші, каскадний та ін.)
- Гідроклоноотерапія
- Соляна шахта, аероіонотерапія

ОЗДОРОВЛЕННЯ

- Басейн
- Сауна
- Тренажерний зал
- Тенісний kort
- Пляж, човнова станція
- Косметологічний кабінет

ВІДПОЧИНОК

- Термін перебування 12–24 дні
- Путівки вихідного дня
- Одномісні, двомісні номери люкс, напівлюкс
- Працюємо цілодобово

Здоровим бути модно!

04075, м. Київ, Пуща-Водиця, 14 лінія
Тел.: 8 (044) 431-29-61, 431-25-63 www.ozerna.com.ua

ПУЩА-ОЗЕРНА
САНАТОРНИЙ КОМПЛЕКС

**Володимир
Бабенко**

Асистент кафедри вищої математики Львівського національного університету імені Івана Франка

**Ольга
Білик**

Аспірант кафедри банківської справи Львівського банківського інституту Національного банку України

У статті розглянуто регресійну модель оцінки ефективності діяльності банків залежно від їх відносного фінансового результату. Проведений аналіз дає змогу формувати стратегію банку на ринку банківських послуг залежно від характеристик його діяльності, постійно стежити за найменшими змінами та вносити управлінські корективи.

Дослідження

Аналіз ефективності діяльності банківських установ на основі кусково-лінійної регресійної моделі

Останнім часом як серед банкірів-практиків, так і в колах економістів-теоретиків усе частіше порушується питання оцінки та підвищення ефективності роботи банківського сектору. Вітчизняні науковці розглядають причини, що гальмують розвиток українських банківських установ та відповідно ринку банківських послуг, на якому вони працюють; вивчають фактори, що безпосередньо чи опосередковано впливають на ефективну роботу цього ринку. Особливого значення ці дослідження набувають сьогодні, коли стрімкий розвиток небанківських фінансових організацій спонукає банки розширювати й закріплювати свій вплив на ринку. Вони активно розширюють власну філійну мережу, вдосконалюють і постійно доповнюють спектр банківських послуг. З'являються нові, гнучкіші з точки зору задоволення потреб клієнтури депозитні продукти, що, в свою чергу, сприяє розширенню ресурсної бази банків. Активізація ж споживчого кредитування дає їм змогу збільшувати осяги своїх кредитних портфелів, а підприємцям — збільшувати обсяги продажів.

Успішну роботу ринку банківських послуг деякі дослідники, зокрема С.М.Козьменко, Ф.І.Шпиг та І.В.Волошко розуміють як ефективність діяльності ринку як сукупності фінансово-кредитних установ, котрі пропонують свої послуги на ньому [1]. А.Д.Коробов, із думкою якого ми погоджуємося, додає, що ефективність функціонування ринку банківських продуктів можна визначити в ході стратегічної діагностики як ринку загалом, так і його учасників зокрема.

Проаналізувавши вітчизняний та зарубіжний досвід оцінки ефективності ринку банківських послуг, ми дійшли висновку, що ця проблема досі залишається актуальною, оскільки існує багато підходів до її розв'язання.

Основна мета банку — одержання прибутку; отже, критерій прибутковості (в абсолютному і відносному вираженні) можна використати для

оцінки позиції банку на ринку. Однак показник прибутковості не можна вважати основним, а тим більше — єдиним критерієм оцінки ефективної банківської політики, адже він відображає рівень ефективності, досягнутий установою за певний період у минулому [1, с. 265]. Ефективність же — категорія перспективна, зорієнтована на майбутнє; вона характеризує спроможність установи стабільно отримувати прибуток у майбутньому. Таким чином, прибуток і прибутковість можуть слугувати критеріями ефективності банку в умовах динамічного спокою, коли основні показники діяльності залишаються незмінними протягом тривалого проміжку часу або впродовж усього життєвого циклу банківської установи. В останньому випадку, зіставивши доходи і витрати за весь період функціонування банку та порівнявши їх з аналогічними показниками існуючих конкурентів (точніше, тих, що існували), можна оцінити його ефективність, але лише в ретроспективному плані.

Саме тому заслуговує на увагу методологічний підхід, широко використовуваний за рубежом, який полягає у врахуванні не лише кількісних показників, котрі відображають результати діяльності фінансово-кредитної установи в минулому (що, безперечно, є необхідною категорією при розрахунку показника ефективності), а й також якісних показників, що характеризують потенціал роботи банку в майбутньому.

Наше дослідження, метою якого було виокремлення основних чинників, що впливають на ефективність роботи банківських установ на ринку послуг для фізичних осіб, дало змогу виділити три групи факторів: фінансові ресурси, активи та людські ресурси. З огляду на це зауважимо, що перевага над конкурентами за зазначеними параметрами дає банку змогу пропонувати на ринку товари (послуги) вищої якості і/або за нижчими цінами. Це, у свою чергу, зміцнює його ринкові позиції, забезпечує прибу-

Таблиця 1. Джерела порівняльних переваг банків

Фінансові ресурси	Активи	Людські ресурси
- Власний капітал - Залучені депозити - Міжбанківські кредити - Цінова політика - Фінансовий результат	- Кредити надані - Інвестиції у цінні папери - Філійна мережа	- Кількість працівників - Витрати на підвищення кваліфікації працівників

ток, розмір якого перевищує середній рівень, позитивно впливає на фактори, що зумовлюють конкурентні переваги (див. таблицю 1).

Для ґрунтовного вивчення ефективності ринку банківських послуг у своєму дослідженні ми використовували дані за зазначеними у таблиці 1 показниками щодо 30 банківських установ, котрі працюють на ринку банківських послуг для фізичних осіб згідно із класифікацією Національного банку України, належать до 1–4 груп і займають більше 70% цього ринку. Використані в ході дослідження дані взято з офіційної звітності, опублікованої Національним банком України та Асоціацією українських банків [2, 3]. Статистичний аналіз даних проводився засобами пакета Statistica 6.0 [4].

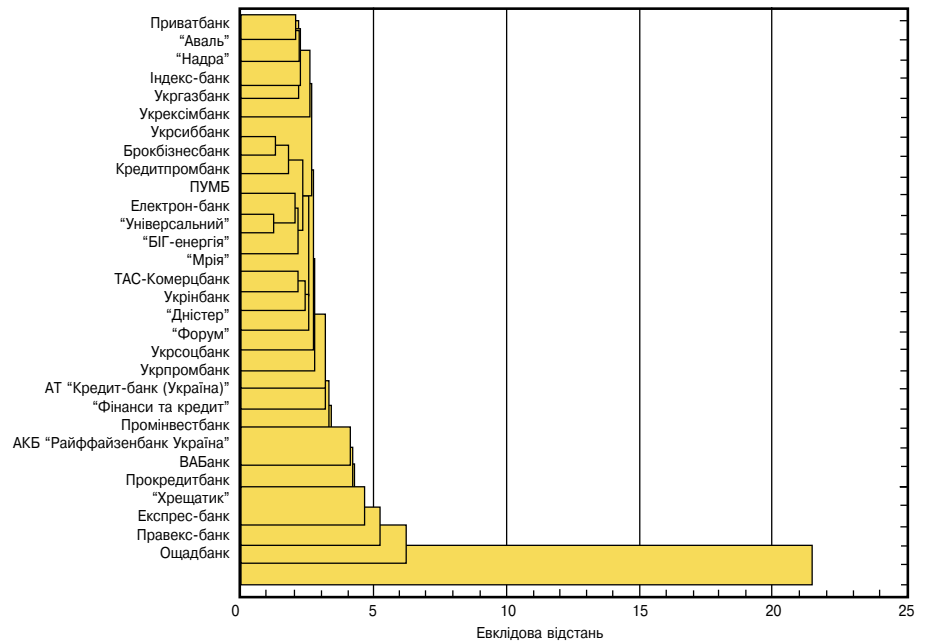
Банківський капітал безпосередньо або опосередковано впливає на кінцевий результат діяльності установи, і всі зазначені вище параметри залежать від цього фактора. Оскільки абсолютні показники не дають повних уявлень про ефективність роботи банку, для аналізу використовувалися відносні показники, приведені до розміру власного капіталу банку. Відповідні змінні були позначені так:

- ♦ *rkfo* — відношення суми залучених коштів від фізичних осіб до розміру власного капіталу банку;
- ♦ *pfo* — середньозважена відсоткова ставка за депозитами фізичних осіб (у річному обчисленні, %);
- ♦ *rskfo* — відношення суми кредитів, наданих фізичним особам до розміру власного капіталу банку;
- ♦ *rmb* — відносний показник величини мережі банків;
- ♦ *rnp* — відносний показник витрат на навчання персоналу;
- ♦ *rkjo* — відношення суми залучених коштів від юридичних осіб до розміру власного капіталу банку;
- ♦ *pjo* — середньозважена відсоткова ставка за кредитами юридичних осіб (без урахування овердрафту, %);
- ♦ *rskjo* — відношення суми кредитів, наданих юридичним особам до розміру власного капіталу банку;
- ♦ *rsmbk* — відношення суми наданих міжбанківських кредитів до розміру власного капіталу банку;
- ♦ *rcp* — відношення величини ви-

трат на придбання цінних паперів до розміру власного капіталу банку;

♦ *rrez* — відносний фінансовий результат.

Ієрархічне дерево кластеризації

Ієрархічне дерево кластеризації за цими показниками (див. схему) дало підставу розбити досліджувану сукупність банків на 3 групи. У результаті проведеного методом *k*-середніх кластерного аналізу з виділенням трьох кластерів усі тридцять згадуваних банків розподілено так:

1. Окремий кластер становить Ощадбанк України. Це пояснюється його особливим становищем в українській банківській системі, залежністю від держави, великою мережею філій та відділень, значним відсотком пенсіонерів серед клієнтів;

2. АКБ "Райффайзенбанк Україна", Правекс-банк, "Фінанси та кредит", АТ "Кредит-банк (Україна)", ВАБанк, Експрес-банк, "Мрія", Прокредитбанк і "Дністер";

3. Приватбанк, "Аваль", Промінвестбанк, Укрсоцбанк, Укрексімбанк, Укрсиббанк, "Надра", Брокбізнесбанк, ПУМБ, Кредитпромбанк, Укрпромбанк, "Хрещатик", "Форум", Укргазбанк, ТАС-Комерцбанк, "Біг-енергія", Укрінбанк, Електрон-банк та "Універсальний".

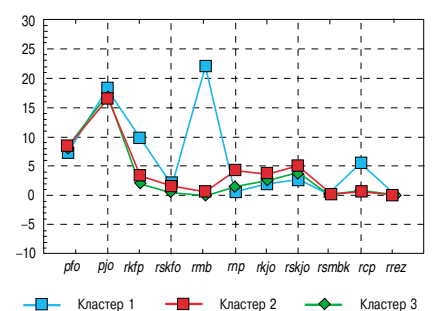
Середні значення показників для кожного кластера наведено на графіку 1.

Хоча власний капітал банків другого кластера нижчий порівняно з банками третього кластера, частка витрат на навчання персоналу в них істотно більша, що свідчить про зацікавленість керівництва у підвищенні кваліфікаційного рівня працівників з огляду на перспективу розвитку установи. Дещо вища у цій групі банків середньозважена відсот-

кова ставка за депозитами фізичних осіб зумовлює більший відносний показник суми залучених коштів фізичних осіб, а нижчий середньозважений відсоток за кредитами юридичним особам — більший відносний показник наданих їм кредитів, що, в свою чергу, забезпечує дещо кращий середній показник відносного фінансового результату.

Щоб детальніше проаналізувати вплив перелічених вище чинників на ефективність роботи банку, було проведено багатофакторний статистичний аналіз даних. Методом головних компонент виділено п'ять латентних

Графік 1. Середні значення показників для кожного кластера

Таблиця 2. Матриця факторних навантажень*

	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5
pfo	-0.236	0.163	0.624	-0.275	0.433
pjo	-0.018	0.094	-0.173	0.864	0.073
rkfo	0.882	-0.070	0.324	0.128	0.085
rskfo	0.309	0.048	0.780	-0.070	-0.332
rmb	0.942	-0.023	-0.013	-0.066	-0.128
rnp	-0.167	-0.001	0.552	0.576	0.196
rkjo	-0.063	0.879	0.026	-0.117	0.171
rskjo	-0.040	0.063	-0.035	0.140	0.953
rsmbk	0.070	0.844	0.056	0.139	-0.006
rcp	0.896	-0.026	-0.190	-0.199	-0.101
rrez	-0.384	0.578	0.063	0.421	-0.174

*Примітка. Червоним кольором позначено групи змінних, що визначаються даним фактором.

факторів, які пояснюють понад 80% дисперсії вхідних даних. Матрицю факторних навантажень див. у таблиці 2.

Як бачимо, між відносним фінансовим результатом і другим та четвертим факторами існує прямий кореляційний зв'язок, а між відносним фінансовим результатом і першим фактором — зворотний кореляційний зв'язок. Практично це означає, що збільшення відносного показника залучених коштів фізичних осіб, розширення мережі банку, виділення більших обсягів коштів на придбання цінних паперів знижує фінансову результативність роботи банку. Водночас нарощування обсягів залучених коштів юридичних осіб (імовірно, шляхом збільшення міжбанківських кредитів) поліпшує фінансовий результат роботи банку. Така ситуація свідчить про слабку та нерациональну стратегічну позицію банківських установ на ринку послуг для фізичних осіб, що зумовлює зниження фінансової результативності у разі збільшення показника залучених коштів фізичних осіб.

Оскільки зв'язок між фінансовим результатом роботи банку і досліджу-

ваними факторами є доволі складним, побудувати лінійну регресійну модель, яка б статистично вичерпно описувала цей зв'язок, не вдається. Однак розподіл нашої групи із тридцяти банків практично на дві підгрупи дав змогу методами нелінійного наближення побудувати кусково-лінійну регресійну модель залежності фінансового результату діяльності банків від зазначених змінних. Ця модель задається співвідношенням:

$$rrez = \begin{cases} 0.0002 + 0.0087pfo - 0.0014pjo - 0.0077rkfo - 0.0019rskfo - 0.0022rmb + 0.0067rnp + 0.0007rkjo - 0.0026rskjo + 0.0392rsmbk + 0.0152rcp, & \text{якщо } rrez < 0.0782; \\ 0.8411 + 0.0712pfo - 0.0699pjo + 0.0440rkfo + 0.0059rskfo - 0.3114rmb + 0.0438rnp - 0.0334rkjo - 0.0670rskjo + 0.1174rsmbk + 0.4202rcp, & \text{якщо } rrez > 0.0782. \end{cases}$$

Вона статистично пояснює 98.3% дисперсії змінної rrez. Залишки даної регресійної моделі мають нормальний розподіл (див. графік 2).

Аналіз моделі свідчить: банки з ниж-

чим фінансовим результатом (а це, як правило, банки з більшим власним капіталом) менш чутливі до змін факторів, які розглядаються. Коефіцієнти біля більшості змінних у регресійному рівнянні для цієї групи практично на порядок нижчі порівняно з іншою.

Дослідження показало, що в обох групах банків на поліпшення фінансового результату впливає збільшення відсоткової ставки за депозитами фізичних осіб та зменшення відсотків за кредитами юридичним особам. З іншого боку, підвищити ефективність роботи банківської установи можна за рахунок оптимізації кредитної політики на ринку юридичних осіб та у сфері міжбанківського кредитування. Ще один фактор підвищення ефективності — оптимізація банківської мережі. Збільшення портфеля придбаних цінних паперів також опосередковано впливає на підвищення фінансового результату.

Для банків з малим власним капіталом характерне зростання ефективності за рахунок збільшення коштів, залучених від фізичних осіб. Водночас збільшення обсягів коштів, залучених від юридичних осіб, призводить до погіршення фінансового результату.

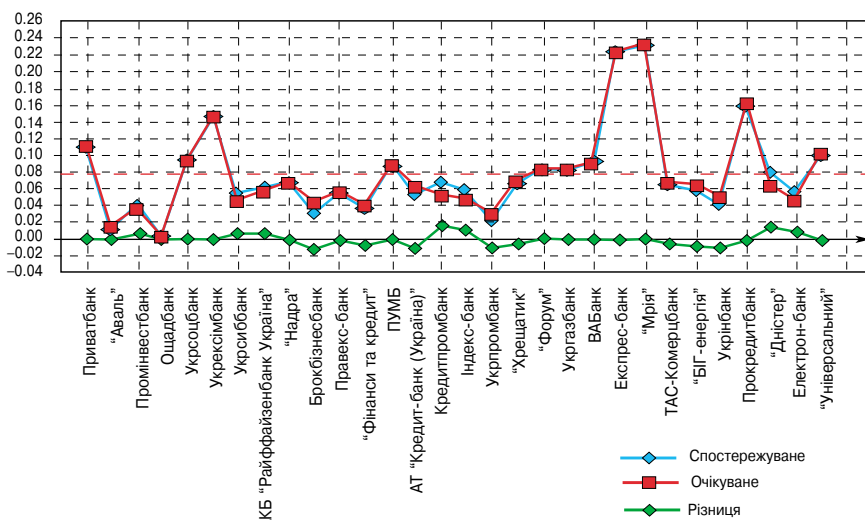
Істотним фактором поліпшення ефективності цих банків є підвищення кваліфікації персоналу.

Підсумовуючи викладене, зазначимо: проведене дослідження дало змогу сформулювати комплексну модель аналізу факторів, що впливають на ефективність діяльності банківської установи на ринку банківських послуг. Модель містить ряд якісних та кількісних показників, оцінка яких дає змогу визначити ефективність роботи банку на ринку та його позицію відносно конкурентів, які діють у межах однієї галузі, а також тих, які можуть вийти на ринок. Для менеджерів та акціонерів банківської установи такий аналіз дає змогу постійно відстежувати найменші зміни і вносити управлінські корективи (у тому числі на перспективу).

Література

1. Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В. Стратегічний менеджмент банку: Навчальний посібник. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2003. — 734 с.
2. Інтернет-портал Асоціації українських банків // www.aub.com.ua.
3. Інтернет-портал Національного банку України // www.bank.gov.ua.
4. Боровиков В.П., Боровиков И.П. STATISTICA: Статистический анализ и обработка данных в среде Windows. — М.: Филінг, 1997.

Графік 2. Залишки регресійної моделі

Нові вимоги Базельського комітету до визначення капіталу, адекватного ризикам

Нове положення Базельського комітету щодо власних коштів спрямоване на поліпшення процедури їх оцінки, зорієнтованої на основні банківські ризики, і стимулювання банків до вдосконалення власних процедур оцінки та управління ризиками. Запропонований Базельським комітетом підхід, що базується на внутрішньому рейтингу IRB (internat rating based), дасть змогу банкам розглядати власні ризики з урахуванням статистики, щоб надалі здійснювати їх сегментацію за однорідними портфелями активів. Мета такого підходу — перехід при вимірюванні регулятивного капіталу від арифметичного розрахунку (коефіцієнт Кука) до ймовірнісного розрахунку (коефіцієнт McDonough).

Із 1988 року банки застосовують як міжнародний коефіцієнт платоспроможності коефіцієнт Кука. Він визначає вимоги до власних коштів, яких банки мають дотримуватися залежно від прийнятих ризиків. Цей коефіцієнт відображає співвідношення власних коштів (капітал і резервні фонди) разом з додатковими елементами (сформовані резерви під активи і субординований капітал) та активів за балансом разом із позабалансовими зобов'язаннями, зваженими на ризик. Це співвідношення не повинно бути меншим 8%, тобто у загальних активах розміром 100 одиниць банк повинен мати щонайменше 8 одиниць власних коштів. Коефіцієнт Кука дає змогу визначити загальновизначений регулятивний мінімум щодо власних коштів, використовуючи спрощену систему оцінки ризиків. Але ця система має на сьогодні кілька слабких сторін:

- ♦ коефіцієнт Кука не сповна враховує ймовірність дефолту контрагента, зміну ситуації з часом та непристосованість до нових фінансових інструментів;
- ♦ регулятивний капітал більше не відображає економічний капітал, що розраховується банками для виміру

реальних ризиків. Розрахунок економічного капіталу базується на ймовірності неплатоспроможності позичальників і має враховувати механізми зниження ризиків.

Новий коефіцієнт McDonough передбачає запровадження трьох положень.

Положення 1. Мінімальні вимоги до власних коштів для покриття активів, зважених на ризик:

- ♦ оновлення норм з метою повнішого врахування ризиків, але без зміни в цілому рівня адекватності власних коштів (8% у середньому);
- ♦ ефективніше застосування механізмів зниження ризиків;
- ♦ врахування операційних ризиків.

Положення 2. Посилення контролю регулюючого органу з можливістю індивідуальної перевірки банківської установи:

- ♦ аналіз загального профілю ризиків банку регулюючим органом;
- ♦ контроль процедур та внутрішніх методик банку щодо визначення адекватності власних коштів;
- ♦ можливість встановлювати індивідуальні вимоги до банків — вищі, ніж мінімальні регулюючі.

Положення 3. Підвищена ринкова дисципліна з посиленням вимог стосовно прозорості структури власних коштів та наявних ризиків. Власні кошти мають покривати кредитні, ринкові та операційні ризики.

Коефіцієнт McDonough визначається співвідношенням: власний капітал / ризики кредитний + ринковий + операційний $\geq 8\%$.

1988 року у рамках угоди Базель-I було запропоновано використовувати коефіцієнт Кука, який зобов'язує банки утримувати власні кошти у розмірі, пропорційному прийнятим банком кредитним ризикам. Після включення у 1996 році ринкових ризиків до коефіцієнта Кука Базельський комітет вирішив у 1999 році переглянути методику розрахунку власних коштів. Передумовою цієї реформи стала не-

Костянтин Жидко

Аспірант Науково-дослідного фінансового інституту при Міністерстві фінансів України

Стабільність і платоспроможність банківської системи є необхідною умовою функціонування фінансової системи. З метою адаптації та підвищення гнучкості існуючої системи нагляд міжнародні органи з банківського регулювання у рамках угоди Базель-II розпочали реформування процедури розрахунку власних коштів, необхідних для покриття ризиків. У статті висвітлюється сутність нової реформи.

обхідність переходу від суто кількісного методу до методу, що враховує кількісні та якісні фактори, і є чутливішим до характеристик ризиків. Конкретніше кажучи, мета нової методики — узгодити економічний та регулятивний капітал.

Рекомендації Базельського комітету у зв'язку із застосуванням нового коефіцієнта платоспроможності такі:

- ♦ вища диференціація кредитних ризиків: стимулювання банків до застосування нової системи внутрішнього оцінювання кредитних ризиків, що допоможе їм самим визначати за допомогою внутрішньої інформації необхідну частку в капіталі, тобто величину власних коштів, необхідних для покриття кредитного ризику. За цією системою банк оцінює своїх клієнтів, виходячи з наявної внутрішньої і зовнішньої інформації, щоб у подальшому їх класифікувати до однорідних портфелів. Ця оцінка є результатом розрахунку очікуваних втрат, які розраховуються залежно від імовірності дефолту позичальника (оцінюється банком), розміру втрат, спричинених дефолтом, та величини кредиту на момент дефолту:

$$EL = PD \times LGD \times EAD,$$

де *EL* (*expected loss*) — очікувані втрати;

PD (*default probability*) — ймовірність того, що позичальник не зможе виконати свої зобов'язання за контрактом. Імовірність дефолту визначається ризиком дефолту позичальника;

LGD (*loss given default*) — втрати у разі дефолту позичальника: йдеться про процент втрат, які понесе банк відносно суми наданого кредиту на момент дефолту;

EAD (*exposure at default*) — експозиція до дефолту, тобто величина кредиту, наданого на момент дефолту.

У рамках підходу, що базується на внутрішньому рейтингу (IRB), банк оцінюватиме лише ймовірність дефолту і використовуватиме дані стосовно втрат у разі дефолту й експозиції до дефолту, надані кредитним або рейтинговим агентством. У рамках поглибленого підходу IRB банк сам оцінюватиме всі ці фактори, до яких можна додати фактор строку погашення (*Maturity*), тобто термін, що залишився до погашення кредиту, тривалість якого впливає на ризик непогашення кредиту;

- ♦ новий режим надасть більші повноваження наглядовим органам. Відповідно до Положення 2 з метою нагляду за ризик-профілем кожної банківської установи наглядові органи будуть спроможні встановлювати

вимоги до власних коштів вищі, ніж мінімальні регулятивні, навіть індивідуально до банків усередині банківської групи;

- ♦ важливість дотримання ринкової дисципліни, заснованої на регулярному обміні інформацією між банком та ринком, що підкреслює контролюючу функцію ринку щодо банків. Повідомлення банками значущої інформації забезпечує учасників ринку необхідними відомостями та полегшує здійснення ефективної ринкової дисципліни. Підвищення ступеня прозорості надасть переваги банкам з ефективним менеджментом, а також інвесторам, вкладникам і фінансовій системі в цілому з метою уникнення системного ризику.

Базельський комітет пропонує банкам різні варіанти розрахунку капіталу, обумовлені типом організаційної структури, яку оберє банк. Чим ефективніше формула розрахунку дає змогу знизити частку покриття капіталом, тим організаційна структура буде детальнішою.

В результаті застосування підходу, що базується на внутрішньому рейтингу (IRB), основним організаційним наслідком буде розмежування функцій між двома окремими підрозділами, що відповідають за управління кредитним ризиком та управління кредитами.

Банк повинен створити підрозділ контролю кредитного ризику, незалежний від підрозділів, які надали кредит. Основне його завдання — оцінка кредитного ризику, факторів ризику (ймовірність дефолту, величину спричинених ним втрат, обсяг кредиту, наданого на момент дефолту, термін до погашення кредиту) на основі моделей, внутрішньої та зовнішньої інформації. Цей підрозділ має визначати і тестувати величину ризику, готувати звіти, впроваджувати процедури, що допомагають вимірювати ризик і гарантують якість та надійність вимірювання.

Підрозділ контролю за кредитним ризиком готує звіти про оцінку ризиків правлінню банку, яке використовуватиме ці відомості при наданні кредитів, управлінні ризиками, внутрішньому розподілі регулятивного капіталу, а також при виконанні управлінських функцій. Підрозділ повинен підпорядковуватися безпосередньо спостережній раді банку. Внутрішній аудит має перевіряти ефективність його функціонування та взаємодію з виконавчою дирекцією.

Отже, нове положення Базельсь-

кого комітету спрямоване на стимулювання банків до забезпечення достатнього рівня капіталу для покриття власних ризиків. Банк віднині має визначати і правильно оцінювати наявний ризик, а також характер впливу зовнішнього середовища на рівень ризику в даний момент і в майбутньому, аби створювати резерви залежно від потреб у капіталі. Для цього Базельський комітет передбачив п'ять складових, які забезпечують ефективність визначення адекватності власних коштів, а саме:

- ♦ відповідальність виконавчого та наглядового органів: правління банку є відповідальним за ризики, прийняті банком, а отже, повинно забезпечити впровадження адаптованої системи управління ризиками, яка визначає правила, процедури, здійснює внутрішній контроль та постійну комунікацію всередині організації. Крім того, правління відповідає за покриття розриву між наявним рівнем капіталу і потребами в ньому;

- ♦ якісна оцінка потреб у капіталі, яка є результатом ефективного управління ризиками. Для покриття кожного можливого ризику банк має ставити у відповідність певну частку капіталу. Процедури та правила покриття ризиків капіталом перевіряються внутрішнім і зовнішнім аудитом;

- ♦ повна оцінка рівня ризику: враховуються такі ризики, як кредитний, ринковий, процентних ставок, ліквідності й операційний. Якщо навіть якийсь із цих ризиків неможливо виміряти, банк повинен намагатися його оцінити;

- ♦ нагляд і звітування: внутрішня система звітності допомагає правлінню контролювати й аналізувати експозицію банку до ризиків, а також визначати, наскільки рівень капіталу відповідає ризик-профілю банку;

- ♦ внутрішній контроль: Базельський комітет наголошує на необхідності ефективного контролю за процесом визначення адекватності капіталу. При цьому спостережна рада має регулярно перевіряти відповідність системи внутрішнього контролю принципам пруденційного управління.

Відповідно до плану, розробленого Базельським комітетом, банки повинні були впровадити систему управління ризиками та до кінця 2004 року сформувати статистичні дані за два минулі роки щодо дефолту позичальників.

Отже, можна стверджувати, що з уведенням коефіцієнту McDonough почнеться новий етап у банківській

справі з точки зору як банківського сектора, так і контролю за ним. Протягом останніх десятиріч у ході стрімкого розвитку складної фінансової індустрії банки спеціалізувалися, однак при цьому залишилися досить уразливими. Необхідність кращого управління ризиками була зумовлена тим фактом, що зовнішній нагляд може бути недостатнім.

Реформа McDonough є формою офіційного визнання глибоких змін у

банківській сфері, а відтак адаптація до нового положення Базельського комітету є визначальним завданням для всіх банків. Нові можливості розвитку матимуть лише установи, які краще до них підготувалися. З іншого боку, підвищені вимоги до власних коштів поставлять у заздалегідь програвшу ситуацію ті установи, які зволікатимуть із переходом до нових положень Базеля-II.

Література

1. *Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework (June 2004)* // www.bis.org/publ/bcbsca.htm.

2. *Basel Committee: International convergence of capital measurement and capital standards (July 1988)* // www.bis.org/publ/bcbsc111.htm.

3. *Ratio de solvabilité/ Dossier de la Fédération Bancaire Française (30 juin 2004)* // www.fbf.fr.

Інформація з першоджерел

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені за період із 1 вересня по 1 жовтня 2005 р., а також зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 вересня по 1 жовтня 2005 р.¹

А. Зміни і доповнення до Державного реєстру банків

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Акціонерне товариство "Український інноваційний банк"	БАТ	50 276 840	02.10.1991 р.	9	м. Київ, вул. Інститутська, 12-а, керівництво — вул. Смирнова-Ласточкина, 10-а
Акціонерний банк "БРОКБІЗНЕСБАНК"	БАТ	350 000 000	07.10.1991 р.	18	м. Київ, просп. Перемоги, 41
Банк "Фінанси та Кредит", товариство з обмеженою відповідальністю	ТОВ	419 000 000	30.10.1991 р.	63	м. Київ, вул. Артема, 60
Акціонерний комерційний банк "Київ"	БАТ	70 000 000	19.05.1993 р.	171	м. Київ, вул. Б.Хмельницького, 16-22
Акціонерний банк "Національні інвестиції"	ЗАТ	21 000 000	09.11.1993 р.	210	м. Київ, вул. Володимирська, 54
Закрите акціонерне товариство "Європейський банк раціонального фінансування" (колишня назва — Закрите акціонерне товариство комерційний банк "Донкредитінвест")	ЗАТ	150 000 000	24.11.1993 р.	214	м. Київ, вул. Володимирська / пров. Рильський, 18/2
Комерційний банк "Українська фінансова група" — товариство з обмеженою відповідальністю	ТОВ	36 111 000	23.06.2004 р.	294	м. Київ, вул. Михайлівська, 18-в
Товариство з обмеженою відповідальністю "Універсальний комерційний банк "Камбіо"	ТОВ	39 000 000	30.06.2004 р.	295	м. Київ, вул. Заньковецької / Станіславського, 3/1
Дніпропетровська область					
Закрите акціонерне товариство "Агробанк"	ЗАТ	50 000 000	17.10.2002 р.	283	м. Дніпропетровськ, вул. Кур-санта, 24
Закарпатська область					
Товариство з Обмеженою Відповідальністю Комерційний банк "Коопінвестбанк"	ТОВ	53 080 000	16.12.1992 р.	135	м. Ужгород, вул. Гойди, 10
Запорізька область					
Акціонерний банк "ТАС-Бізнесбанк" (колишня назва — Акціонерний банк "Муниципальный")	БАТ	35 000 000	21.10.1991 р.	45	м. Запоріжжя, вул. Південно-українська, 2-а
Харківська область					
Акціонерний комерційний інноваційний банк "УкрСиббанк"	БАТ	750 000 000	28.10.1991 р.	57	м. Харків, просп. Московський, 60 (м. Київ, вул. Андріївська, 2/12)

¹ "Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків, та перелік операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій" опубліковано у "Віснику НБУ" № 8, 2005 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків та до переліку операцій, виділено червоним кольором. Примітки у колонці "Заходи впливу, які вжито до банків" викладено відповідно до рішень комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків. Назви банків подаються за орфографією статутів.

Б. Зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій

Назва банку	Юридична адреса	Банківська ліцензія		Письмовий дозвіл на здійснення операцій		Перелік операцій, на здійснення яких банки отримали письмовий дозвіл на здійснення операцій	Заходи впливу, які вжито до банків
		Номер	Дата	Номер	Дата		
м. Київ і Київська область							
Відкрите акціонерне товариство "Український Професійний Банк"	м. Київ, вул М.Раскової, 15	132	04.10.2001 р.	132-3	14.09.2005 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,9,+10,+11,12,13,14,15,+16,17,18,19,20,21,22,23	
Запорізька область							
Акціонерний банк "АвтоЗАЗбанк"	м. Запоріжжя, просп. Леніна, 8	106	29.12.2001 р.	106-1	29.12.2001 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12,13,14,15,18,19,20,21,22	Обмежено до 01.06.2006 р. здійснення кредитних операцій (за винятком операцій на між-банківському ринку) зазначеним в рішенні обсягом, досягнутим на визначену в рішенні дату
АР Крим і м. Севастополь							
Відкрите акціонерне товариство "Об'єднаний комерційний банк"	м. Сімферополь, вул. К.Лібкнехта, 5	120	26.10.2001 р.	120-1	26.10.2001 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12*,13,14,15,17,18,19,20,21	Зупинено до 20.01.2006 р.: продаж активів з відстрочкою платежу, в тому числі за операціями з цінними паперами; операцію 12 у частині випуску ощадних (депозитних) сертифікатів на користь фізичних осіб; обмежено до 20.01.2006 р. на рівні, визначеному в рішенні: загальні обсяги коштів фізичних осіб (включаючи кошти на вимогу, строкові кошти та нараховані витрати за цими коштами) як у національній, так і в іноземній валюті; дебіторську заборгованість; надання гарантій та поручительств; до 20.01.2006 р. встановлено обмеження щодо виконання кредитних договорів

² **Банківські операції, які банки мають право здійснювати на підставі банківської ліцензії:** 1Л — приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб; 2Л — відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів із цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них; 3Л — розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик. **Операції та угоди, які банки мають право здійснювати за наявності банківської ліцензії без отримання письмового дозволу:** 1Н — надання гарантії і поручительства та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі; 2Н — придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставленими товарами чи наданими послугами, беручи на себе ризик виконання таких вимог та приймання платежів (факторинг); 3Н — лізинг; 4Н — послуги з відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей і документів; 5Н — випуск, купівля, продаж і обслуговування чеків, векселів та інших оборотних платіжних інструментів; 6Н — випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток; 7Н — надання консультативних та інформаційних послуг щодо банківських операцій. **Операції, які банки мають право здійснювати за умови отримання письмового дозволу Національного банку України:** Операції з валютними цінностями: 1 — неторговельні операції з валютними цінностями; 2 — ведення рахунків клієнтів (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України; 3 — ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) у іноземній валюті; 4 — ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України; 5 — відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; 6 — відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; 7 — залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України; 8 — залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках; 9 — операції з банківськими металами на валютному ринку України; 10 — операції з банківськими металами на міжнародних ринках; 11 — інші операції з валютними цінностями та інкасація коштів. Операції за дорученням клієнтів або від свого імені: 18 — операції з інструментами грошового ринку; 19 — операції з інструментами, що базуються на обмінних курсах та відсотках; 20 — операції з фінансовими ф'ючерсами та опціонами; 21 — довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами. **Депозитарна діяльність і діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів:** 22 — депозитарна діяльність зберігача цінних паперів; 23 — діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Цифра зі знаком "+" означає номер операції, на здійснення якої банк одержав право; зі знаком "-" — втратив право, цифра із символом "*" означає номер операції, здійснення якої для даного банку певною мірою обмежене.

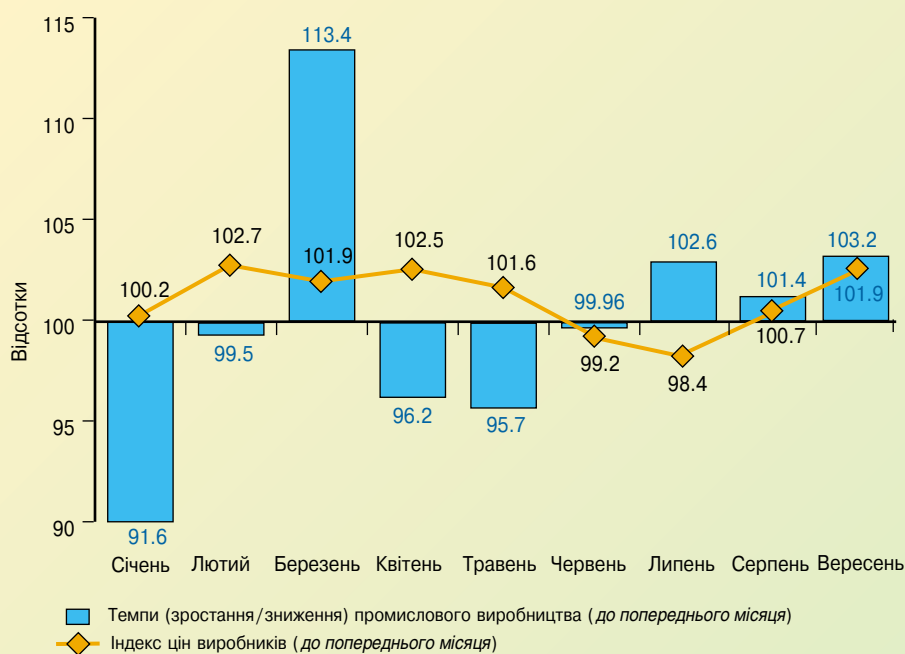
На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації та ліцензування банків Національного банку України Олена Сілецька.

Основні макроекономічні показники розвитку України у вересні 2000–2005 років

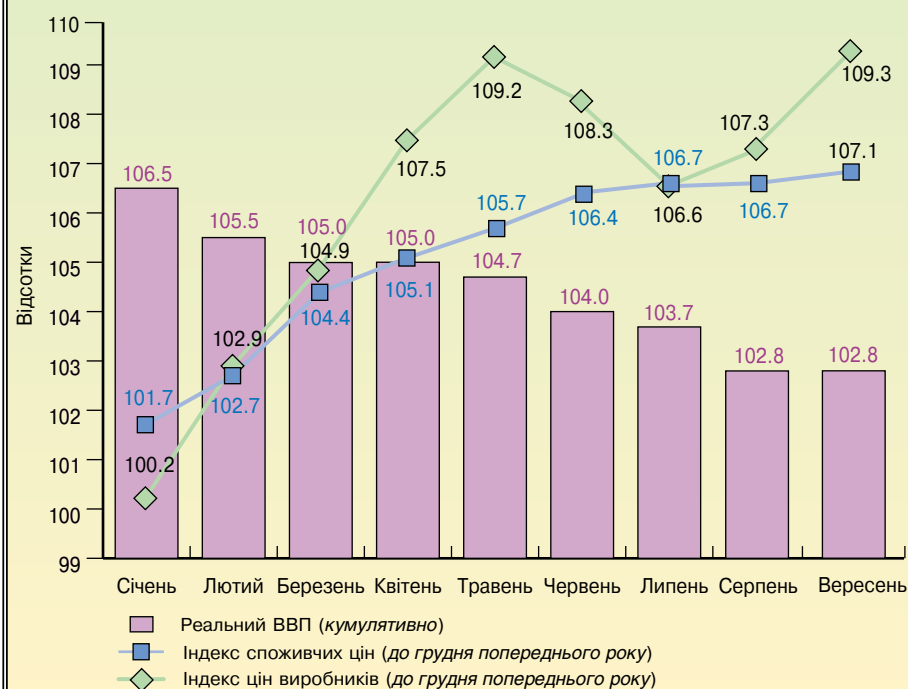
Відсотки

Показники	Вересень 2000 р.	Вересень 2001 р.	Вересень 2002 р.	Вересень 2003 р.	Вересень 2004 р.	Вересень 2005 р.
Реальний ВВП (до відповідного місяця попереднього року)	103.2	100.1	103.1	115.0	111.5	103.0
Реальний ВВП (кумулятивно)	105.6	109.5	105.4	108.5	113.5	102.8
Темпи (зростання/зниження) промислового виробництва (до попереднього місяця)	99.7	101.7	103.2	103.3	103.2	103.2
Темпи (зростання/зниження) промислового виробництва (кумулятивно)	112.0	116.7	106.2	115.3	114.4	103.2
Індекс споживчих цін (до попереднього місяця)	102.6	100.4	100.2	100.6	101.3	100.4
Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	121.6	103.7	96.7	103.3	105.6	107.1
Індекс цін виробників (до попереднього місяця)	101.2	100.1	100.3	100.9	101.9	101.9
Індекс цін виробників (до грудня попереднього року)	115.6	101.4	105.3	106.9	118.4	109.3

Темпи (зростання/зниження) промислового виробництва та індекс цін виробників у січні – вересні 2005 року

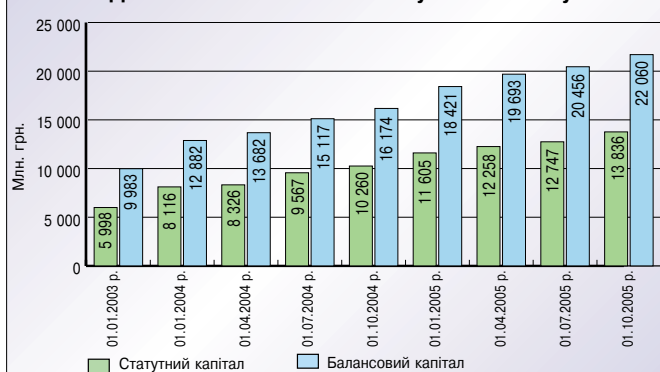
Реальний ВВП, індекс споживчих цін та цін виробників у січні – вересні 2005 року

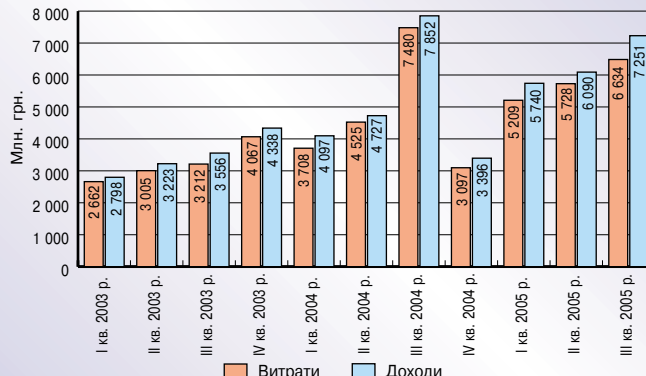
На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту статистики та звітності Національного банку України.

Динаміка фінансового стану банків України на 1 жовтня 2005 року

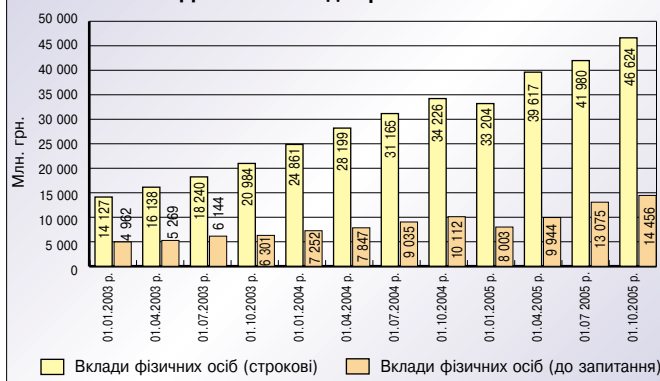
Динаміка балансового та статутного капіталу

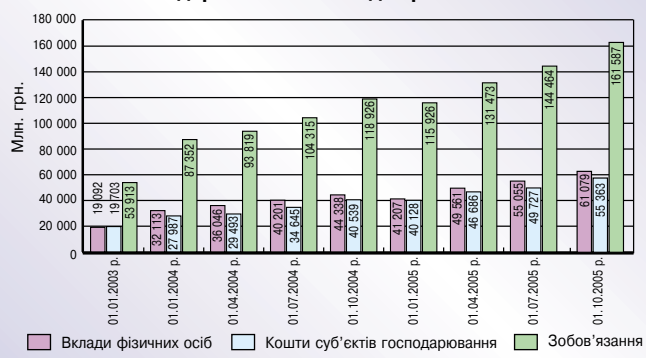
Щоквартальна динаміка доходів та витрат банків України

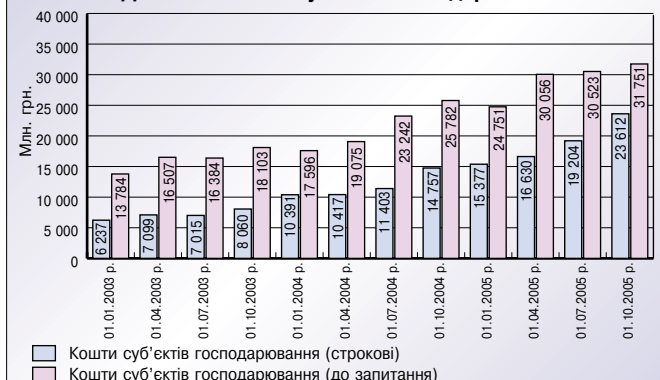
Динаміка вкладів фізичних осіб

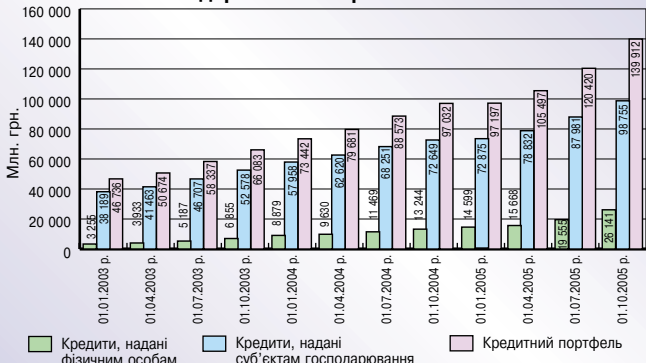
Динаміка зобов'язань, коштів суб'єктів господарювання та вкладів фізичних осіб

Динаміка коштів суб'єктів господарювання

Динаміка кредитного портфеля, кредитів, наданих суб'єктам господарювання та фізичним особам

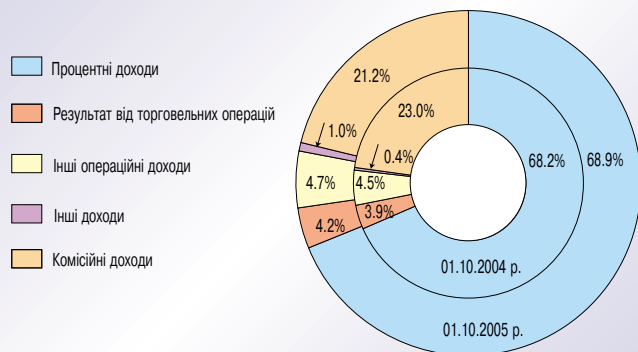

Кількість банків та філій банків за регіонами

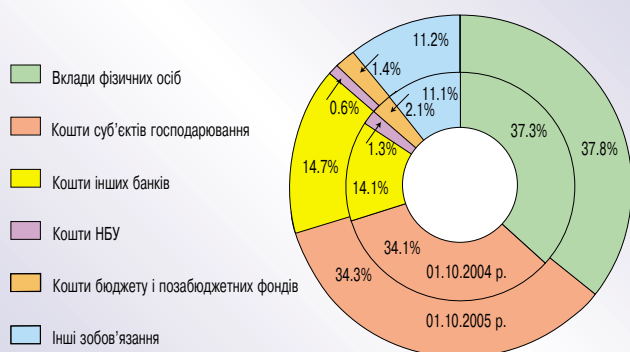

За станом на 01.10.2005 р.

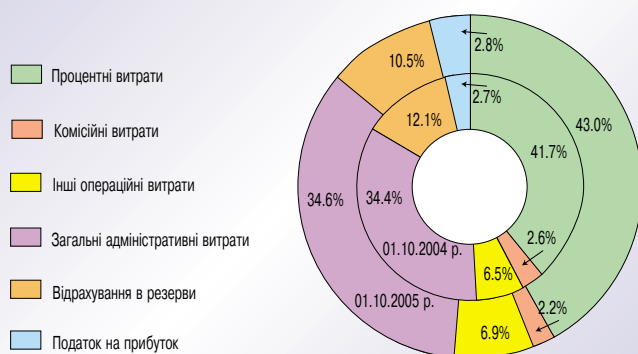
Структура доходів

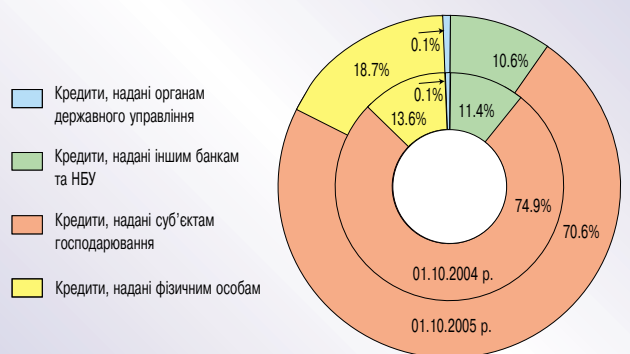
Структура зобов'язань

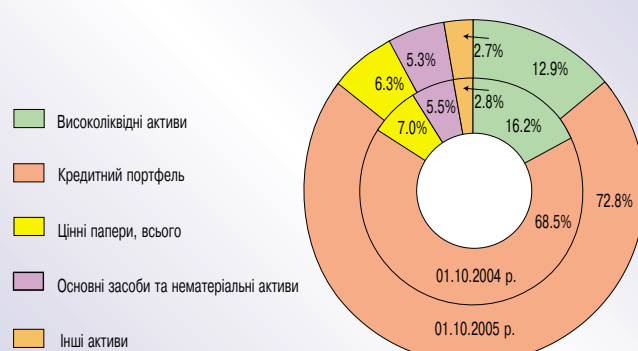
Структура витрат

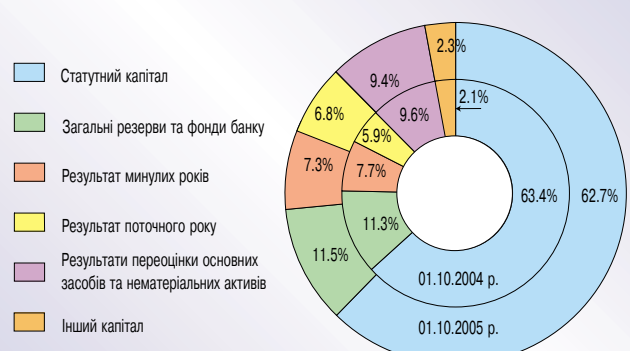
Структура кредитного портфеля

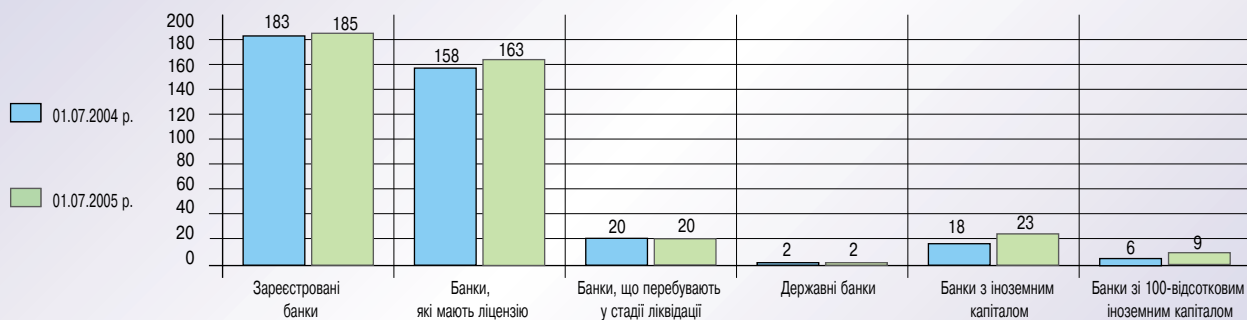
Структура активів

Структура капіталу

Кількість банків в Україні

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту методології банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

ЕКСКЛЮЗИВ

Основні показники діяльності банків України на 1 жовтня 2005 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2001 р.	01.01. 2002 р.	01.01. 2003 р.	01.01. 2004 р.	01.01. 2005 р.	01.10. 2005 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	195	189	182	179	182	185
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	9	9	12	8	4	1
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	38	35	24	20	20	20
4	Кількість діючих банків	153	152	157	158	160	163
4.1	Із них: з іноземним капіталом	22	21	20	19	19	23
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	6	7	7	7	9
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	13.3	12.5	13.7	11.3	9.6	10.5
Активи, млн. грн.							
1	Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	39 866	50 785	67 774	105 539	141 497	192 097
1.1	Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями)	37 129	47 591	63 896	100 234	134 348	183 648
2	Високоліквідні активи	8 270	7 744	9 043	16 043	23 595	24 839
3	Кредитний портфель	23 637	32 097	46 736	73 442	97 197	139 912
3.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	18 216	26 564	38 189	57 957	72 875	98 755
3.2	кредити, надані фізичним особам	941	1 373	3 255	8 879	14 599	26 142
4	Довгострокові кредити	3 309	5 683	10 690	28 136	45 531	73 031
4.1	У тому числі довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	2 761	5 125	9 698	23 239	34 693	51 525
5	Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	2 679	1 863	2 113	2 500	3 145	3 306
6	Вкладення в цінні папери	2 175	4 390	4 402	6 534	8 157	12 174
7	Резерви за активними операціями банків	2 737	3 194	3 905	5 355	7 250	8 637
	Відсоток виконання формування резерву	61.5	85.4	93.3	98.2	99.7	100.1
7.1	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	2 336	2 963	3 575	4 631	6 367	7 682
Пасиви, млн. грн.							
1	Пасиви, всього	37 129	47 591	63 896	100 234	134 348	183 648
2	Балансовий капітал	6 507	7 915	9 983	12 882	18 421	22 060
2.1	У тому числі: статутний капітал;	3 671	4 573	5 998	8 116	11 605	13 837
2.2	частка капіталу в пасивах (капіталоємність)	17.5	16.6	15.6	12.9	13.7	12.0
3	Зобов'язання банків	30 622	39 676	53 913	87 352	115 926	161 588
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання;	13 071	15 653	19 703	27 987	40 128	55 363
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	2 867	4 698	6 161	10 391	15 377	23 612
3.2	Вклади фізичних осіб;	6 649	11 165	19 092	32 113	41 207	61 079
3.2.1	із них строкові вклади фізичних осіб	4 569	8 060	14 128	24 861	33 204	46 624
Довідково							
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	5 148	8 025	10 099	13 274	18 188	23 104
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	15.53	20.69	18.01	15.11	16.81	14.76
3	Доходи, млн. грн.	7 446	8 583	10 470	13 949	20 072	19 081
4	Витрати, млн. грн.	7 476	8 051	9 785	13 122	18 809	17 573
5	Результат діяльності, млн. грн.	-30	532	685	827	1 263	1 508
6	Рентабельність активів, %	-0.09	1.27	1.27	1.04	1.07	1.29
7	Рентабельність капіталу, %	-0.45	7.50	7.97	7.61	8.43	10.02
8	Чиста процентна маржа, %	6.31	6.94	6.00	5.78	4.90	4.80
9	Чистий спред, %	7.10	8.45	7.20	6.97	5.72	5.65

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту методології банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у вересні 2005 року

Обсяги кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у вересні 2005 р. (в розрізі інструментів)		
Відсотки		
Показники	2005 р.	У тому числі за вересень
Обсяги рефінансування банків, усього	100.0	100.0
У тому числі через:		
— кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	91.18	82.98
— кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	0.88	0.53
— операції прямого РЕПО	7.90	16.49
— стабілізаційний кредит	0.04	—

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у вересні 2005 р.		
Відсотки		
Показники	2005 р.	У тому числі за вересень
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	14.7	14.4
У тому числі за:		
— кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	15.0	14.9
— кредитами, наданими шляхом проведення тендера	13.3	9.5
— операціями прямого РЕПО (розрахунково)	12.0	12.0
— стабілізаційним кредитом	15.0	—

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у вересні 2005 р.*		
Відсотки річні		
Показники	Вересень 2005 р.	
На міжбанківському ринку:		
за кредитами, наданими іншим банкам	5.3	
за кредитами, отриманими від інших банків	5.3	
за депозитами, розміщеними в інших банках	5.4	
за депозитами, залученими від інших банків	5.7	
На небанківському ринку:		
за кредитами**	15.4	
за депозитами	7.7	

* За щоденною звітністю банків; з урахуванням вартості пролонгованих кредитів (депозитів).
 ** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у січні — вересні 2005 р.										
Агрегати грошової маси	01.01.2005 р.	01.02.2005 р.	01.03.2005 р.	01.04.2005 р.	01.05.2005 р.	01.06.2005 р.	01.07.2005 р.	01.08.2005 р.	01.09.2005 р.	01.10.2005 р.
Готівка. Гроші поза банками										
M0, % до початку року	100.0	96.0	98.7	101.7	112.5	113.2	121.2	127.0	127.1	131.0
M0 + переказані кошти в національній валюті										
M1, % до початку року	100.0	96.8	100.0	109.5	113.6	115.7	124.9	126.3	127.4	134.3
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти										
M2, % до початку року	100.0	100.0	104.1	111.3	116.5	117.7	124.4	126.6	131.1	136.0
M2 + цінні папери власного боргу банків										
M3, % до початку року	100.0	99.9	104.1	111.4	116.5	117.6	124.3	126.5	131.0	135.9

Примітка. Облікова ставка Національного банку України у вересні 2005 р. не змінювалася і починаючи з 10 серпня 2005 р. становить 9.5% річних.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

АННОТАЦИИ

Анатолий Шаповалов. *Стратегические направления курсовой политики Украины в рамках модели устойчивого экономического развития.*

Очерчены условия, при которых возможен переход к новой модели валютно-курсовой политики, ориентированной на плавающий валютный курс.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за сентябрь 2005 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за сентябрь 2005 года).

Ирина Рудко. *Стабильность + развитие + доверие = банк.*
Информация о международном форуме “Банк — развитие — 2005”, который состоялся в Киеве 5—7 октября 2005 года.

Тамара Смвженко, Алексей Другов. *Проблемы и перспективы развития банковской системы в условиях евроинтеграции Украины. Организационный аспект.*

Предложены организационные меры для повышения конкурентоспособности украинской банковской системы в условиях интеграции в ЕС.

Юлия Овдий. *Организационное обеспечение процесса бюджетирования в банке.*

Рассматриваются составляющие бюджетного регламента, взаимодействие субъектов бюджетирования в рамках бюджетного процесса, а также процедура и последовательность разработки бюджетного регламента в банке.

Владимир Бабенко, Ольга Билык. *Анализ эффективности деятельности банковских учреждений на основе кусочно-линейной регрессионной модели.*
Определено влияние основных показателей деятельности банка на финансовый результат.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесенные за период с 1 сентября по 1 октября 2005 г., а также изменения и дополнения к перечню операций на осуществление которых банки получили банковскую лицензию и письменное разрешение Национального банка Украины на осуществление операций, внесенные за период с 1 сентября по 1 октября 2005 г.

Динамика финансового состояния банков Украины на 1 октября 2005 года.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 октября 2005 года.

Андрей Гриценко, Татьяна Кричевская. *Монетарная стратегия: путь к эффективной денежно-кредитной политике. Статья первая. Необходимость и предпосылки формирования монетарной стратегии как формы коммуникации центральных банков.*

Обобщаются теоретические основы и мировой опыт разработки и внедрения монетарных стратегий.

Основные макроэкономические показатели развития Украины в сентябре 2000—2005 годов.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “100-річчя з дня заснування Інституту виноградарства і виноробства імені В.Є.Тайрова”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 2 гривни, посвященной 100-летию основания Института виноградарства и виноделия имени В.Е.Тайрова. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “300 років Давиду Гургамішвілі”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 2 гривни, посвященной 300-летию со дня рождения выдающегося грузинского поэта Давида Гургамішвіли. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “Дмитро Яворницький”.
Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 2 гривни, посвященной 150-

летию со дня рождения украинского историка, археолога, этнографа, фольклориста Дмитрия Ивановича Яворницкого (1855—1940 гг.). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятных монет “Покрова”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятных монет номиналами 10 и 5 гривень, посвященных православному празднику Покрова, который проводится в честь Богородицы Девы Марии — покровительницы украинского казачества. Фотоизображения аверса и реверса монет.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “100 років Чернівецькому музично-драматичному театру ім. О.Кобилянської”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 10 гривень, посвященной 100-летию Черновицкого музыкально-драматического театра им. О.Кобилянської. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

Виктор Кравец. *Интернет-платежи в системе безналичных расчетов.*
Раскрыта тема развития интернет-платежей в Украине, в том числе и в рамках Национальной системы массовых электронных платежей.

Дмитрий Гладких. *Структура банковских кредитов и привлеченных средств как зеркало экономического здоровья государства.*

Рассматриваются тенденции, свидетельствующие о прямом влиянии социально-экономической и общественно-политической стабильности в стране на объемы и качество банковских активов и пассивов.

Кредитные бюро — новые возможности для развития банковского бизнеса.

Информация о презентации бизнес-плана создания в Украине Первого всеукраинского бюро кредитных историй.

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в сентябре 2005 года.

Объемы кредитов, предоставленных Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, средневзвешенная процентная ставка по кредитам, предоставленным Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, процентные ставки банков по кредитам и депозитам в национальной валюте, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.10.2005 г.

Владимир Мищенко, Руслан Набок. *Роль иностранного капитала в банковском секторе страны.*

Раскрыт опыт становления банковских систем в странах Центральной и Восточной Европы. Дана оценка роли иностранного капитала в банковских системах стран, опыт которых может быть полезным для Украины.

Евгений Карманов. *Банковский кодекс Украины — объективная необходимость.*

Обосновываются необходимость принятия Банковского кодекса Украины и его преимущества как для дальнейшего развития отечественной банковской системы, так и для экономики государства в целом.

Екатерина Киреева. *Совершенствование системы регулирования банковского капитала путем внедрения рыночной дисциплины в отечественной банковской системе.*

Обосновывается вывод о том, что своевременное и достоверное информирование клиентов банков об основных направлениях и результатах их деятельности является важной составляющей повышения доверия к конкретным банковским учреждениям и к банковской системе страны в целом.

Константин Жидко. *Новые требования Базельского комитета к определению капитала, адекватного рискам.*

Рассматривается сущность новой реформы, инициированной в рамках соглашения Базель-II международными органами банковского регулирования, касающейся процедуры расчета собственных средств банков, необходимых для покрытия рисков их деятельности.

Игорь Бритченко, Роман Перепелица. *Оценка кредитоспособности эмитента корпоративных облигаций.*

Предложена методика оценки кредитоспособности предприятия — эмитента облигаций на фондовом рынке.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в сентябре 2005 года.

ANNOTATIONS

Anatolii Shapovalov. *Strategic orientation of Ukraine's exchange rate policy within the frames of the stable economic development model.*

Given are the conditions for the transition of the exchange rate policy to the new model oriented to a floating exchange rate.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the NBU (in September 2005).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the NBU (in September 2005).

Iryna Rudko. *Stability + Development + Confidence = Bank.*

Information about the international forum "Bank: Development-2005" held in Kyiv on the 5th – 7th of October 2005.

Tamara Smovzhenko, Oleksii Drugov. *Problems and prospects of the banking system development on the assumption of Ukraine's integration in the EU. Organizational aspect.*

Offered are the organizational measures for raising the competitiveness of Ukraine's banking system on the assumption of Ukraine's integration in the EU.

Yulia Ovdii. *The organization of the budgetary process in a bank.*

Considered are the components of the budgetary regulations, coordination of the subjects of the budgetary process, and the procedure and order of the budgetary regulations development in a bank.

Volodymyr Babenko, Olha Bilyk. *The analysis of the banking institutions effectiveness based on the piecewise-linear regression model.*

Determined is the influence of major indicators of bank's activity on the financial result.

Amendments to the State Register of Banks and to the list of transactions for whose performance banks were granted a banking license and NBU permission in writing made over a period from 1 September to 1 October 2005.

Dynamics of the financial state of Ukrainian banks as of 1 October 2005.

Major indicators of the activities of Ukrainian banks as of 1 October 2005.

Andrii Hrytsenko, Tetiana Krychevska. *The monetary strategy: the way to the effective monetary policy. Article 1. The necessity and prerequisite of forming of the monetary strategy concerning the public relations of central banks.*

Generalized are the theory and world experience in the development and implementation of monetary strategies.

Major macroeconomic indicators of the development of Ukraine in September 2000 – 2005.

Putting into circulation the commemorative coin "100 Years of the V. Tairov Institute of Viniculture and Vinification".

Official report on putting into circulation the 2 hryvnia commemorative coin dedicated to the centenary of the foundation of the Vasyl Tairov Institute of viniculture and vinification. Obverse, reverse and numismatic description of the coin are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin "300 Years of David Guramishvili".

Official report on putting into circulation the 2 hryvnia commemorative coin dedicated to the 300th birth anniversary of the prominent Georgian poet David Guramishvili. Obverse, reverse and numismatic description of the coin are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin "Dmytro Yavornytskyi".

Official report on putting into circulation the 2 hryvnia commemorative coin dedicated to the 150th birth anniversary of the Ukrainian historian, archaeologist,

ethnographer and folklorist Dmytro Yavornytskyi (1855 – 1940). Obverse, reverse and numismatic description of the coin are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin "Protection of the Virgin".

Official report on putting into circulation the 10 and 5 hryvnia commemorative coins dedicated to the Orthodox festival "The protection of the Virgin" which is held in honor of the Blessed Virgin Mary who was the patron of Ukrainian Cossacks. Obverse, reverse and numismatic description of the coins are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin "100 Years of the O. Kobylanska Music and Drama Theater in Chernivtsi".

Official report on putting into circulation the 10 hryvnia commemorative coin dedicated to the centenary of the Olha Kobylanska Music and Drama Theater in Chernivtsi. Obverse, reverse and numismatic description of the coin are enclosed.

Viktor Kravets. *Internet payments within the system of cashless settlements.*

Considered is the development of internet payments in Ukraine including those within the frame of the National System of Mass Electronic Payments.

Dmytro Hladkykh. *The composition of banking credits and debt capital as a reflection of country's economic health.*

Considered are the trends that show the direct impact of the social, economic and political stability in a country on the volumes and quality of banking assets and liabilities.

Credit bureaus: new opportunities for banking business development.

Information about the presentation of the business plan for the foundation of the First All-Ukrainian Credit History Bureau.

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in September 2005.

Volumes of NBU credits for support of banks' liquidity, average weighted interest rates on NBU credits for support of banks' liquidity, interest rates of banks on national currency credits and deposits, dynamics of money supply growth as of 1 October 2005.

Volodymyr Mischenko, Ruslan Nabok. *The role of foreign capital within the banking sector of a country.*

Considered is the experience of the development of banking systems of Central and Eastern European countries. Given is the assessment of the role of foreign capital within the banking systems of the countries whose experience can be worthwhile for Ukraine.

Yevhen Karmanov. *The Banking Code of Ukraine is the objective necessity.*

Grounded is the necessity of adoption of the Banking Code of Ukraine and its advantages for the development of Ukraine's banking system and economy.

Kateryna Kirieieva. *The improvement of the system of the banking capital regulation through the implementation of market discipline within the banking system of Ukraine.*

The author considers that timely and reliable information about the guidelines and results of banks' activities given to banks' customers is the keystone of confidence in banking institutions and in the banking system of Ukraine.

Kostiantyn Zhydko. *New requirements of the Basel Committee concerning the determination of the capital which is adequate to risks.*

Discussed is the new reform initiated by international banking regulation authorities within the frame of the Basel-II agreement concerning the procedure of calculation of banks' own funds which are necessary for covering banks' risks.

Ihor Britchenko, Roman Perepelytsia. *Credit quality estimation of a corporate securities issuer.*

Given are the methods for estimation of the credit quality of an enterprise which issues corporate securities in the stock market.

Government securities market of Ukraine in September 2005.